

AIDAI

1952

NR. 3

TURINYS

KŪRYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

KNYGOS IR ŽURNALAI

MENAS

VISUOMENINIS GYVENIMAS

ILIUSTRACIJOS

MARCH, 1952

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada $5.25, single copy 55c.: Foreign $6.00.—Entered as second class matter at the post office at Kennebunk Port, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Application for additional entry pending at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1952 METAI KOVO MĖNUO Nr. 3 (47)

VALSTYBINIŲ SIENŲ PROBLEMATIKA IR LIETUVOS SIENŲ KLAUSIMAI

DR. VL. VILIAMAS

Valstybinių sienų klausimai nuo senų laikų turėjo didelės reikšmės tautų bei valstybių gyvenime. Jau romėnai yra sukūrę sienų teisės pagrindus ir davę ištisą eilę su sienomis susijusių sąvokų, kaip: limes, confinium, terminus, finis. Romėnai net yra turėję sienų dievus: Janus, — dviveidis, saugojęs sienų perėjimus, Limentinus — slenksčių ir užtvarų dievas, Forculus — vartų, Cordea — durų ir užraktų deivė. Sienų tvarkymas ir jų saugojimas buvo laikomas dievų darbu.

Devynioliktame šimtmety ypač išryškėjęs tautų atbudimas ir apsprendimas iškėlė etnografinių sienų tyrinėjimus. Visokeriopas sienų tyrinėjimas ir mokslinė sienų tyrinėjimo metodologija suklestėjo po pirmojo pasaulinio karo, kada politiniai žemėlapiai žymiai pasikeitė ne tik Europoje, bet ir kituose kontinentuose. Prancūzų geografai: E. Tenot, J. Bruhnes, anglų: Curson, C. F. Fawcett, Th. Holdich, vokiečių: F. Ratzel, A. Penck, R. Sieger, J. Soelch, O. Maull ir kiti išryškino valstybių sienų problematiką, jų tipus ir nagrinėjimo metodologiją. Taigi sienų nagrinėjimas įgavo visai mokslinį pobūdį, reikalaujantį specialaus pasiruošimo.

I. VALSTYBINIŲ SIENŲ SUPRATIMAS IR JŲ TIPAI.

Paprastai galvojant, valstybinė siena suprantama kaip riba, kur baigiasi tos ar kitos valstybės įstatymų galia. Tuo atžvilgiu siena yra suvedama į geometrinę liniją, kuri betgi yra abstrakcija ir paprastas kompromisas. Tačiau jei valstybę suprantame, kaip tam tikrą organizmą, su jos visokeriopa, — tautine, kultūrine, ūkine, — struktūra, tai valstybės sienos yra valstybių periferinis organas, kuris apjuosia jos kūną. Turint galvoje nepaprastai įvairią valstybių organizaciją, galima suprasti, kokį svarbų vaidmenį turi atlikti ir periferiniai valstybių organai — sienos, kame pasireiškia valstybės kūno tiek centrifūginių, tiek centripetinių jėgų ir funkcijų kompleksai. Sienos pasireiškia ne tik kaip apsaugos organai, bet ir tarpininkės tarp vienos valstybės ir kitų, tą valstybę tiesiogiai ar netiesiogiai supančių kraštų.

Išoriniai veiksniai mažiausia paliečia valstybių sienas tada, kada tos sienos apriboja organiškai tarp savęs suaugusias erdves, bet ne prievarta suveržtas ir kitur gravituojančias erdves ir tų erdvių gyventojų kitur gravituojančius kultūrinius ir politinius interesus. Tautinis principas labai svarbus kultūrinio gyvenimo veiksnys; tautinis veidas apsireiškia per tautų kultūrą ir todėl labai svarbu, jei su valstybinėmis sienomis baigiasi tautų etnografinės ir kultūrinės sienos. Tautų kultūrinis veidas gali būti vergijos ar kitų svetimų veiksnių iškraipytas, sužalotas, nevienalytiškas. Tada, pripažįstant tautinį principą valstybiniame gyvenime, reika sudaryti tautoms ir sąlygas jų nevienodam kultūriniam veidui vėl atgauti harmoningą išvaizdą. Tačiau svarbu ne vien tautinis pilnumas ir organiškumas, bet ir organiškas ūkio, susisiekimo ir kitokis pilnumas.

Tad, aiškėja, kad organiškai su valstybių organizmais suaugusios sienos yra geros, tinkamos ir normaliai pastovios; priešingu atveju jos neturi tų teigiamų savybių ir dažnai yra pažeidžiamos. Tačiau sienų pastovumas yra vis dėlto

daugiau ar mažiau reliatyvus dalykas. Ekspansyvios tautos arba valstybės turi nuolatinę tendenciją sienas praplėsti, pasyviose tautose ar valstybėse sienų raida gali eiti priešinga linkme. Ši natūrali sienų plėtimosi ar siaurėjimo tendencija gali būti sutrukdyta, kai tarp kaimyninių valstybių yra didelė dydžio, jėgos ar kultūrinio lygio disproporcija.

Sienų tipologija yra labai plati. Čia norima iškelti tik ryškesnius ir dažniau sutinkamus jų tipus. Pirmiausia sienas galime suskirstyti į natūrines ir nenatūrines. Natūrinės savo gamtinio pobūdžio atžvilgiu dar gali būti skirstomos į: 1) *gamtos nustatytas,* 2) *prie gamtos sienų prisitaikiusias* ir 3) *gamtos reiškinius sekančias* sienas.

1) Kaip natūrines — gamtos nustatytas — sienas, galima suminėti aukštų kalnų keteras, aukštus ir sunkiai prieinamus vandenų ir sausumų krantus. Pavyzdžiai: Prancūzijos-Ispanijos siena, einanti per Pirėnų kalnus, Švedijos-Norvegijos siena, Italijos-Vokietijos Brennerio siena, Peipsi ir Pskovo ežerai, palydimi ištisų balų plotų, gerai skiria Estiją nuo Sovietų Rusijos.

2) Prie gamtos sienų prisitaikiusias valstybių sienas sutinkame didžiausiose Europoje Pripetės balose. Čia plati, vietomis sunkiai pereinama balų zona skyrė istorinę Lietuvą nuo Volynijos ir Podolijos, skiria Gudiją nuo Ukrainos, į šias balas atsiremia natūrinės Lenkijos sienos.

3) Natūrinėmis sienomis, prisitaikiusiomis prie žemės paviršiaus reiškinių, paprastai vadinamos tokios, kurios seka atskirus žemės paviršiaus bruožus, pvz., upes, siaurus ežerus, upių slėnius, kelius ir t.t. Tokių pavyzdžių galima rasti visuose mūsų pasieniuose: Nemunėlis, Vadakstis, Šešupė, Narutis ir t.t. Tokios natūrinės sienos skiriamosios galios arba visai neturi, arba jų reikšmė esti visai nežymi. Upių, ypač žymesnių, skiriamoji galia, kultūrinei pažangai vis daugiau augant, nustoja reikšmės. Reguliavimas, elektrifikacija, navigacija vis daugiau upes padaro ne skiriančiais, bet jungiančiais veiksniais, ir upės palieka valstybių sienas.

Nenatūrinių sienų yra gana daug, ir jų reiškiniai ir tipai yra dar painesnis reikalas. Čia sienų tipus galima nustatyti įvairiais atžvilgiais. Šioje vietoje galime tik trumpai suminėti sienas jų ekspansyvumo atžvilgiu. Pagal tai sienas galime suskirstyti į tris grupes.

I) *Agresyvinės sienos.* Jos turi aiškią tendenciją veržtis pirmyn. Tos sienos, kaip periferinis organas, yra virtusios puolimo įrankiu. Nenatūralus, bet daugiau dirbtinis tokiuose pasieniuose susisiekimo ir strateginių punktų koncentravimas, gyventojų tirštinimas ir nedraugiškas jų nuteikimas išduoda tokių sienų veržimosi tikslus. Prieš antrąjį pasaulinį karą tokios sienos buvo Klaipėdos ruože, Šlezvige-Holšteine, Bohemijoje, palei Strasburgą. Vokietijos sienos visose čia nurodytose srityse buvo agresyvinio charakterio. O ir kituose kraštuose jų buvo gana daug.

2) *Pusiausvyros sienos.* Tai yra tokios sienos, kurios natūraliai arba sąmoningai neturi agresyvumo žymių. Tokios sienos lygiai skiria ir lygiai jungia. Iš tokios rūšies sienų galima suminėti Belgijos-Olandijos, Lietuvos-Latvijos, Estijos-Latvijos sienos. Pusiausvyros sienos dar yra skiriamos į *ginamąsias,* kada tarp valstybių pasireiškia nesantaika ir imama atsargumo ir gynimosi priemonių, ir *difūzines,* kai dvi draugiškos valstybės, turėdamos daug bendrų interesų, sienų skiriamąjį vaidmenį laiko visai nereikalingu, o abipusį bendradarbiavimą, sugyvenimą ir net tam tikrą susisiejimą — naudingu reiškiniu.

3) *Apatinės, arba neutralinės sienos.* Šios sienos savo pusiausvyra gali ir nepasižymėti, bet jos nerodo ir jokių ekspansyvumo žymių. Tokio tipo pavyzdžiu gali būti Šveicarijos sienos. Gamta ir supančių tautų tolerancija šias sienas išlaikė pastovias. Jų nedrįso pažeisti Šveicariją supančios daug didesnės tautos.

Čia tik labai prabėgomis buvo paliesti kai kurie valstybinių sienų problematikos espektai. Tai parodo, kad jos sąranga yra gana sudėtinga ir valstybinių sienų nagrinėjimas reikalingas specialaus pasiruošimo.

Šioje vietoje mums rūpi iškelti klausimas, kuri gi mokslo šaka pirmoje eilėje susiduria su sienų problematikomis, arba jau jas turi savo mokslo objekto plotmėje?

Jau iš to, kas anksčiau pasakyta, aiškėja, kad valstybių sienos nėra geometrinės linijos, bet tam tikra pasienio zona, žemės paviršiaus sritis, kur pasireiškia valstybę apribojantieji veiksmai. Mokslinėje kitų kraštų literatūroje yra įsivyravusios net atskiros sąvokos, nusakančios sienas, kaip zonas, ir sienas, kaip linijas. Vokiečiai turi net tris sąvokas: "Grenzsaum," "Grenze", "Grenzlinie", kurios nusako sienų pobūdį pagal jų erdvinę išraišką. Prancūzai turi "frontier" ir "confin", kurių pirmoji reiškia sieną, kaip zoną, ir antroji — sieną, kaip liniją. Tas pat tenka pasakyti apie anglų "frontier" ir boundary". Lietuvių kalboje reikėtų vieningai vartoti "sieną", kuri atitiktų "Grenze". "frontier", ir "ribą, kuri atitiktų "Grenzlinie", "confin", "boundary".

Kadangi *siena nėra linija, bet žemės erdvės, paviršiaus dalis, tai, kaipo tokia, ji visų pirma priklauso geografijos sričiai, o specialiai — regionalinei geografijai...* Mat, regionalinė geografija nagrinėja žemės paviršių ne vienu kuriuo nors atžvilgiu, bet visais atžvilgiais, kartu suėmus. Taigi valstybinių sienų nustatymas, jų pravedimas, ir įvertinimas pirmoje eilėje yra geografų reikalas. Taip yra teoretinėje plotmėje, taip esti ir praktikoje. I. Bowman, neseniai miręs vienas žymiausių JAV geografų, jau 1917 m. kartu su kitais yra paruošęs "The frontiers of Language and Nationality in Europe" ir Paryžiaus taikos konferencijoje buvo vyriausiu teritorijų specialistu. Jis buvo svarbiausiu patarėju Lenkijos-Ukrainos paliaubų komisijoje, o taip pat sprendžiant Dancigo ir Tešino (Ciesz-

V. PETRAVIČIUS
NUKRYŽIAVIMAS
(aliejus ant šilko)

V. Augustino nuotrauka

gno) klausimus, Bulgarijos ir Adrijos reikalus, sienų ginčą tarp Texas ir Oklahomos ir daugely vietų ano ir antrojo pasaulinio karo teritoriniuose reikaluose, kaip Casablankoj, Dumbarton, Oaks ir kt. Anglų užsienio reik. minist. Lordas Curzon taikos konferencijos Paryžiuje metu irgi buvo savo srities specialistas. Jau 1908 m. jis yra išleidęs veikalą "On frontiers. A study in political geography". Prancūzų ir kitų tautų teritoriniai patarėjai buvo taip pat geografai: E. de Martonne, Demangeon ir kiti. Vokietijos geografų nestoras prof. A. Penck jau 1917 m. parašė svarbią studiją: "Ueber die politische Grenzen", o ir kiti Vokietijos geografai aktingai dalyvauja visuose valstybinių sienų tyrinėjimo ir jų sprendimo klausimuose. Net generaliniai kariuomenių štabai turi specialius geografus patarėjus teritoriniuose reikaluose. Ir H. Mortensen, parašęs Lietuvos geografiją vokiečių kalba (Litauen. Grundzuege einer Landeskunde, Hamburg, 1926), buvo pirmojo pasaulinio karo metu Lietuvoje, kaip karo geografas, ir savo patyrimą sunaudojo minėtam darbui. Panašių pavyzdžių galima parinkti labai daug.[1])

Taigi ir Lietuvos sienų tyrinėjimui pirmoje eilėje angažuotini ir įtrauktini mūsų geografai. Prof. dr. K. Pakštas ištisoje eilėje savo darbų yra labai konstruktyviai sprendęs Lietuvos sienų problemas. Taigi visai teisingai ir dabar jis vadovauja šiems mūsų darbams.

Sutinkant, kad sienų klausimuose pirmoje eilėje žodis priklauso geografams, žinoma, tuo visai nenorima paneigti ir kitų specialistų talkos ar bendradarivabimo. Ir istorikų, kalbininkų, etnografų, ekonomistų, teisininkų ir kitų savo srities žinovų tais reikalas atlikti tyrinėjimai, prieitos išvados ir nuomonės yra svarbus ir brangintinas patyrimas. Geografai šitomis paskirų sričių specialistų studijomis naudojasi ir visa tai įtraukia į bendrą sienų tyrinėjimų visumą. Taip prof. Z. Ivinskio paruošta rimta istorinė studija yra labai svarbus indėlis į mūsų sienų tyrinėjimą.

II. LIETUVOS SIENŲ KLAUSIMAI

Turbūt, nei vienas iš Lietuvos klausimų nėra taip aktualus, kaip mūsų teritoriniai reikalai ir mūsų sienų klausimai. Sienų reikalais yra rašę diplomatai - politikai: P. Klimas, dr. L. Natkevičius, dr. K. Graužinis, A. Žilius. Tiesiogiai ar netiesiogiai tais klausimais yra rašę ar pasisakę visa eilė mūsų mokslininkų-visuomenininkų, kaip prof. K. Pakštas, prof. dr. Z. Ivinskis, dr. Vl. Viliamas, prof. A. Tumėnas, prof. M. Biržiška, prof. A. Rimka, dr. G. Valančius, prof. A. Salys, prof. P. Jonikas, prof. J. Puzinas, J. Vileišis, inž. K. Brunius ir eilė kitų, neminint viso būrio nelietuvių.

Ir platesnėje lietuvių visuomenėje Lietuvos sienų reikalais susidomėjimas yra labai gyvas, kartais net pasitaiko aštrių ginčų sienų reikalais. Apskritai susidomėjimas mūsų teritoriniais reikalais pagirtinas ir sveikintinas reiškinys.

Lietuvos sienų aktualumo ir kai kurio nesutarimo svarbiausios priežastys yra tos, kad Lietuvos valstybė ir lietuvių tautos žemė — Lietuva — nei gilesnėje senovėje, nei vėliausio nepriklausomo gyvenimo laikotarpiu nebuvo tapatingos sąvokos. Praeity Lietuvos valstybės plotai prašoko etnografines Lietuvos žemes. Nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpiu Lietuvos valstybė apėmė beveik tik pusę mūsų etnografinių žemių. Šitas dvejopas Lietuvos etnografinių ir valstybinių žemių neatitikimas, Lietuvos sienų nepastovumas ir vėlesniu laikotarpiu svetimųjų dažnas jų perstatinėjimas ir yra tos priežastys, kad Lietuvos sienų klausimai yra aktualūs ir sudaro labai reikšmingą mūsų gyvenimo problemą.

Nesileidžiant šioje vietoje į pačių Lietuvos sienų problematiką, tektų iškelti tik keletą bendrų sugestijų, kurios, mūsų supratimu, nereikėtų išleisti iš akių, svarstant mūsų teritorines problemas.

I. Visų pirma reikia giliai įsisąmoninti ir daryti griežtą skirtumą tarp *Lietuvos valstybės ir Lietuvos žemių*. Lietuvos valstybė pasibaigia ten, kur pasibaigia Lietuvos įstatymų galia, valstybės teritorija. Ją žymi valstybinių sienų ženklai: muitinės, pasienio stotys, perėjimo punktai, sienų linijos gairės, grioviai, stulpai ir t.t. Lietuvos žemės baigiasi ten, kur pasibaigia lietuviškos tautinės kultūros žymės, gyventojų lietuviškumas, lietuviškos kultūros apraiškos: lietuviška sodybų statyba, lietuviška tautodailė, tautosaka, vietovardžiai ir visos kitos lietuviškos kultūros apraiškos.

Kalbant apie tautos žemių sienas, daugiausia dėmesio kreipiama į gyventojų kalbą. Tačiau kalba nėra vienintelė tautinio apsireiškimo žymė. Lietuviams gyvenant tarp didžiųjų ir ekspansyvių kaimynų, gyvenamų plotų pakraščiuose lietuvių kalbos vartojimas yra susilpnėjęs, apiblėsęs. Tačiau ten gyvenamus ar gyventus lietuvių plotus ryškiai nurodo lietuviško tipo sodybos, lietuviška tautodailė, lietuviški papročiai. Pavyzdžiui, sodybų statyba, talkų paprotys daug aiškiau ir griežčiau parodo lietuviškus plotus Rytprūsiuose, negu lietuviškos kalbos vartojimas. Arba vėl — kaimų forma, lietuviškos klėtys, skrynios, kryžiai ir smūtkeliai daug toliau mus veda į rytus ir visus Vilnijos "tuteišus" gražiai priskiria Lietuvai.

[1]) Ir šių eilučių autorius yra daug rašęs sienų klausimais. Jo disertacija, parašyta Berlyno universitetui, "Baltische Ostgrenzraum und die Ostgrenze der baltischen Staaten" (210 psl. su daugeliu žemėlapių, kartogramų ir tabelių) svarbus indėlis mūsų sienų tyrinėjimui. Disertacija dėl nepalankios nuomonės lenkams ir vokiečiams nebuvo leista nacionalistinės Vokietijos švietimo ministerijos spausdinti Vokietijoje. Tačiau jo prof. N. Krebso paskaitoje "Preussische Akademie der Wissenschaften disertacija buvo nurodyta, kaip pavyzdingas darbas sienų tyrinėjimo metodologiniu atžvilgiu. Red.

Taigi Lietuvos istorija, Lietuvos geografija, o ir kitų žinių perteikimas apie Lietuvą turi apimti ne vien Lietuvos valstybę, bet visur ir visada Lietuvą, lietuviškų žemių raidą, jos dabartinę išraišką ir santykius. Gyvendami Lietuvoje, mes darėme klaidų, dažnai maišydavome Lietuvos valstybės ir Lietuvos sąvokas. Pavyzdžiui, Statistikos Biuras leido "Visą Lietuvą", bet joje buvo daviniai tik apie Lietuvos valstybę. Ant pašto ženklų spausdinome žemėlapį ir vardą "Lietuva", o tai reiškė tik Lietuvos valstybę. Latviams ir estams šio skirtumo nereikėjo daryti, nes jie visas savo žemes, ir dargi su priedais, buvo apjungę į savo valstybes. Lietuviams šis skirtumas visur buvo reikalingas pabrėžti. Lenkai aiškiai skiria "Rzeczpospolita Polska" ir "Polska". Taip pat daro skirtumą vokiečiai tarp "Deutsches Reich" ir "Deutschland". Žinoma, mūsų siekimas yra, kad Lietuvos valstybė apimtų visą Lietuvą, tačiau to negalint pasiekti, reikia niekuomet iš akių neišleisti susidariusių skirtumų.

2. Nors ir svarbu būtų turėti pilnesnį Lietuvos žemių vaizdą ir jų įvairiais atžvilgiais apribojimą bei sintetinį mūsų sienų atvaizdavimą, reikia neužmiršti, kad Lietuvos plotuose ir jos pakraščiuose įvykę ir vykstą pasikeitimai taip pat reikalingi mūsų didelio dėmesio ir gero pažinimo. Bolševikinis režimas akupuotoje Lietuvoje, Rytprūsiuose, plačioje Vilnijoje ir Gudijoje yra padaręs ir tebedaro epochinės reikšmės pakeitimus. Rytprūsiuose iki vadinamosios Potsdamo linijos yra beveik visai išnaikinti vokiečiai. Lietuvoje, Gudijoje išžudyta ir išvežta šimtai tūkstančių gyventojų, kiti suvaryti į kolchozus, išgriauti kaimai, sodybos. Į visus šiuos kraštus privežta rusų ir aziatų: mongolų, totorių, kinų, korejiečių ir kitų. Šaltasis karas ne vien Lietuvoje, bet visoje Vidurio Europoje naikina vietos gyventojus daug didesniu tempu ir daug didesniu mastu, kaip tai kada yra naikinę patys karštieji karai. Penkmečių darbai ir planai praneša praeities šimtmečius.

Nėra jokios abejonės, kad tie visi padariniai turės nepaprastai didelę reikšmę pokariniam tų kraštų atstatymui ir jų teritoriniams klausimams. Naujai sukurti erdvių ir gyventojų santykiai, kraštų apvaldymo ir atstatymo galimybės tuometiniai tautų potencialai bus daug daugiau vertinami ir paisomi, kaip tarptautinės ar tarpvalstybinės sutartys, arba seniau turėję reikšmės, nors ir labai svarūs, etnografiniai ar kurie kiti motyvai.

Dabartinės laisvos Europos didžioji problema yra Europos hiperpopuliacija. Nežiūrint, kad po antrojo pasaulinio karo apie 2 milijonai Vakarų Europos gyventojų persikėlė į užjūrio kraštus, dar apie 5 mil. žmonių Vakarų Europa turi perdaug, negu leidžia jos ekonominiai ištekliai. Tas gyventojų perteklius su didžiausiais sunkumais norima perkelti į kitus kraštus. Tačiau dabar okupuotai Europos daliai išsilaisvinus, jei gyventojų perteklius nebus sumažintas, retesnėms erdvėms Europoje bus daug neatsiginamų pretendentų. Vokiečiai ir lenkai, arba vieni iš jų, reikš labai dideles pretenzijas prasiplėsti išretintų erdvių sąskaita.

Lietuvių tautos nuostoliai jau dabar labai dideli. Mes tik apytiksliai nuvokiame tų nuostolių skaičius. Daug kas iš mūsų kartais net perdaug tuos skaičius padidina. Tai jau neapdairus pasitarnavimas kitiems. Reikėtų visur operuoti tik mūsų oficialių organų skelbiamais ir patikslintais daviniais. Jau dabar aiškėja, kad, pavyzdžiui, Lietuvoje pasilikusių kunigų redukavimas į 100, arba ir kiti skelbiami skaitmenys yra pakuždėti lenkų, ar vokiečių — ir tai, greičiausia, sąmoningai. Mes tuos skaičius kartojame, norėdami sužadinti kitų pasigailėjimą mums, bet tuo dažnai kenkiame sau. Realybė yra tikrai klaiki, nuostoliai dideli, tačiau jų nereikia perdėti ir nenurašyti mūsų tautos į nuostolius didesniais skaičiais, negu juos nurašo žiaurusis okupantas.

Tai vis gana svarbūs klausimai mūsų valstybės atstatymui ir jos žemių apribojimui. Juos reikia sekti su nepaprastu atidumu ir tinkamai įvertinti.

3. Didelės reikšmės atsikuriančiai Lietuvai ir jos sienų nustatymui turės ir mūsų santykiai su kaimynais. Daugelio dalykų dabar nei numatyti negalime, bet į mūsų kaimynus, į mūsų būsimus ar galimus tarp kaimynų santykius jau dabar reikia atkreipti daug didesnis dėmesys.

Pavyzdžiui, dabar atrodo gana tikra, kad didysis konfliktas tarp Sovietų Rusijos ir Vakarų pasaulio yra neišvengiamas. Nedvejojame taip pat, kad tas konfliktas baigsis Vakarų laimėjimu. Tačiau tuo tarpu pasakyti, ar Vakarai sieks Rusijoje tik komunistinės santvarkos panaikinti, ar eis ir prie Rusijos padalinimo, tuo būdu užkertant kelią ne tik komunistiniam, bet iš viso rusiškajam imperializmui. Visai apytikriai galima sakyti, kad Vakarai tuo atžvilgiu dar nėra apsisprendę. Pavyzdžiui, JAV yra nemaža nuomonių, kad Rusija turi būti padalyta, bet dar daugiau yra tokių, ir jų žodis tuo tarpu vyrauja, kad reikia siekti Rusijoje tik komunistinio režimo panaikinimo. Tiek vienas, tiek kitas atvejis turės didelės reikšmės ir Lietuvos būsimoms sienoms ir net iš viso būsimam Lietuvos likimui. Nepadalytos Rusijos vakarinės sienos greičiausia eitų Pabaltijo valstybių rytinėmis sienomis ir gal Curzono linija tarp Rusijos ir Lenkijos. Jei įvyktų Rusijos dalinimas, greičiausia iškiltų Ukrainos ir gal net Gudijos valstybės. Tai vėl sudarytų naują konjunktūrą ir Lietuvos sienų problemoms. Estai, latviai, gudai, ukrainiečiai daugiausia pasisako už Rusijos padalinimą, gerai žinodami, kad Rusijos vulkano niekuomet nebus galima sustabdyti pastoviuose varžtuose. Lenkuose yra įvairių nuomonių. Kai kurie iš jų galvoja, kad iš nepadalytos Rusijos

jie rytuose gaus daugia žemių, negu iš pašonėje atsistačiusios Ukrainos ar Gudijos.

Šitame Vakarų apsisprendimo dėl Rusijos vyksme mes turime dalyvauti ne tik kaip stebėtojai, bet aktyviai ir sumaniai reikšti ir kelti mūsų nusistatymą bei samprotavimus.

Mūsų santykių su lenkais klausimas taip pat gyvas ir aktualus. Politiniai lenkų egzilai yra nevieningi. Tuo tarpu lenkai veikia trijuose frontuose: egzilinė lenkų vyriausybė Londone, Nacionalinė Lenkų Taryba ir Demokratinis Lenkų Centras. Pirmieji siekia daug žemių Rytuose ir Vakaruose, antrieji daugiau atsigrįžę į Vakarus ir siekia Oderio-Neissės — dabar esamos sienos, tretieji savo teritorinių reikalavimų griežtai neformuluoja, bet stovi už lenkų tautai būtinai reikalingą gyvenamą erdvę. Taigi ir lenkų planai, jų projektai ir samprotavimai mums reikia gerai pažinti, su lenkais palaikyti kontaktą ir ieškoti tarp jų mums palankesnių ir priimtinesnių nusistatymų.

Vokiečių rytinių teritorijų problemos taip pat neišleistinos iš akių. Vokiečių šūkis: "Nach Osten wollen wir reiten" yra senas ir nesikeičiantis. Vokiečiai ir antrojo pasaulinio karo metu norėjo pasigrobti naujų žemių rytuose. Tačiau užuot gavę, jie nemaža prarado. Lenkija iš Vokietijos žemių gavo: Dancigą — 1,893 km.², Rytprūsių — pietinę dalį — 23,655, Aukštutinės ir Žemutinės Silezijos sritis — 34,816, Zittau apskritį — 146, Wollin ir Usedom salas — 658, Pomeranijos — 30,335 ir vadinamąją Lebuser žemę — 11,350. Pagaliau šiaurinė Rytprūsių dalis yra Sovietų Rusijos rankose 13,336 km.². Taigi, iš viso Vokietija neteko rytuose 116,189 km². Tai yra labai žymūs nuostoliai. Jau dabar visa Vokietijos mašinerija, o taip pat institutai, spauda ir kitos priemonės užsukti tiems kraštams atgauti.

Žodžiu, visuose pakraščiuose mums reikia ypatingu būdu būdėti ir sekti įvykių eigą. Naujas Europos pertvarkymas greičiausia neis tuo keliu, kokiu ėjo po pirmojo pasaulinio karo Versalio taikos konferencijoje. Nauji santykiai, nauji šūkiai, visokeriopo Europos federalizmo idėjos ir tam tikslui sukurtos organizacijos taip pat turės savo reikšmę.

Visa tai vienu ar kitu atžvilgiu atsilieps ir Lietuvos valstybės atstatyme ir jos teritoriniuose klausimuose. Visame šitame darbo bare visų mūsų glaudus ir planingas bendradarbiavimas yra ne tik reikalingas, bet ir būtinas. Visiems darbo ištisi plotai, bet jie reikia rikiuoti pagal atitinkamas sritis, patyrimus r sugebėjmus.

Mes nesame toke tvirti ir savarankūs, kad savo teritorinius klausimus galėtume spręsti ir nustatinėti patys vieni. Žinoma, mes turime turėti savo nuomonę ir aiškius nusistatymus, tačiau galutinas jų realizavimas priklausys nuo to, kaip tvirti mes galėsime atsisėsti prie derybų stalo ir kaip mūsų reikalavimus supras ir vertins kiti derybų partneriai.

PRANAS KOZULIS

LACRIMAE CHRISTI

Mums nekantriai aušros belaukiant
pranyko taurėje puta,
žvaigždėtos erdvės apsiniaukė —
staiga išblyško visata.

Tiktai veiduos negęsta ugnys
ir liejasi daina graudi;
taurė — gili, gili bedugnė
didžiausiam kūnui paskandint.

Vėl driekiasi pavasario banga į šiaurę
šviesių merginų eisena grakščia —
lyg sapnas perveria tikrovę biaurią,

nubraukia ašaras karčias. —
Jau atitolink, Viešpatie, tą taurę,
nes ji — vis vien tuščia.

TROŠKULYS

Gana bus valgyti ir gerti —
gana jau kūnui pataikaut;
kiek prarijau — aš pats nevertas.
Jau per godumą netekau

visos tikrosios savo vertės;
gal būt, ir vardo netekau,
kuris tikrai gražus ir šventas...
Ar aš tau, sese, nesakiau,

kad ir tamsiausios žvaigždės krenta
iš debesyno neaiškaus
ir suliepsnojusios užgęsta

paklydusio žmogaus kely,
kad visą amžių nusitęstų
šviesos ir meilės troškulys.

LITERATŪROS IR MENO KRITIKAS

JO ASMENS BRUOŽAI

JONAS GRINIUS

Nuo tada, kai meno ir literatūros kritika išėjo iš asmeninių pomėgių rato į viešumą — į salionus, į spaudą, į paskaitų auditorijas — ji tapo didelių ir mažų nesusipratimų priežastimi tarp įvairių meno kūrėjų ir jų veikalų vertintojų. Tie nesusipratimai ir ginčai buvo visada gyvi, jei tik buvo gyva meninė kūryba. Jie buvo gana ryškiai matyti tremties spaudoj. Jie neišnyks nė ateity, kur tik gyvai pulsuos kūrybinis dailiojo meno ir literatūros gyvenimas. Todėl ir šiandien gali būti visai vietoj klausimas: iš kur tie nesusipratimai ir ginčai tarp meno kūrėjų ir kritikų? Kokie veiksniai lemia, kad ir patys kritikai kartais nesutaria ir įvairiai tuos pačius literatūros ir meno kūrinius vertina?

Atsakyti į šiuos klausimus — reiškia išaiškinti ir suprasti, kas yra kritikas, kas yra kritika, kokie yra jos uždaviniai, priemonės ir metodai.

Pirmiausia, kas yra meno ir literatūros kritikas? Kuo jis panašus į meno kūrėją ir kuo jis skiriasi nuo jo? Ar jis yra rašytojo, poeto, dailininko ir kompozitoriaus priešas, ar draugas, ar dar kas kita?

Plačioje publikoje ir pačiuose kūrėjuose dažniausiai vyrauja nuomonė, kad kritikas yra rašytojų, dailininkų ir kompozitorių priešas. Tačiau iš tikrųjų šitokia nuomonė yra klaidinga arba gerokai iškreipta. Šiūrint esmės, kaip kritikas pirmiausia su kūriniais susiduria, jis greičiau yra kūrėjų draugas negu priešas. Juk jis pirmiausia yra literatūros veikalų skaitytojas, dailės ir teatro veikalų žiūrovas, parodų, spektaklių ir koncertų lankytojas. Jis nuo paprastosios publikos skiriasi tuo, kad jis savo nuomonę apie dailųjį kūrinį reiškia viešai, ją pagrįsdamas. O skaitytojų, žiūrovų ir klausytojų apskritai joks meno kūrėjas nelaiko priešais, nes jiems iš dalies meno kūriniai ir kuriami. Ir jie domisi meno kūriniais ne vien grynai asmeniniais sumetimais, bet dėl grožio meilės, dėl prasmingų kūrinių meilės, kuri bent iš dalies gali tekti ir neretai tenka jų autoriams. O kritikas net labiau už paprastą skaitytoją, žiūrovą ar klausytoją domisi meno kūriniais, stengiasi suvokti jų originalumą ir susekti jo prasmę. Taigi pačiu pirmuoju psichiniu judesiu kritikas yra, nors ir netiesioginis, meno kūrėjų draugas, kaip daugumas skaitytojų, žiūrovų ir klausytojų. Tai kartais paliudija ir patys meno kūrėjai, nusiskųsdami, kad neatsiranda kritikų, kurie į jų kūrinius atkreiptų rimtą dėmesį, juos atskleistų visuomenei ir tinkamai įvertintų.

Tačiau kai kritikas apie rašytojų ir kitų menininkų kūrinius pasisako, dažnai iš autorių ir jų bičiulių susilaukia pabarimo, kuris kartais nueina ligi paniekos ir neapykantos. Nors kritiko raštai autoriams būna vienaip ar kitaip naudingi, tačiau jie į kritiką dažniau žiūri, kaip į žmogų, kurio reikia privengti, kaip nevisai ramios sąžinės pilietis kad žiūri į teisėją. Tiesa, tarp meno kritiko ir teisėjo yra tam tikro panašumo, nes ir vienas ir kitas nagrinėjamus kito darbus vertina viešai, tuos savo vertinimus grįsdamas atitinkamais objektyviniais daviniais. Ir vienas ir kitas vertina gerai arba blogai, vienas ir kitas spręsdamas ir vertindamas gali suklysti, arba vertinamajam gali atrodyti neteisingas. Dėl šito vertinamojo sprendimo dažniau negu dėl nesupratimo kritikas ir būna rašytojų ir kitų meno kūrėjų puolamas ir kartais net niekinamas.

Yra dar ir kita priežastis, dėl kurios meno kūrėjai nepalankiai žiūri į kritiką. Jiems kritikas atrodo, kaip varžovas, tik žemesnės, menkesnės rūšies varžovas, kuris negali to padaryti, ką padaro poetas, rašytojas ar kitas meno kūrėjas. Juk ne ką kita atskleidžia šitoks neretai girdimas posakis, nukreiptas prieš kritiką: girdi, lengva pasakyti, kad šis ar tas kūriny negerai; bet tegu jis padaro geriau arba bent taip, kaip mano padaryta, ir tai dar bus labai gerai. Kritikas meno kūrėjams atrodo nepajėgiu varžovu dar ir todėl, kad jis yra priklausomas nuo meno kūrinių. Jei šių nebūtų kuriama, kritikas būtų taip pat nevaisingas, nes neturėtų apie ką kalbėti ir rašyti. O kada kalba ir rašo, jis kartais menininkams atrodo, kaip darkytojas, nes visuomenei jų kūrinius parodo savaip — sutrauktus, suschematizuotus, kartais atskirais gabalais išanalizuotus. Šitai kūrėjas užmiršta, kai jo kūriniai, apskritai imant, vertinami teigiamai. Bet kai kritikas ima vertinti neigiamai, tada autorams dažniausiai atrodo, kad jis daug ko nesupranta ir visuomenei iškreiptai ir sudarkytai parodo. Be abejo, kritikas kartais ir šitaip suklysta ir nusikalsta prieš autorių ir visuomenę. Tačiau net geriausios valios kritikas gali būti autoriaus apkaltintas, kad jis jo kūrinių nesupranta ir sudarkytus pristato visuomenei, nes jis kitaip kuria negu rašytojas, dailininkas ar kompozitorius.

Kritikas kūrėjas. Būdamas meno kūrėjų draugu ir teisėju, kritikas drauge yra kūrėjas,

panašus kai kuriais atžvilgiais į rašytoją, mokslininką ir filosofą.

Kritikas labiausiai panašus į rašytoją. Kaip šis su tikrove, taip kritikas su literatūros ir meno kūriniais pirmiausia santykiauja intuityviai, kaip su konkretybėmis. Žvelgdamas į meno ir literatūros kūrinius intuityviškai ir sintetiškai, t. y. visomis pažinimo galiomis, nuspalvintomis jausmų, kritikas juos savo dvasioj atgaivina, atkuria pagal autorių duotas užbraižas, pagal jų sąmoningas ir nesąmoningas sugestijas, įsispaudusias kūriniuose. Šita intuicijos dovana padeda kritikui įsijausti į įvairius garsų, spalvų ir formų derinius, į įvairius jausmus, personažus ir jų situacijas, nors jie kūriniuose būtų ir labai skirtingi nuo paties kritiko patyrimų ir jo psichinės struktūros. Bet kadangi kiekviena intuicija, taigi ir estetinė intuicija, yra arba jausmo nešama, arba jausmo lydima, todėl ji būna daugiau ar mažiau subjektyvi. Tai neišvengiama. Tačiau tikras kritikas turi dovaną į meno kūrinių sužadintus įspūdžius, jausmus ir vaizdus pažiūrėti nesuinteresuotai, objektyviai, užmiršdamas savo pomėgius ir simpatijas. Tai, ką jis jaučia žiūrėdamas į meno kūrinius, juos skaitydamas ar klausydamas, yra tartum ne jo pergyvenimai. Tiesa, jie yra jame, bet taip pat ir kūriny, nes jis yra tikroji tų pergyvenimų priežastis. Taigi šitaip kritikas darosi dvilypis, kaip dvilypis būna rašytojas, kurdamas įvairius bei skirtingus savo romanų ir dramų personažus. Šitas sugebėjimas dvilypuotis, pažvelgti į kito pasaulį ir jausmus nesuinteresuotai, daugiau ar mažiau objektyviai, meno ir literatūros kritiką pastato lygiomis su kitais kūrėjais. Vadinasi, tikras kritikas turi aukštesnio laipsnio objektyvuojančią intuiciją, negu eilinis dailiojo meno ar dailiosios literatūros mėgėjas. Tik šitos objektyvuojančios intuicijos dėka kritikas gali įsijausti į įvairius kūrinius ir juos suprasti. Jos stoka kritiką padaro siaurą ir vienašališką, arba tetinkamą tik tam tikros krypties ar pobūdžio kūriniams vertinti.

Su objektyvuojančia intuicija kritikas taip pat turi ir spontanišką išraišką, kurią sutinkame kiekviename kūrėjuje. Tai reiškia, kad patirtų intuityvių pergyvenimų jis nepasilieka sau pačiam, bet jaučia vidinį reikalą savo įspūdžiais, mintimis ir sprendimais pasidalyti su skaitytojais ir klausytojais. Tiesa, spontaniška išraiška kritikui neturi tiek reikšmės, kiek rašytojui ar kitam meno kūrėjui, tačiau ji vistiek yra aukštesnio laipsnio negu eilinio skaitytojo ar žiūrovo. Jeigu kritikas spontaniškai nejaustų reikalo pasidalyti savo įspūdžiais ir mintimis su kitais, jis savo straipsnio nerašytų. Jis to nedarytų, nes straipsniui parašyti reikalingos pastangos, už kurias jis gali susilaukti iš autoriaus ir jo gerbėjų nepalankumo ir priekaištų. Taigi, nors nuoširdus ir tiesus kritikas visada numano, kad jo straipsnis ar studija nevisus patenkins, tačiau jis vistiek imasi savo darbo, nes jaučia vidinį reikalą pasisakyti ir šitaip pasitarnauti tiesai, grožiui ir gėriui. Tas reikalas išsireikšti yra tiek stiprus, kad jis neboja pastangų ir galimų nemalonumų. Juos nusveria vidinis balsas ir moralinis pasitenkinimas, darbą atlikus. Todėl tikras kritikas negali nerašyti ir nekalbėti, kaip negali nekurti tikras poetas, rašytojas, ar kitas meno kūrėjas, nors kiekvienas jų žino, kad daugelio bus abejingai sutiktas, nesuprastas ar net puolamas.

Nors objektyvuojančia intuicija ir spontaniška išraiška kritikas panašus į rašytoją, tačiau jis kitaip rašo negu rašytojas. Kai šis kuria konkrečias formas — vaizdus, pavidalus, personažus, situacijas, kai šis konkretizuoja ir detalizuoja, tai kritikas eina priešinga kryptimi. Kritikas apibendrina, schematizuoja, formuluoja, kuria abstraktines formas samprotavimų ir sprendimų pavidale. Tiesa, kad ir rašytojas, ypač poetas gali nukrypti į abstraktines formas, sakysim į samprotavimus ir loginius įrodymus, tačiau tuo jis nutolsta nuo meno kūrėjo kelio. Šiaipjau kiekvienas rašytojas, poetas ar kita meno kūrėjas skiriasi nuo kitų žmonių tuo, kad jis sugeba kurti individualias konkrečias (daiktines) formas, suteikdamas joms tiek emocinės sugestyvios jėgos, jog tos formos atrodo, kaip nauja prasminga tikrovė, verta skaitytojo ar žiūrovo susidomėjimo ir net pastangų jai pažinti. Tuo tarpu kritikas šito sugebėjimo sukurti individualią meninę tikrovę gali neturėti. Jam šis sugebėjimas nėra esminis ir būtinas, nes tada, kada jis atlieka savo funkciją, rašydamas straipsnį ar studiją, jis nuo konkrečių formų — nuo dailiųjų literatūros ir meno kūrinių — eina prie abstrakčių. Jis menininkų ar rašytojų sukurtas konkretybes suglaudžia į daugiau ar mažiau abstrakčias frazes, iš duotų apčiuopiamų premisų jis padaro logines išvadas, nurodo metafizinę perspektyvą. Taigi rašytojas tiek, kiek jis yra menininku, ir kritikas tiek, kiek jis yra kritiku, kuriamų formų atžvilgiu eina priešingomis kryptimis, — rašytojas į individualias konkretybes, o kritikas — į bendrybes, į atotraukas, į dėsnius, nors žodis vienam ir kitam pasilieka pagrindine išraiškos priemone.

Kritikas - mokslininkas ir filosofas. Siekdamas bendrybių ir versdamasis atitrauktinėmis formomis, kritikas nutolsta nuo rašytojo, bet priartėja prie mokslininko ir filosofo, kurie taip pat siekia bendrybių ir kuria abstrakčias formas formulių, sprendimų ir tezių pavidale. Kritikas panašus į mokslininką dar ir tuo, kad savo intuityvinius įspūdžius stengiasi pagrįsti duomenimis, kuriuos jis randa kūriniuose, kūrėjų gyvenime ir jų aplinkoj. Jis atsiremia ne tik į įspūdžius, bet ir į kūrinių faktus. Jis gretina juos vienus su kitais minties, emocijos, vaizdo, nuoseklumo ir kitais atžvilgiais. Meninių faktų prasmei geriau suprasti jis žvelgia į paties kūrėjo gyvenimą, į vyraujančias laiko idėjas, į kitų to laiko autorių ir pirmtakų kūrinius. Žodžiu, kritikas nesitenkina vienu kūrinių ar keliais faktų konstatavimais, bet ješko psichologinių, socia-

V. VIZGIRDA

PEISAŽAS

(J. G. nuosavybė)

linių, idėjinių priežasčių ir įtakų, kurios paskatino autorių ar autorius iškelti tam tikras idėjas ir kurti vaizdus, susidaryti nuotaikas, susiformuoti pasaulėjautą, stilių, ar pavartoti vienokią ar kitokią techniką. Kūrinius aprašydamas ir analizuodamas, meninius, psichologinius ir idėjinius faktus atrinkdamas ir rūšiuodamas, kritikas elgiasi lyg mokslininkas botanikas ar anatomas. Tačiau tuo kritiko darbas ir pareigos nesibaigia. Jei jis tenkintųsi tik kūrinių analize ir jų aprašymu, faktų sisteminimu ir jų priežasčių nurodymu, jis dar nebūtų kritikas, nors ir būtų panašus į mokslininką.

Tiesa, kad tokių kritikų, kurie turėjo pretenzijų būti mokslininkais, nuo XIX amž. vidurio yra buvę nemaža. Tai — pozityvizmo ir scientizmo pasekėjai, H. Tainę idėjų epigonai. Jie rankioja faktus ir faktelius, kurie liečia kūrinio genezę, jie išnagrinėja kūrėjo gyvenimą, suregistruoja įvairias datas, sulygina įvairius tekstus ir motyvus, visą surinktą medžiagą sistemingai sugrupuoja ir išdėsto, tačiau, jei pasilieka tik faktų srity, jie galutinėj sąskaitoj tikros t. y. vertinamosios kritikos nesukuria. Taip atsitinka dėl to, kad kritika nėra nei estetinių įspūdžių atpasakojimas, nei faktų analizė ir sisteminimas, bet meninės visumos vertinimas, pasiremiant aukščiau minėtais duomenimis. O vertinimas nėra galimas be prasmingo visumos žvilgsnio, kurį duoda pasaulėžiūra, remiama vienokios ar kitokios filosofijos.

Ir iš tikro kritikas, kuris nori būti grynu mokslininku, besiremiančiu faktais ir jų sistematizacija, negali nieko pasakyti apie kūrinių estetinę, etinę ir idėjinę vertę, nes faktai, net suvesti į schemas ir sistemas, vistiek pasilieka tik faktais, jei į juos nežiūrime tam tikrų vertybių žvilgsniu. Juk mokslininkas (botanikas, chemikas, fizikas), išanalizavęs ir susistematizavęs faktus, kurie net atskleidžia gamtos dėsnius, negali nieko pasakyti apie jų gerumą arba blogumą ir apiejų galutinę tolimiausią priežastį tol, kol jis pasilieka grynų faktų srity, kaip mokslininkas. Taip pat nedaugiau apie meno ir literatūros kūrinių vertę tegali pasakyti ir tas kritikas, kuris dedasi esąs mokslininkas. Tik tada, kai jis atsistoja aukščiau faktų, kada į juos pažiūri filosofo žvilgsniu, išeidamas iš metafizinių, etinių ir estetinių principų, tada jis tampa vertintoju ir tikruoju kritiku.

Taigi tikras kritikas, kuris vertina meno ir literatūros kūrinius, yra taip pat iš dalies filosofas. Jis yra net daugiau filosofas negu mokslininkas. Tiesa, jis pirmiausia remiasi faktais — meno kūriniais, — juos analizuoja ir analizės išdavas sistemina, tačiau tie analizės faktai neturi jam savarankiškos reikšmės. Kūrinių analizės ir kitokia faktinė medžiaga dažniausiai iliustruoja ir koreguoja tai, ką diktuoja kritiko intuicija, kurią jis patiria, susidūręs su kūriniais, ir kurią jis vertina savo pasaulėžiūros principų šviesoje. Nesakome, kad kūrinių analizės faktai kritikui būtų nereikšmingi. Ne. Jie reikalingi kritiko intuicijos duomenims patikrinti, kad vertinamasis sprendimas neprieštarautų faktams. Tačiau pagal duotą pagrindinę kūrinio užbraižą faktai gali būti kritiko interpretuojami. Todėl analizės duomenimis kritikas dažniausiai įrodinėja tai, ką jis intuityviai jaučia. Jis tą intuityviai suvokiamą meninę visumą ir atskirus jos faktus vertina pagal filosofinius-pasaulėžiūrinius principus, kurių faktai negali nei pagrįsti, nei sugriauti. Taip yra todėl, kad principai stovi aukščiau faktų, o intuicijos duomenys iš santykių su kūriniais yra pirmesni už tų kūrinių analizę. Tiesa, analizės faktai tarnauja medžiagos vertinimui, jie taip pat vienu atveju koreguoja intuiciją, o kitu ją sutvirtina, tačiau lemiamą vaidmenį vaidina kritiko intuicija ir jo principai bei vertybių skalė.

Šitokių išvadų priėjus, gali nevienam atrodyti, kad kritiko sprendimai ir vertinimai esą sauvališki. Tačiau iš tikro taip nėra, nes kritiko intuicija yra atremta į kūrinius ir yra koreguojama tų kūrinių analizės faktų. O antra, sprendžiamieji vertinimai taip pat neturi paneigti faktų, kuriuos duoda analizė. Todėl, tiksliau kalbant, būtų galima pasakyti, kad kritiko atliekami meno ir literatūros kūrinių vertinimai nėra iš esmės sauvališkesni už gyvenimo prasmės ir vertės sprendimus, kuriuos atlieka filosofas ar šiaip mąstąs žmogus. Juk negalima sakyti, kad mąstytojas, kuris vienaip ar kitaip vertina gyvenimą ir jo faktus, norėtų būti neteisingas ar juos sauvališkai kraipyti. Jis juos vertina taip, kaip juos jaučia ir mąsto, ypač kaip jam liepia sąžinė ir principai. Bet šitie principai dažniausiai nėra tikrovės faktų tiesiogiškai įrodomi ar sugriaunami. Jie yra išvesti iš kokios nors vienos pagrindinės prielaidos, kuri buvo intuityviai suvokta ir laikoma tikrų tikriausia, nes neprieštaraujanti protui ir patenkinanti sąžinę. Mąstytojui spiritualistui ir materialistui tokiu aksiominiu kertiniu pasaulėžiūros akmenimi yra būtis, nors kiekvieno priešingai suprantama. Filosofui spiritualistui tikrąją būtimi yra dvasinė Būtis, Absoliutas, Dievas, o materialistui tikrąja būtimi atrodo esanti materija. Iš šitos skirtingos būties sampratos jiedu išveda visus kitus principus. Jiedu sukuria skirtingą etiką ir estetiką ir todėl skirtingai, tiesiog prieštaraujančiai, vertina gyvenimą, meninę kūrybą ir jų reiškinius. Ir dėl to jiems nedera prikaišioti sauvališkumo, jei tik jie vadovaujasi savo sąžinės nurodymais.

Panašiai atsitinka ir su kritiku, nes jis taip pat yra mąstąs žmogus. Ir jis turi savo įvairius principus, kuriuos nekartą yra giliai apsvarstęs ir emocionališkai pergyvenęs. Jis turi su savo patyrimu ir pasaulėžiūriniais principais suderintą koncepciją apie kultūrinę ir meninę kūrybą. Todėl jis žino, kas yra gėris, grožis ir menas, kokia yra gėrybių skalė ir kokie yra jų kriterijai. Ir kada šitoks kritikas susitinka su literatūros ir meno kūriniais, jis apie juos sprendžia pagal savo intuiciją, kuri jam pirmiausia pasako, kas yra tas ar kitas kūrinys. Patikrinęs tai kūrinio ana-

lize, jis pagaliau visa tai vertina pagal savo principus ir susidarytą vertybių skalę. Todėl šiandien tik naivus žmogelis gali nesuprasti pasaulėžiūrinių principų reikšmės kūryboj ir kritikoj. Tik naivėlis ir užkietėjęs pozityvistas gali stebėtis, kad, apie tuos pačius kūrinius kalbėdami, kritikai nesutaria ir net vienas kitam prieštarauja. Taip atsitinka ne būtinai dėl to, kad kritikai sauvaliautų arba mokslinius metodus paneigtų, bet dėl to, kad tuos pačius kūrinius jie skirtingai suvokia, skirtingai pergyvena emocionaliai ir skirtingai supranta. Kaip psichiniai ir principiniai skirtumai turi nemažos reikšmės gyvenimo ir pasaulio vertinime, taip pat nemažiau jie turi reikšmės meninės ir apskritai kultūrinės kūrybos vertinime.

Tiesa, šitame darbe nėra bereikšmiai įvairūs aplinkiniai, tariamai moksliški, apčiuopiami faktai fakteliai. Vadinamieji moksliški keliai, kaip kūrėjų gyvenimo pažinimas, jų epochos kultūros ir artimosios aplinkos studijos gali kritikui padėti geriau suprasti kūrinius, tačiau jie neturi tokios reikšmės, kaip pačių kūrinių analizė, nors ir ji nėra lemianti. Ta analizė svarbi, nes ji apsaugo kritiką nuo atitrūkusių ir nepagrįstų išvadų, ji pakoreguoja, papildo ar sustiprina tiesioginės intuicijos duomenis, tačiau ji nepadaro kritiko mokslininku. Kūrinių analizė ir faktai, gauti pagelbiniais metodais (biografiniu, istoriniu, sociologiniu), tik sudaro įspūdį, kad kritika yra mokslas. Tačiau iš tikrųjų taip nėra, nes kritiko svarbiausiais vadovais visada pasilieka jo tiesioginė sintetinė intuicija ir jo pasaulėžiūros principai, o kūrinių analizė ir pagelbiniai faktai yra daugiau ar mažiau svarbūs pagelbininkai, kurie kritikui padeda apsisaugoti nuo galimų savo paties fantazijų.

Susitikus su kūriniais, tiesioginė intuicija pasako kritikui, kas yra kūrinys, kas jame tikra ir kas melaginga, kas pasakyta, kas persakyta ir perdėta, kas nutylėta ar praleista, kas yra esmingo, kas sugestionuojama. Kūrinio analizė tai patikslina, papildo ar sustiprina, kiti daviniai kai ką paaiškina, o principų šviesa tuos visus duomenis nušviečia tam tikra projekcija, kurioj išryškėja vienokia ar kitokia dalykų vertė. Remdamasis intuicija, kritikas gali pasakyti, kiek kūrinys yra autentiškas ir kiek ne, analizės duomenimis jis tai gali paremti ir pailiustruoti, o vadovaujamas principų protas nurodo jo idėjinę, estetinę ir visuomeninę vertę. Tiesioginė intuicija ir analizė neleidžia kritikui nutrūkti nuo kūrinių į pašalinius ir įsivaizduotus dalykus, o pasaulėžiūriniai principai meta šviesą, kad išryškėtų kūrinių esminės problemos, jų estetinė ir moralinė vertė bei reikšmė kultūrai. Kai kūriniai yra estetiškai, psichologiškai ir idėjiškai menki, kai nėra problemų, susietų su metafizika, tada ir kritikas neturi ko pasakyti, nes jis jaučia pareigą išryškinti, lyg atbaigti ir drauge įvertinti tai, kas meno ir literatūros kūriniuose yra svarbaus ir reikšmingo.

Taigi kritikas stovi greta rašytojo-menininko ir arčiau filosofo negu mokslininko. Kritikas suvokia meninę tikrovę daugiau ar mažiau nesuinteresuotai, ją myli ir ja domisi dėl jos pačios, kaip rašytojas-menininkas; bet jis nagrinėja, interpretuoja ir vertina tą meninę tikrovę pagrindinių principų šviesoj, kaip filosofas, kuris visą tikrovę (gamtą, kultūrą, gyvenimą, antgamtę) interpretuoja ir vertina pagal savo pagrindinius principus. Kaip skirtingos pasaulėžiūros bei psichinės struktūros filosofai tą pačią visų suvokiamą tikrovę nevienodai supranta ir galutines jos priežastis mato skirtingas, taip skirtingos pasaulėžiūros bei psichinės struktūros kritikai gali nevienodai nušviesti ir nevienodai vertinti kūrinius.

Kritikų tipai. Vienas kritikas daugiau pasiduoda savo intuicijai ir mažiau dėmesio kreipia į kūrinių analizę bei vertimus, antras mažiau pasitiki intuicijos duomenimis ir labiau leidžiasi į įvairių faktų rankiojimą ir analitinį kūrinių aiškinimą, o visą vertina gana neaiškiai. Tuo tarpu trečias kritikas savo dėmesį daugiausia gali sutelkti į vertinamuosius sprendimus, pasikliaudamas tik intuicijos duomenimis ir palikdamas nuošaly analizes ir pagelbinius faktus. O šitie skirtingumai priklauso ne tik nuo kritikų principinių pažiūrų, bet ir nuo psichinės struktūros, nes juk žmonės yra individai. Juo labiau yra individualūs kūrėjai, į kurių tarpą reikia įskaityti ir kritikus. Kiekvieno jų sielos stygos kitaip suderintos, todėl vieno kritiko intuicija tame pat kūriny ryškiau įžvelgia vieną aspektą, kito — kitą, trečio — vėl kitą.

Sakysim, juslinio tipo kritikui bus artimesni impresionistinio pobūdžio autorių kūriniai, kaip Ign. Šeiniaus, Jurgio Savickio, V. Ramono. Susitikęs su šitokiais arba kitokiais kūriniais, juslinis kritikas pirmiausia pastebės, kas prieinama akiai ir ausiai — garsus, spalvas, veikėjų išvaizdą, jų gestus ir veiksmus, pro juos prasiveržiantį gyvybės srovenimą, gaivalingus elementarius jausmus su instinktais. Jis labiau domėsis atskirais epizodais, tam tikrais momentais, charakteringomis smulkmenomis ir mažiau sielosis idėjomis ir problemomis, sudėtingais ir subtiliais veikėjų sąžinės konfliktais, paties kūrinio visuma ir jos prasme. Jis bus linkęs pasikliauti savo intuicijos duomenimis ir juos papasakoti, negu leistis į analizes ir principines diskusijas.

Tuo tarpu visai kitaip elgsis intelektualinio tipo kritikai. Kadangi protas visada siekia aiškumo ir jį randa tvarkoj, todėl vienas intelektualinis kritikas, toks, kaip A. Jakštas, labiau vertins darnios logiškos kompozicijos romaną ar dramą su nesudėtinga intryga, su ryškiai užbaigtais personažais (daugiau tipais), gyvenančiais ne miglotais instinktais ir nuotaikomis, bet paprastais giliais jausmais ir aiškiais siekimais. Kitaip sakant, tokio intelektualinio tipo kritikui bus labiau prie širdies klasikų ir kitokia kūryba,

J. PAUTIENIUS PILKA DIENA DZŪKŲ KRAŠTE (špachtelis)

kur daugiau aiškumo, paprastumo, harmonijos, ryškios kompozicinės vienybės, taisyklingumo.

Tačiau kitas intelektualinis kritikas, kuris yra labiau linkęs į esmę negu į tvarką, iš intuicijos pateiktų duomenų stengsis išlukštenti idėjas, atskleisti problemas, parodyti jų gilumą ir sudėtingumą. Jis mažai tesidomi kūrinio formaline puse ir kūrinio atskleidžiamo gyvenimo įvairumu, nepastebės arba autoriui atleis, jeigu jo kūrinys būtų be didelės sugestyvinės jėgos, t. y. daugiau proto negu emocinės intuicijos vaisius, kad tik jame būtų idėjų ir problemų, kurias kritikas galėtų nagrinėti, vienas idėjas sukritikuodamas ir atmesdamas, antroms pritardamas, trečias ypatingai išryškindamas ir pabrėždamas, kad tik šitaip būtų atskleistas kūrinių problematinis turtingumas ir prasmė. Intelektualio tipo kritikai, visumos vertintojai arba analizuotojai, labiau pasitiki iš eilės faktų besiperšančioms išvadoms negu tiesioginės intuicijos duomenimis. Jie gali būti ir dažnai būna nepalankūs impresionistinio meno kūrėjams, tokiems, kaip K. Hamsun ar P. Loti, tokiems gležniems svajotojams, kaip P. Verlaine, J. Aistis, bet už tai jie žavisi Calderono, Schillerio, J. Baltrušaičio ar B. Brazdžionio kūryba.

Tuo tarpu svajotojo prigimties kritikas nelabai vertins pastaruosius, bet žavėsis P. Verlaine'u, J. Aisčiu, M. Pečkauskaite, S. Lagerloef, Rembrandtu, Boecklinu, visais miglotais simbolistais ir svajingaisiais romantikais, nes tokio kritiko intuicijoj intelektas neiškyla tiek, kad dominuotų kitas psichines galias. Tokio kritiko intuicijoj toną duoda aiškiai neapibrėžti jausmai, miglotos nuotaikos, judrūs vaizdai, susipynę su asociacijomis iš jo paties asmeninio gyvenimo, iš lektūrų ir kitų meno kūrinių kontempliacijų. Jei intelektualinis tipas, sakysim, tokio M. K. Čiurlionio tapyboj pirmiausia ješkos prasmės, tai svajotojas tuoj susidomės jo nuotaika, ta savotiška mistika, nes jam literatūros ar kito meno kūrinys yra pirmiausia proga plaukti savo atsiminimų, jausmų ir fantazijos srovėj be apibrėžtų kontūrų ir ribų. Jam kritika pirmoj eilėj yra svajojimas balsu arba tų svajonių išliejimas popiery, kad kiti, kurie to kūrinio neskaitė ar nematė, iš tolo gautų pajusti apie jo svajingą žavesį arba bent įgautų noro su tuo kūriniu susipažinti veidas į veidą. Toks svajotojo

tipo kritikas nelinkęs į griežtas išvadas ir sprendimus. Jis gali pasirodyti ir nenuoseklus. Tai, ką vieną kartą vertino daugiau neigiamai, po kurio laiko, naujų gyvenimo įspūdžių paveiktas, jis gali vertinti jau teigiamai, arba atvirkščiai. Tuo sprendimų negriežtumu ir nepastovumu kritikas svajotojas panašus į juslinį-impresionistinį. Skiriasi jie svarbiausia tuo, kad juslinio tipo kritikas pasiduoda kūrinių sužadintiems įspūdžiams, o kritikui svajotojui didesnės reikšmės turi jo paties jausmai ir prisiminimai, gi kūrinys ar kūriniai tetarnauja savotiška proga atskleisti savo vidaus pasaulį. Šito tipo kritikas yra subjektyvesnis už kitus.

Nėra nuoseklus ir demoniškasis kritiko tipas, kurio prigimty beveik nuolat grumiasi aistros su valia. Jo intuicija, stebint meno kūrinius, retai kada tebūna rami, giedri, kupina pusiausvyros kontempliacija. Jo intuicijai nuolat gresia pavojus pereiti į veiksmą ir kovą, supainioti estetinį džiaugsmą su praktikiniu veikimu. Todėl demoniškasis kritikas mažai kreipia dėmesio į formalines kūrinio ypatybes ir į kompoziciją. Jis pirmoj eilėj ieško ir pastebi judesį ir aistrų prasiveržimus. Užtai jį žavi kontrastai, neramus koloritas, audringi akordai ir disonansai, personažų aistros, jų konfliktai ir energingi veiksmai. Jis gilinasi ir savo kritikose iškelia ne tiek filosofines problemas, kiek veikėjų ir kūrėjų komplikuotą sielos gyvenimą ir iš to kylančias dramatines situacijas. Užtai demoniškojo kritiko sielai ir jo protiniams svarstymams jokių kitų genijų kūryba nebus tokia artima, kaip Mykolo Angelo, Beethoveno, R. Wagnerio, Shakespeare'o, Balzaco, T. Dostojevskio. Tokio aistringojo kritiko sprendimai bus griežti, kartais net perdėtai griežti. Jis barsis, pyks, žavėsis, egzaltuosis, bet užtai nebus toks nuoseklus, kaip intelektualinis kritikas. Todėl jo argumentacijoj ir išvadose bus galima kartais rasti net prieštaravimų.

Galima būtų ir daugiau kritikų tipų nurodyti ir charakterizuoti. Jų galima būtų priskaičiuoti tiek, kiek yra žmogiškųjų tipų apskritai. Tačiau tai nieko daugiau neatskleistų, kaip tik tai, kad kritikai savo psichine struktūra nėra vienodi. Kaip kiekvienas skaitytojas ar žiūrovas ir juo labiau meno kūrėjas savaip reaguoja į pasaulį, taip kiekvienas kritikas tą patį meno kūrinį skirtingai pergyvena. O kadangi meno ir literatūros kūrinys yra individuali konkretybė, į kurią galima pažvelgti iš įvairių aspektų, tai kritikas nejučiomis pasirenka tokį, kuris jo sielai artimesnis. Ir juo kritiko individualybė yra ryškesnė ir intuicija jautresnė, juo labiau daugėja šansai, kad jis savo kritikose iškels tokių dalykų kurie nustebins vidutinę publiką. Juo kritiko asmenybė bus turtingesnė, juo apie nagrinėjamus kūrinius jis turės daugiau ko pasakyti, kai tuo tarpu eilinis skaitytojas ar žiūrovas tepasakys bendrybes arba net pasitenkins tokiais posakiais, kaip patinka, nepatinka. Taigi tik ryškios asmenybės tegali originaliai nušviesti žymius meno kūrinius ir juose glūdinčias problemas. Tačiau menki kūriniai neįkvėps nė didžiausių kritikų.

Kūrėjai kaip kritikai. Tačiau jei kritiko asmenybė turi didelės reikšmės kritikos kūrybai, savaime peršasi klausimas, ar kritiku negali būti rašytojas ir kitoks meno kūrėjas, nes jie visada yra ryškios individualybės. Apskritai atsakant, reikia pasakyti — taip, gali. Kiekvienas kūrėjas principe gali būti kritiku, ypač toj meno srity, kuri jam yra artimiausia, kurioj jis pats kuria. Filosofas ir pedagogas St. Šalkauskis, kuris gerai nusimanė meno klausimuose, buvo įsitikinęs, kad kritikas turi praktikuoti bent vieną meną, nors ir neaukštame laipsny. St. Šalkauskis manė, kad kritikas savo teorines žinias apie meno esmę, apie kūrybos procesą ir apie meno techniką turi pagilinti praktiškai, menine kūryba, kad tinkamai atjaustų ir suprastų svetimų kūrybą.

Ir kritikos istorija šitai St. Šalkauskio teorijai gali pritarti, nes iš tikro yra poetų ir rašytojų, kurie buvo ir yra kritikai. Neieškant pavyzdžių svetur, galima nurodyti mūsiškius A. Jakštą, L. Girą, B. Sruogą, Putiną, B. Brazdžionį, A. Vaičiulaitį, A. Nyką-Niliūną. Jie yra ir žodžio menininkai ir drauge daugiau ar mažiau ryškūs literatūros kritikai. Tačiau greta šių galima būtų nurodyti ir kitų pavyzdžių, kai poetai ir kritikai net nemėgina kritikos žanre reikštis. O kitų kritikos raštai išeina silpni. Pavyzdžiui gali tarnauti J. Aistis. Tai žymus mūsų poetas, kuris iš savo kritinių straipsnių yra sudaręs net visą knygą. Tačiau apie mūsų rašytojus ir jų kūrybą iš ten nedaug ką sužinome, nes jo kritikos straipsniai atrodo, kaip prisiminimai, įspūdžiai ir subjektyvinės refleksijos. Kadangi daugelis rašytojų menkai tepasireiškia arba visai nepasireiškia kaip kritikai, kyla klausimas, kodėl taip yra. Kodėl ypač mažai meno kritikų tebūna iš dailininkų ir kompozitorių eilių?

To priežasčių yra kelios. Jų paviršutiniškiausia, bet dažniausiai minima — meno žmonių profesinis solidarumas. Esą, rašytojas ar dailininkas neturi rašyti apie savo kolegą ar kolegas, nes publika ir paliestieji autoriai manysią, kad rašantysis menininkas norįs suniekinti savo konkurento darbus, kad jo paties kūriniai atrodytų vertesni. Iš tikrųjų šitas argumentas būtų svarus, jei kritika tebūtų tik peikimas, kaip plačioji publika dažniausiai mano. Tačiau kiekvienas rašytojas ir dailininkas žino, kad kiekvienos rimtos kritikos uždavinys — paaiškinti, kas yra aptariamas kūrinys, iškelti kūriny glūdinčias problemas, parodyti kūrinio grožį ir originalumą ir tik paskui nurodyti trūkumus ir ydas, kurios kenkia kūrinių tobulumui vienu ar kitu atžvilgiu. Taigi profesinio kolegiškumo motyvas pasilieka daugiau išviršinis ir suprantamas, tik turint galvoj prietaringą plačios publikos pažiūrą, kad kritika reiškianti peikimą.

V. KAŠUBA

VAKARAS

D. Šulaičio nuotrauka

Tačiau, jei rašytojai, dailininkai ir kompozitoriai retokai terašo kritinių straipsnių ir studijų, yra gilesnių išvidinių priežasčių. Viena tokių yra meno kūrinių ir kritikos formų priešingumas. Nors rašytojas ir kritikas yra panašūs tuo, kad vienas ir kitas turi objektyvuojančią intuiciją ir spontanišką išraišką, aukštesnio laipsnio negu paprastas skaitytojas, tačiau juodu skiriasi formos sugebėjimais. Kaip matėme aukščiau, rašytojo kuriamos formos yra konkrečios, o kritiko — apibendrinti samprotavimai ir atitrauktos mintys, sprendimai, schemos. Kadangi rašytojas ar kitoks meno kūrėjas įpranta gyventi intuityviais jausmais ir vaizdais bei kurti konkrečias individualias formas, jam gali būti sunku verstis sąvokomis ir samprotavimais, t. y. atitrauktinėmis formomis taip, kad jo mintys būtų tikslios, kad jomis galėtų pasakyti visa, ką nori. Abstraktinė kritikos forma nevienam rašytojui ir kitos rūšies meno kūrėjui gali būti pagrindinė kliūtis pasireikšti kritikoj. Panašią, tik atvirkščią, sunkenybę sutinka kritikas, kuris nori tapti rašytoju. Taigi ne kiekvienas kritikas gali būti poetu arba rašytoju ir ne kiekvienas rašytojas ir kitoks meno kūrėjas pajėgia būti kritiku, net savo paties kūrybos kritiku.

Sugebėti kurti prieštaraujančias formas (konkrečias ir abstrakčias), būti rašytoju ir drauge kritiku tegali tik plačios psichinės struktūros ir aukštos intelektualinės kultūros žmonės. Todėl nesistebėkime, kad S. Bačinskaitė tegalėjo būti tik gryna lyrikė, neparašiusi, rodos, nė vieno kritikos straipsnelio. O taip pat rašytojai, kurie parašo neblogų kritinių sraipsnių, yra labiau žinomi kaip rašytojai negu kaip kritikai.

Yra žmonių, kurie mano, kad žymus kūrėjas negali būti geras kritikas dėl to, kad didelis talentas ar genijus yra ekskliuzyvus. Dėl vienašališkai nukreiptos psichikos jis negalįs pakankamai objektyviai suvokti ir pergyventi kitų kūrybos, ištryškusios iš skirtingos sielos, ir todėl jis jos nekenčiąs. Kad šitokie atskiri atvejai gali pasitaikyti, dėl to ginčytis netenka; tačiau manyti,

kad genialus ar didelio talento rašytojas negalėtų apskritai kito žmogaus (skirtingos nuotaikos ir stiliaus) kūrinių atjausti ir suprasti, būtų klaidinga. Juk jeigu kurdamas jis gali įsigyventi į įvairių ir skirtingų žmonių sielas, tai jam nėra negalima intuityviai suvokti ir suprasti kūrinių, kilusių iš kitokios sielos negu jo paties. Tiesa, toks didelio talento rašytojas savo kritikos straipsny gali ypatingiau iškelti kokį vieną svetimos kūrybos aspektą, tačiau jis kaip tik gali būti toks, kokio vidutinis kritikas nepastebėtų. Kita vertus, negalima laikyti nusikaltimu autoriui, jei kritikas į jo kūrinį pažvelgia tik vienu ar dviem atžvilgiais. Visapusiškai įvertinti žymų literatūros ar kitokio meno šedevrą kartais tėra galima, tik kelių kritikų nuomones sugretinus. Juk atsitinka net taip, kad šedevro prasmė ir vertė paaiškėja tik vėlesniems kritikams, kai autorius jau seniai yra miręs.

Sakysim, žinomas prancūzų romanistas Stendhalis manė, kad jo kūryba tebus suprasta tik po aštuoniasdešimt ar šimto metų po jo mirties. Iš tikro taip maždaug ir atsitiko — tik XX amž. pradžioj, išgyvenus realizmą ir natūralizmą, kritikai ir publika pradėjo teigiamai vertinti Stendhalio romanus ir apysakas. Juk ir genialusis Dostojevskis amžininkų nebuvo suprastas, nes to laiko silpnų asmenybių kritikai nepajėgė suvokti jo romanų giliųjų aspektų. Šie tik ilgainiui pradėjo aiškėti, nors ir šiandien įvairūs kritikai dar nesijaučia Dostojevskio kūrybą vispusiškai supratę. Taigi, jeigu reikia daug laiko, reikia karų ir revoliucijų išgyventi, kad kritikai pajėgtų atskleisti didžiųjų šedevrų prasmę, nėra ko norėti, kad juos iš karto vispusiškai nušviestų ir įvertintų žymaus rašytojo kritinis straipsnis. Bet čia pat reikia pastebėti, kad didelis rašytojas retai teturi progos sutikti savo amžininkų žymius kūrinius, kurie būtų verti jo talento interpretacijos.

Kai kalbame apie rašytojų ir kitų menininkų tinkamumą kritikai, reikia prisiminti dar vieną priekaištą, kurį yra iškėlęs vokietis Neumannas. Jis yra suskirstęs kritikus į penkis laipsnius. Prie ketvirto, bet ne paties aukščiausio laipsnio, jis yra priskyręs įvairių rūšių menininkus. Šiems jis prikiša siaurumą, nes jie dažniausiai neima kūrinio visumos, o dėmesį daugiausia nukreipia į techniką, į meistrišką ar nemeistrišką priemonių pavartojimą. Šis priekaištas yra rimtas. Ypač jis atrodo pagrįstas, kai prisimename mūsų dailininkų kritikos straipsnius apie savo kolegas. Ligšiol tai būdavo arba plačios ekskursijos į meno istoriją, arba pastabos apie recenzuojamų autorių techniką — apie piešinį, kolorito pobūdį, kompoziciją — lyg dailės kūrinys tik tiek ir tereikštų. Tuo tarpu net tobuliausias technikos pavartojimas dar neduoda kūrinio, kuris prabiltų į žiūrovą, lyg paslaptis. Net tobuliausios technikos darbas gali būti sausas, šaltas, besielis, nes technika mene tėra tik tarnaitė; daugumas mėgėjų, kontempliuodami gerą meno kūrinį, jos nė nepastebi. Tačiau ją pirmiausia pamato rašytojai, dailininkai, muzikai, susidūrę su savo srities svetimų autorių kūriniais. Geriausia mokėdami ir suprasdami savo meno techniką, kitaip sakant, matydami visą nuogumą "virtuvės", kurioj vyksta kūryba, jie pirmiausia ir imasi analizuoti ir vertinti tas technikines priemones, kurias pavartojo jo profesijos kolega. Bet jų išaiškinimas toli gražu nepakankamas visam kūriniui atjausti, suprasti ir įvertinti, nes ir su vidutine technika galima kartais sukurti gerą kūrinį. Todėl reikia sutikti su Neumannu, kad kritika menininkų, kuriuos galime laikyti savo srities specialistais, neretai būna siaura ir negili.

Taigi, nors principe negalima paneigti meno kūrėjams sugebėjimo būti kritikais, tačiau konkrečiai susidaro eilė kliūčių, kurios nevienam menininkui, ypač dailininkui ir muzikui, kliudo kritikoj pasiekti aukštą laipsnį. Tačiau suminėtos kliūtys (formos priešingumas, talento vienašališkumas, siaurumas dėl įpratimo vertinti techniką), atrodo, mažiau turi reikšmės rašytojams. Ir patys dailininkai ir muzikai neretai pripažįsta, kad jų kūrinius geriau supranta ir geriau kritiškai įvertina rašytojai negu atitinkamos meno šakos kolegos. Taip atsitinka dėl dviejų priežasčių. Viena, rašytojai lengviau už kitus valdo žodį ir mintį, kuriais naudojasi kritikas, o antra, — ir tai svarbiausia — pats rašytojo pašaukimas reikalauja plataus žvilgsnio ir gilios intelektualinės kultūros.

Tai sakydami, iš dalies jau sutinkame su Neumanno nuomone, kad geriausias kritikas yra meno mėgėjas, turįs plačią estetinę ir gilią intelektualinę kultūrą. Bet iš tikrųjų būtų tiksliau, pasakius, kad geru kritiku gali būti ir meno kūrėjas ir meno mėgėjas, jei tik jie tokią plačią ir gilią kultūrą turi.

Kritiko kultūra. Kritikui reikia plačios estetinės kultūros, nes ji tobulina jo skonį, kitaip sakant, jautrina, gilina jo objektyvuojančią intuiciją. Tik su ja tegalima suvokti kūrinius, kurie būna įvairiausių nuotaikų, idėjinių krypčių ir stilių. Todėl žmogus, kuris jaučiasi turįs kritiko pašaukimą, turi daug įvairių dailiosios literatūros kūrinių perskaityti, daug muziejų, meno parodų, daug koncertų ir spektaklių aplankyti. Tai reikalinga ne tam, kad jis taptų visų meno rūšių žinovų, bet kad viena meno rūšis papildo kitą, kad vienas menas atsiremia į vieną psichinę galią, o kitas — į kitą, kad visų menų įvairių kūrinių pažinimas plečia akiratį, suteikia naujų įspūdžių ir minčių, ypač ugdo jautryn ir gilyn intuiciją. O jautri ir giliai įžvelgianti intuicija kritikui nemažiau reikalinga kaip meno kūrėjui, jei savo kritikose jis nori rečiau klysti ir mažiau savo skaitytojų suklaidinti. Pavyzdžiai juk rodo, kad kritikai dažniausiai klysdavo ir klysta ne dėl metodų ar žinių stokos, bet dėl nejautrios ir negilios intuicijos, kurią paprastoj kalboj vadiname prastu arba blogu skoniu. Nuo šito kri-

tiką saugo, jo intuiciją jautrina ir gilina dažnas santykiavimas su įvairiais žymiais kūriniais ir su gamta. Iš tikrųjų nereikia užmiršti gamtos, nes joj galima patirti tokių estetinių emocijų, kokių joks menas negali duoti.

Tačiau kritiko kultūra nesibaigia menu ir gamta. Jis turi pažinti istoriją, ypač savo meno šakos istoriją, meno ir kultūros filosofiją, ir apskritai filosofiją. Jam reikia pažinti psichologiją, etiką, sociologiją ir kitus mokslus. Jis turi būti atviras krikščionių religijai, religijų istorijai ir pačiam įvairiam gyvenimui. Tik šitaip kritikas gali pagilinti ir praturtinti savo intelektualinę kultūrą, susipažinti su įvairiomis teorijomis ir problemomis, kurias jam tenka aiškinti ir vertinti, susidūrus su žymiais meno, ypač dailiosios literatūros kūriniais. Neturėdamas plačios ir gilios intelektualinės kultūros, kritikas rizikuoja prašliaužti didžiųjų kūrinių paviršium, nepastebėti juose glūdinčių problemų ir tokiu būdu nesuprasti pačių kūrinių, arba suprasti paviršutinius ir neįvertinti giliaprasmių. O tai jau būtų nusižengimas ir autoriams ir visuomenei. Nuo šito apsisaugoti jam kaip tik padeda intelektualinė ir estetinė kultūra, kurią jis turi savy palaikyti, plėsti ir gilinti.

Tiesa, kritikas gali (taip atrodo teoretiškai) savo kultūrą išlaikyti, atlikdamas savo pareigas, nes jis dažniau ar rečiau susiduria su naujais ir senais kūriniais. Tačiau šitame santykiavime glūdi taip pat pavojus atbukti ir susmulkėti. To neatsitiktų, jei visi arba bent žymioji dalis kūrinių, su kuriais kritikas susiduria, būtų estetiškai ir idėjiškai vertingi. Tačiau iš tikrųjų taip nėra, nes nevertingų ir vidutinių kūrinių visada būna daugiau negu žymių ir genialių. Ir jeigu dar kritikas iš pareigos ar dėl kitų aplinkybių tampa nuolatiniu laikraščių ir žurnalų recenzentu, jis savaime yra priverstas susidurti su visu literatūros ir kitokio meno šlamštu. O tai ne tik kritiko kultūros neugdo, bet ją žlugdo. Dažnai susidurdamas su menkaverčiais ir vidutiniais darbais, kritikas ilgainiui pradeda atbukti, smulkėti, tapti abejingu, mažai bereikalaujančiu arba per griežtu. Kadangi jam yra nemalonu viešai kelti kitų, ypač gyvųjų autorių, silpnybes ir ydas, su menkaverčiais kūriniais dažnai susidurdamas, bet norėdamas juose rasti ką nors gero ir gražaus, kritikas darosi atlaidesnis, ima kabintis už smulkių talento blykčiojimų ir grožio krislelių. Tada jis nejučiomis pasako daugiau gero negu tie krislai verti. O tai neprisideda nei prie paties kritiko tiesumo, nei nepatarnauja estetiniam visuomenės kėlimui. Kitas kritikas, užuot daręsis abejingas, tampa vis nervingesnis ir griežtesnis. Instinktyviai jausdamas, kad menki ir falšyvi literatūros ir meno darbai ir gadina ne tik visuomenės, bet ir paties kritiko skonį, jis vis dažniau ima erzintis ir pykti. Tada jis pradeda mažiau gilintis į recenzuojamą ir kritikuojamą dalyką, pasako griežčiau negu reikėtų, užmiršdamas, kad jo atbukinta intuicija galėjo kaikurių teigiamybių nebesuvokti. O tai vėl veda į nusižengimus tiesai. Kad šito neatsitiktų, kritikui tada nieko nebelieka, kaip mesti domėjusis pseudo literatūros ar pseudo meno darbais ir grįžti atsigaivinti prie didžiųjų šedevrų, nors jie nekartą jau būtų buvę skaityti ar matyti.

Betgi kalbant apie kritiko kultūrą, reikia neužmiršti ir etinės kultūros, dorovinio jautrumo ir taurumo. Moralinis tobulumas ir meilė žmogui ypač reikalinga tada, kai kritikas kalba ir rašo apie gyvų autorių kūrinius. Juos nagrinėdamas ir vertindamas, ypač nepalankiai atsiliepdamas, kritikas turi atsiminti, kad per kūrinį jis norom nenorom paliečia ir autorių, nes kūrinys yra jo mylimas vaikas. Tiesa, kad šito vaiko atžvilgiu jis teturi būti teisingas — negirti kas menka ir nepeikti kas gera. Tačiau už kūrinio stovi autorius-žmogus, kuris reikalingas ne tik teisingumo, bet ir meilės net tada, kada autorius yra nusižengęs morališkai ir estetiškai, sukurdamas ydingą kūrinį, per jį siekdamas reklamos, tuščios garbės patenkinimo ar pelno. Tačiau vertindamas gyvųjų kūrinius, kritikas turi reikalo ne tik su autoriais, bet ir su publika, su skaitytojais. Kad jų nesuklaidintų, jis vėl turi būti teisingas, skelbti tik tai, ką jo sąžinė laiko tiesa. Taigi, vertindamas gyvų autorių kūrinius, kritikas stovi gana jautrioj situacijoj. Iš vienos pusės jo pareiga kovoti už tiesą, nurodant ydas ir klaidas, tačiau iš kitos pusės jis turi būti tiek atsargus ir taktiškas, kad nenusižengtų artimo meilei. Šitokioj padėty retas kritikas nepaslysta, ypač kai jis susiduria su estetiškai ir morališkai ydingais gyvųjų autorių kūriniais. Tam išvengti kritikui ir reikia moralino jautrumo, širdies taurumo ir takto.

Galų gale matyti, kad kritikas yra daugiau kūrėjas negu mokslininkas. Jis stovi arčiau rašytojo ir filosofo negu grynųjų mokslų atstovų. Taip pat buvo matyti, kad kritiku gali būti ryškios individualybės asmuo, turtingas estetine, intelektualine ir moraline kultūra. Kritiku gali būti ir rašytojas, nes juo visada yra ryški asmenybė, kuri iš pašaukimo turi ne tik gilią estetinę, bet ir plačią intelektualinę kultūrą. Sunkiau gerais kritikais būti kitų meno šakų kūrėjams, nes jie sutinka daugiau kliūčių už rašytojus.

POEZIJA

Kl. Jurgelionis

Kl. Jurgelionis - Kalėdų Kaukė yra vyresnės kartos poetas. Jis gimė 1886 metais, studijavo kalbotyrą ir ilgesnis laikas gyvena Amerikoje. Yra išleidęs eilių knygą "Glūdi liūdi", kuri buvo tvirtai įvertinta Balio Sruogos. Be to, yra išvertęs "Macbethą" ir paskelbęs kitų raštų. Su savo poezija jau kuris laikas nebuvo rodęsis. Jo pažiūras apie poeziją skaitytojas ras šio numerio apžvalgoje. *R e d.*

DAINELĖ

Eisiu, eisiu pažiūrėti
Tavo žystančių gėlių
Ir su tavim pakalbėti,
Tart žodelių tau meilių.

Linksmos, gražios tavo gėlės,
Tu gražiai jas augini,
Tulpės, rožės, našlaitėlės,
Tu su jomis taip švelni.

Tarp gėlių — gėlių mergaitė,
Daug gražesnė už gėles,
Tu lelijų karalaite, —
Duokš man savo rankeles.

Dailios baltos tos rankelės,
Pabučiuoti jas saldu...
Ir už tai gaida dainelės
Atsilygint tau žadu.

ŠI VALANDA

Alsuojanti, srauni, skaisti, meilinga,
Ši valanda tai visas amžius laimės.
Kaip oras ji apsupus žemę laiko,
Vienodai mūsų krūtines pripildo,
Kaip saulė šviečia mums ir mus sušildo,
Ir bėga kaip vanduo, nerūpestinga.
Ši meilės valanda mums visas amžius laimės.

"RHYME ROYAL"*

Ne todėl, kad senovė man rūpėtų,
Senovės stanza tau dabar rašau.

Ne todėl, kad ji man padėt galėtų
Išreikšt tai vis, ko Dievo tau prašau,
Dabar senovės stanza tau rašau.

Ji bus tik a č i ū tau už sklypą rojaus
Šioj žemėj su nežinia rytojaus.

VAKARINĖ TYLA

Kai lankoj gula vakarinė tyla
Ir tau su ja vos girdimai kalbu,
Kalbu ir greit nutylu: klausom, klausom,
Ir jaučiam Dievą netolies abu.

Kaip įstabu daboti žarą gęstant,
Alsuoti stebuklinga pasaka gamtos,
Ir susimąsčius jaust, kaip širdys plaka
Ritmingu ilgesiu viena kitos.

Ilgai su tyla vakarai kartosis
Ir ges sapnuojamais minkštais dažais,
Mylėsis daug širdžių, kaip mūsų mylis,
Kol gyvasai vanduo su saule žais.

DIEVE,

Aš ieškau Tavęs, Dieve, ir randu,
Randu — kur kiti Tavęs neranda,
Aš ieškau Tavęs, Dieve, kur kiti
Tave suranda, ir ten Tavęs aš nerandu.

Jaučiu Tave aš, Dieve, taip gaiviai
Arti manęs, kad aš neinu šventovėn,
Tavęs maldoj sau nieko nemaldauju,
Nes Tu jau viską, viską man davei.

SUB SIGNO AETERNITATIS

Mirtis man nebaisi. Baisu tik likt vienam,
Jei mums, kaip sieloms, dar gyvent reiks po mirties,
Jei laukia mūsų begalinė amžinybės klaikuma,
Jei laukia mūsų amžina gauba juodos nakties
Su milijonais metų, sukamais į kamuolį eigos,
Su mums nežinoma pradžia, be galimumo pabaigos,
Baisu man likt vienam —
Vienam be brolių, seserų, be mylimų, savų ar svetimų,
Be santykio su antra siela tarp varsnų neregimų,
Nors milijonai sielų kęstų visatoj vienatvę,
Taip pat atskirtos viena nuo kitos, kaip aš nuo jų,
Vienam sukaustytam nieku tarp nieko vienumos,
Vienam be jokios vilties, kad kitaip galėtų būti,
Kad kada nors tarp amžinybės klaikumos
Ateit galėtų laimė: — mirti — dingti — nebebūti.
Mirtis man nebaisi. Baisu tik likt vienam.

Vienatvės paragavus, mano siela klausia, nerami:
O, Viešpatie, argi taip baisiai būsim baudžiami?

---

*) Vadinamasis "Rhyme royal" yra 14-to šimtmečio septynių eilučių s t a n c a — jambų pentametro su ypatinga rimų tvarka: a—b—a—b—b—c—c. Turi būt rimto, bet trumpai išreiškiamo turinio. Pirmąsyk lietuvių kalboj vartojama, — bent kiek tai man žinoma.

EGZISTENCIJOS SĄVOKA A. MACEINOS "JOBO DRAMOJE"

DR. P. CELIEŠIUS

Kiekvienas šimtmetis ir net dešimtmetis turi įvairiose mokslo šakose konkrečių problemų, kurios daugiau atkreipia dėmesį atitinkamų mokslininkų. Filosofijos mokslas bent jau pirmoje dvidešimto amžiaus pusėje galės būti charakterizuotas *egzistencijos* vardu, kuris virto mūsų laikais *dienos* žodžiu. Kierkegaardo mestas į religinę dirvą egzistencinės filosofijos grūdas tapo M. Heideggerio persodintas į profaninį lauką, kur su kitų Europos egzistencialistų pagalba išpuoselėtas ir išaugintas iki egzistencializmo medžio. Įvairios jo atmainos platinamos po visą pasaulį. Ne kartą matome egzistencializmo pakaitalus dienos spaudoje skelbiant masėms.

Lietuvių tautos krikščioniškosios filosofijos reiškėjas, daugelio taip mylimas ir laukiamas autorius A. Maceina, nebegalėdamas daugiau pakęsti taip dažnai platinamo egzistencinės filosofijos nevykusio pakaitalo, ryžosi prabilti į filosofiją mėgstančią visuomenę savo "Jobo Drama". Šiuo veikalu autorius nori egzistencinę filosofiją pakelti į garbingesnę būseną, kurdamas naują *teistinio egzistencializmo* teoriją. Tačiau ši teorija nėra, anot autoriaus, sistematiškai išvystyta, nes jis pats savo naujai skelbiamąjį mokslą vadina ne *teorija,* bet *apmatais.* "Ši studija yra autoriaus bandymas duoti *teistinio egzistencializmo* apmatus" (5 p.). O metmens, kad ir kokie jie gražūs bebūtų, dar neduoda pilno audeklo vaizdo. Truputį trukdo jo išleistai studijai tapti pilna teistinio egzistencializmo teorija ir autoriaus pasirinktoji išviršinė forma. Jis savo teistinio egzistencializmo mokslą talpina į Šventraščio Jobo knygos rėmus. Ši pasirinktoji konkretaus gyvenimo interpretacija neleidžia autoriui plačiau išeiti už Jobo knygos rėmų. Anot paties autoriaus įžanginio pasisakymo, šis tomelis apims tik dalį egzistencinio žmogaus gyvenimo, būtent: žmogų kraštinėje *kančios* situacijoje (8 p.). Tačiau skaitytojų atžvilgiu toks konkretaus gyvenimo interpretavimas yra kur kas įdomesnis ir patrauklesnis, negu mokslinė teorija.

Nors "Jobo Drama" ir nėra sistematinis egzistencinės filosofijos mokslo veikalas, tačiau *egzistencijos* sąvoka jame yra kiaurai permatoma, ir galima ją atskleisti iš gausių autoriaus pasisakymų ir samprotavimų. Kančios situacija, kurioje žmogus šiame veikale bus apsprendžiamas, yra tik vienas kelias, vedąs prie egzistencijos atskleidimo. Kovos ir kaltės situacijos kelias paliekamas spręsti kitame veikale. Mirties situacijos kelias yra susiejamas su kančios situacijos keliu, kaip organinis iš vieno į antrąjį perėjimas. Tuo būdu nors prie egzistencijos priėjimo galimybės šiuo veikalu ne visos išsemtos, tačiau pačios *egzistencijos* sąvoka yra gana skaidri. Šio straipsnio tikslas ir bus kritiškas žvilgsnis į A. Maceinos teistinio egzistencializmo *egzistencijos* sampratą.

I

Egzistencijos sąvoka nėra filosofijos moksle naujų dienų padaras. Ji buvo tradicinėje filosofijos neatskiriamai siejama su jos lydimąja *esmės* sąvoka. Tik kažkodėl istorija taip lėmė, kad pastarajai buvo sutelkta nepalyginamai daugiau dėmesio, negu pirmajai. Dėl esmės jau suko galvas senovės graikų filosofai: Parmenidas, Sokratas, Platonas, Aristotelis. Dėl jos ginčijosi patristinėj gadynėj teologai, išeidami iš Dievo esmės interesų. Esmės problemos kaltinami daug kalbėjo ir prirašė viduramžių teologai-filosofai. Netruko tokių nė naujaisiais amžiais. Tuo tarpu, nors egzistencijos klausimas ir buvo siejamas su esmės problema, bet juo rūpintasi mažiau. Antikinėje filosofijoje egzistencija (tapsmas) turėjo daugiau *paprasto buvimo* pobūdį. Viduramžių filosofijoj jau ryškiai skiriama paprastas buvimas (esse simpliciter) nuo egzistencijos (existentia). O Jonas Duns Skotas sukūrė net savitą mokyklą, išeidamas iš egzistencijos sąvokos (egzistencinė substancija, egzistencinė erdvė-vieta, egzistencinis laikas, egzistencinė amžinybė), statydamas ją prieš paprastąjį buvimą. Po Jono Duns Skoto specialiai egzistencijos sąvoką imtasi nagrinėti tiktai dvidešimtame amžiuje. Sakau "specialiai", nes egzistenciškai rašiusių rasime kiekviename šimtmetyje. Su pagrindu Maceina pabrėžė, kad pirmasis egzistencinis veikalas pasaulyje yra Jobo Knyga (29 p.). Nemažiau egzistencinių veikalų pavyzdžiu galėtume statyti šv. Augustino "Išpažinimus", Angelo Silezijaus poezijos kai kuriuos dalykėlius, Pascalio, Rilkės ir daugelio kitų raštus. Tačiau, nors visi šie veikalai žmogaus egzistencijos problemos pastatymu ir jos sprendimu yra egzistenciniai, savo formaline puse jie nėra įglaudinti egzistencializmo sistemon, nes jiems trūksta egzistencinės filosofijos metodo. Jie yra egzistenciniai savo turiniu, bet neegzistenciški savo forma.

Gilesnis egzistencijos sąvokos moksliniu metodu atskleidėjas ir jos sprendėjas mūsų laikais yra M. Heideggeris savo veikalu: "Sein und Zeit". Toliau ją vysto K. Jaspersas, keletas prancūzų, ispanų filosofų ir pagaliau lietuvių tautos

jaunieji filosofai A. Maceina ir J. Girnius. Mums šiame rašinyje rūpi tik A. Maceinos egzistencinės sampratos atskleidimas.

II

Tradicinėje scholastinėj filosofijoj egzistencijos sąrangon buvo įglaudinti visi realiai esantieji pasaulyje daiktai. Egzistencinė filosofija egzistencijos sąvoką susiaurino tik iki žmogaus egzistencijos plotmės. Ir tai ne bet kokio žmogaus: ne žmogaus nuasmeninto, bet laisvo ir ryžtingo žmogaus; žmogaus, kuris apsisprendžia ir pasiryžta veikti (Heidegger). A. Maceina žengia dar toliau ir egzistencijos sąvokon glaudina ne bet kokį žmogų mąstantį ir pasiryžusį, bet tik religingą žmogų. Žmogų, kuirs, supratęs savos būties kintamumą, apsisprendžia už Dievą ir Jam atveria visą savąją būtį. Egzistencinis žmogus yra tik tas, kuris savo būties prasmę įžvelgia transcendencijoje ir ryžtasi savąjį asmenį religijos pavidalu surišti su dieviškuoju Asmeniu, kad išliktų gyvas amžinai. Ši religinio ryšio sąlyga yra būtina. Kitaip žmogaus egzistencija nustoja prasmės ir esmės, atkrisdama į paprastąjį buvimą. *"Pašaukimo nustojimas yra atkritimas į grynojo buvimo laipsnį"* (168 p.).

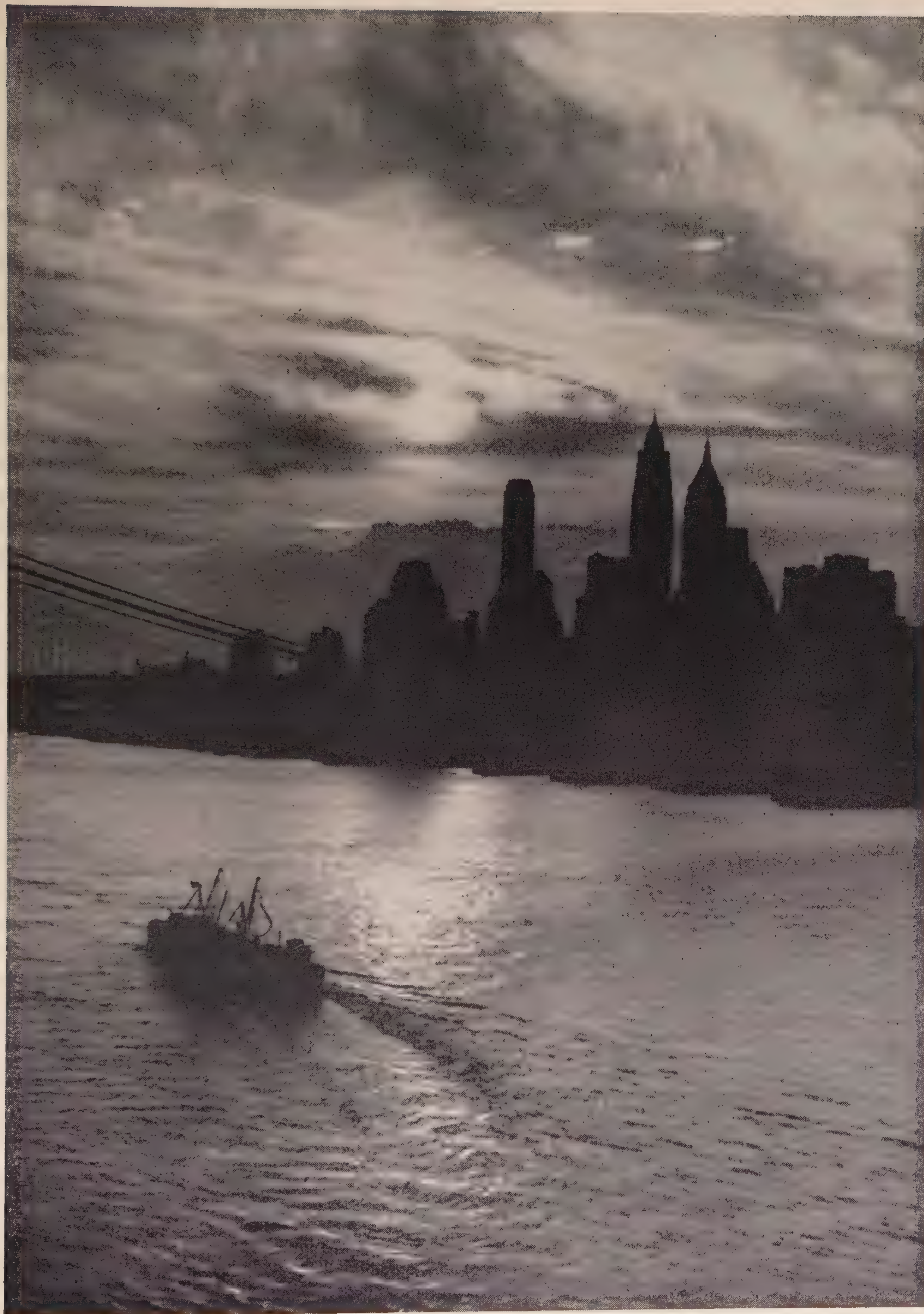
Kodėl Maceina taip susiaurino žmogiškosios egzistencijos sąvoką, redukuodamas ją tik iki religingo žmogaus būsenos? Nejaugi visi nereligingi žmonės yra tuo pačiu jau neegzistuoją žmonės? Ir kodėl visi savo valia nusigręžę nuo Dievo yra tuo pačiu jau neegzistencialūs žmonės? Argi jie nerodo proto sprendimų ir savo valios ryžto? Juk ir kovojantieji prieš Dievą parodo nemaža protinio gudravimo (D. Hume) ir ryžtingo apsisprendimo (Nietzsche). Nevieno iš jų protinė argumentacija yra nemažesnio svarumo už teistiškai apsisprendusių argumentaciją, kaip matome Kanto "Grynojo proto kritikoj". Nors "Jobo Dramos" autorius ir mano, jog nereliginio žmogaus egzistencija nusmunka iki paprasto buvimo, teigdamas, kad *"Būti nugara į Dievą yra prigimta gyvuliui, bet perversiška žmogui"* (187 psl.), vis dėlto tarp žmogaus nusiteikusio prieš Dievą ir gyvulio yra didelis skirtumas. Pirmasis pagalvoja ir apsisprendžia nusigręžti nuo Dievo, o antrasis neturi jokio supratimo, kad jis netiki į Dievą, ir nei jokio apsisprendimo nusigręžti nuo Dievo. Pirmasis yra laisvai apsisprendžianti asmenybė, antrasis tėra aklas gamtos dėsnių padaras, neturįs nei proto, nei valios. Nė kiek nepataiso padėties autoriaus teigimas, kad "Valingasis ateizmas yra žmogaus iškreipimas" (187 p.). O vis dėlto "valingasis". Tuo kaip tik parodoma, kad toks ateistas yra sveikos prigimties žmogus, nes jis gali *valingai* apsispresti ir ryžtis eiti, būtent eiti nuo Dievo. Antireliginio žmogaus būsena jokiu būdu nėra gyvulio arba "kito daikto" būsena (129 p.), kaip mano Maceina. Gali toks žmogus būti ir labai puoles, žemiau puoles negu gyvulys; gali būti valingojo ateisto veiksmai sataniški ir pakenkti žmonijos gerovei, civilizacijai ir krikščionškajai kultūrai, bet net ir tokie sataniški "žybiai" įglaudinami kultūros rėmuosna, tegul ir pačio žemiausio laipsnio vardu. Ir valingojo ateisto sataniškieji veiksmai yra apgalvotai pramatomi ir ryžtingi, ir kaip tik dėl to jie nėra gyvuliški. Jie įglaudinami taip pat kultūros sąrangon, būtent: negatyviosios kultūros vardu. Taigi ateistinis žmogus jokiu būdu nesileidžia tapatinamas su gyvuliais arba kitais daiktais.

Ir iš viso A. Maceinos vartojamas terminas: egzistencijos atkritimas į *"grynąjį buvimą"* nėra ontologiškai teisingas. Žmogaus buvimo krypties pakeitimas, arba egzistencijos pašaukimo reikalas negali būti užtenkamas ontologinis pagrindas. Žmogui reikia pirmiau *būti,* ir tik po to jis gali viena ar kita kryptimi apsispręsti. Kryptis yra tik santykio reikalas, o ne ontologinis pagrindas. Nuo krypties priklauso būties vertė, o ne pats jos buvimas. Aš pritariu A. Maceinai, kad yra didelis vertės skirtumas, apsisprendžiant už Dievą ir apsisprendžiant prieš Dievą. Pirmuoju atveju žmogaus būtis tampa vaisingesnė, našesnė ir, perėjus į anapus, laimingesnė. Antruoju atveju žmogaus būtis yra skurdesnė, menkesnė ir, perėjus į anapus, nepalyginamai vargingesnė. Bet abiem atvejais žmogaus būtis liekasi *būti,* net ir tuo atveju, jeigu žmogus nenorėtų būti, bet geriau visai išnykti. Vadinasi, ir po fizinės mirties žmogus liekasi egzistuoti toliau, nepaisant jo pašaukimo krypties, nes visokiais atvejais jo būties ontologinis pagrindas neišnyksta.

Ant ko tad laikosi žmogiškoji būtis ontologiniu atžvilgiu?

Pagal Maceinos atsineštą iš krikščioniškos pasaulėžiūros šviesą, žmogaus buvimas yra kildinamas iš Absoliučios Būties. Maža to. Jis yra tos pačios Būties providenciniu būdu kiekvieną momentą palaikomas, kad nepavirstų į nieką. "Kūrybinis aktas, kuriuo Viešpats yra mus pašaukęs iš nebūties, nesiliauja niekados (creatio continua)" (11 p.). Taigi kiekvieno žmogaus buvimas, kaip didelio, taip mažo, kaip protingo, taip bepročio, kaip asmenybės, taip masinio individo, kaip religingo, taip ateisto, laikosi providenciniu Dievo valios veikimu. Šis Dievo valios veikimas kaip tik ir sudaro kiekvienos realiai esančios būties ontologinį pagrindą. Tai yra žmogaus kilmės ontologinis pagrindas. Tai yra realiai egzistuojanti būtis. Ji tinka ir žmogui, gal tik skirtingam laipsnyje. Šiuo atžvilgiu žmogus turi bendro pobūdžio pradžią su visa realia tvarinija. Tik žmogus yra Dievo valia sutvertas aukštesniu providenciniu Dievo veikimu. Jo ontologinė būties sąranga yra platesnės apimties, negu kitos realios tvarinijos.

Tačiau visa kita realioji tvarinija yra išsemta vien providenciniu Dievo veikimu. Žmogaus gi būtis tuo nesibaigia. Jos sąranga gali būti praturtinta dar graciniu Dievo valios veikimu.

NAKTIS ATEINA Į NEW YORKĄ

Vyt. Maželio nuotrauka

Tam tikslui yra reikalinga žmogaus proto ir valios sąveika. Ši iš žmogaus pusės: proto-valios, iš Dievo pusės: gracinio veikimo sąveika sudaro žmogaus religinį gyvenimą. Tai yra žmogaus būties pašaukimo būsena. Ši pastaroji praturtina žmogaus būties sąrangą, ją padaro platesnės apimties ir vertingesnę. Tačiau graciniu veikimu Dievas žmogaus būties nesukuria, tik sukurtą po nupuolimo atstato ir patobulina. Dėl to prasmės dalis žmogaus egzistentijos nesukuria, bet tik patobulina, praturtina. Dėl to tad Maceina šią patobulintą žmogaus būseną vadina esmine ir vienintele egzistencija, o visokią kitą žmogaus būseną išbraukia iš egzistencijos sąvokos? Lyg atrodytų, kad providencinis Dievo veikimas būtų lygus realios būties atžvilgiu nuliui, o gracinis Dievo veikimas sudarytų viską. Dėl ko žmogaus būties kilmės atžvilgiu Dievo veikimas yra bevertis, o prasmės atžvilgiu to paties Dievo valios veikimas sudarytų visą egzistencijos esmę? Dėl ko žmogaus atžvilgiu Dievo veiksmas skirtingas tik laipsniu, o to veikimo rezultatas: žmogaus buvimas — *egzistencija* yra matuojamas ne laipsnio skirtumu, bet tik prasmės atžvilgiu egzistencija, o kilmės atžvilgiu egzistencijos nulis? Čia galai nesueina dėl to, kad A. Maceina perdaug užakcentavo žmogaus būties prasmę ir visai nuvertino žmogaus būties kilmę. Iš to plaukia nepageidautinos konsekvencijos. Atrodo, kad žmogus kilmės atžvilgiu negautų iš Viešpaties sielos, nes ji nėra verta įglaudinti egzistencijos sąrangon. Atrodo, kad žmogus prasmės atžvilgiu, prasilenkęs su pašaukimu, neturi sielos, nes jis po fizinės mirties daugiau neegzistuoja. Atrodo, kad žmogus religijos atžvilgiu gali įgauti sielą ir vėl ją prarasti norimą kartų skaičių, nes jis gali pakilti iki egzistencijos ir vėl atkristi į gryną buvimą, lygų gyvulių ir kitų daiktų buvimui.

Ir iš viso A. Maceinos terminologijoj "grynasis buvimas" yra netiksliai ir netaikliai vartojamas.

Grynasis buvimas (esse simpliciter) yra tik formalus buvimas, tai yra: buvimas be realaus turinio. Grynasis buvimas priklauso idealiai sričiai, bet ne realiai. Grynuoju buvimu gali būti tik idėja, esanti kuriančiojo prote, arba išreikšta bet kurio ženklo pavidalu. Grynosios idėjos pavyzdžiu gali eiti statybinis planas. Tačiau, kada kuriančiojo valia idėja pradeda būti realizuojama, tada sukurtas kūrinys nustoja būti grynąja idėja, nes jau pradeda būti realiąja būtimi. Realioje būtyje, tiesa, yra idejinė būtis, arba grynasis buvimas įglaudintas, bet ne jis vienas yra. Žiedo forma yra grynasis buvimas. Bet pagal tą formą padarytas aukso žiedas jau vien grynuoju buvimu neišsemiamas. Jame yra ir realaus buvimo. Grynasis buvimas ribojasi kūrėjo protu, o realus buvimas remiasi kuriančios valios veiksmu. Kol žmogus buvo tik Dievo prote esanti idėja, jis turėjo tik grynąjį buvimą. Bet kada jis tampa su kūnu ir siela sutvertas, jis, be grynojo buvimo, turi jau ir realų buvimą. Grynasis buvimas yra antlaikinis, realusis buvimas yra sąlygojamas laiku ir vieta. Grynasis buvimas yra visa matematinė sritis, realus buvimas yra visa pasaulio faktiškoji kūrinija. Grynojo buvimo ontoliginis pagrindas yra kūrėjo protas, realaus pasaulio ontologinis pagrindas yra kūrėjo valia: aktyvioji valia.

Realiai būčiai reikia imti kitokį matą, o ne grynojo buvimo matą. Jeigu grynasis buvimas sudaro būties formą ir gali būti matuojamas tįsos matu, tai realus buvimas, sudarydamas būties turinį, turi būti matuojamas ne tįsos, bet įtampos (intensyvumo) matu. Intensyvumas būtyje reikštų ne kiekybės matą, bet kokybės matą. Kūrėjas, kurdamas pasaulį, naudojo nevienodo intensyvumo kuriančią galią, ir dėl to pasaulio realioji būtis buvo sutverta nevienodo tobulumo laipsnio. Kuriančios galios intensyvumo didėjimas yra sukurtos realios būties įvairumo pagrindas: jos tobulumo didėjimas. Tiesa, atremtas religinio gyvenimo tobulėjimas jau yra atremtas ne vien į Dievo gracinės valios veikimą, bet ir į žmogaus proto — valios kooperacija, bet vis dėlto iš Dievo pusės yra tik intensyvumo padidinimas. Todėl ir žmogaus religinė būsena reikėtų vadinti pačia tobuliausia buvimo būsena. Tačiau nėra pagrindo jai vienai išimtiniu būdu suteikti *egzistencijos* titulo, o visą kitą žmogaus priešreliginę būseną vertinti nuliaus laipsniu. Todėl reikia visą realią būtį vadinti egzistencine būtimi, tik įvairiame jos intensyvumo laipsnyje. Pati silpniausioji būtis būtų pati netobuliausioji būtis ir pati intensyviausioji būtis būtų pati tobuliausioji būtis. Religinis žmogus sudarytų didžiausio intensyvumo egzistenciją, tai yra — pačią tobuliausiąją egzistenciją kūrinijos tarpe. Tada ir antireliginis žmogus egzistuotų, tiktai daug menkesniame tobulumo laipsnyje. Tada ir po fizinės mirties religinis ir antireliginis žmogus egzistuotų tik skirtingame laimės laipsnyje. Juodviejų egzistencijos skirtumas tebūtų tobulumo skirtumas, o ne būties ir nebūties skirtumas. *"Ontologinis netikėjimas yra nebūtis"* (235 p.).

Egzistencijos intensyvumo matas nėra svetimas ir A. Maceinai. Jis jį labai taikliai vartoja egzistencijos sąvokai apibūdinti. "Intensyviai būti žmogaus atveju reiškia intensyviai kurti" (160 p.); arba: "tik apie šventuosius ir menininkus galima kalbėti kaip apie intensyvios egzistencijos žmones" (t. p.). Žinoma, kad menininkų ir šventųjų egzistencija reiškiasi intensyviau už kitų žmonių egzistenciją. "Intensyviai egzistenciją išgyvena tik tas, kuris kuria save ir pasaulį" (159 p. ir t.). Čia A. Maceinos užeita ant labai tikslaus kelio egzistencijai matuoti. Tik reikėjo jam giliau šią sąvoką atskleisti, ir būtų nereikėję skirstyti realiai esančių žmonių į egzistuojantį žmogų ir neegzistuojantį žmogų. Jeigu jau sykį žmogus realiai gyvena arba gyveno, tai jis savo kilme yra ontologiškai atremtas į

transcendencinę Būtį, ir dėl to jis negali nebūti. Teisingai tad autorius akcentuoja: "Egzistencija neišvengiamai laikosi transcendencijos, todėl savo gelmėse ji bedieviška virsti negali" (235 p.). Ateizmas todėl gali būti tik psichologinis, bet ne ontologinis. Tai yra: žmogus gali sau bedievybę tik įsikalbėti, bet ontologiškai jis negali nuo Dievo atitrūkti. "Bedievybė yra tik psichologinis kasdienybės nusiteikimas" (240 p.). Tai yra loginė išvada, atremta į žmogaus buvimo ontologinį pagrindą. Arba kitais žodžiais tariant, kadangi žmogaus egzistencijos intensyvumas visada remiasi į faktiškąį bet kuriuo būdu Dievo valios veikimą, todėl faktiškai ontologinė bedievybė nėra galima. Bet jeigu taip yra, kaip tada suprasti A. Maceinos teigimą, kad *"Ontologinio bedieviškumo nėra ir būti negali"* (235 p.), jeigu autorius mano, kad "Egzistencija neišvengiamai laikosi transcendencijoje" (t. p.). Juk egzistencija, jo supratimu, liečia tik religinę žmogaus būseną. "Valingasis ateistas" nėra religinis, todėl nuosekliai jis nėra ir egzistencinėj būsenoj, nes prasilenkė su savo pašaukimu. *"Žmogiškąją egzistenciją jos gyvybėje išlaiko tiktai prasmė"* (166 p.). Jeigu žmogaus egzistencija yra tiktai religinis jo gyvenimas, tai kodėl jam egzistencialiai mirus, egzistencija negali virsti bedieviška? Tai kodėl ontologinis netikėjimas turi būti nebūtis? Pagal Maceinos sampratą ontologinis netikėjimas turėtų būti mažiausia grynas buvimas. Tad Maceinos egzistencinė samprata savo išsibėgėjimu į galą virsta prieštaravimu. Arba turi būti galimas ontologinis bedieviškumas, arba egzistencijos sąvoka turi apimti ne tiktai gracinį Dievo veikimą, bet taip pat ir providencinį Dievo veikimą.

Prie panašių išvadų galima prieiti tik dėl to, kad Maceina nėra pakankamai atskleidęs *grynojo buvimo sampratos*. Jis puikiai atskleidžia žmogaus buvimo prasmės sampratą ir religinio su transcendencija ryšio ontologinę sąrangą, bet neaiški vieta liekas paprasto buvimo sampratoj. O tai įvyko dėl to, kad jis neužtenkamai išanalizavo *intensyvumo* sąvoką, ypač liečiant egzistencinio laiko sąvoką.

Teisingai Maceina pastebi, kad "žmogus gyvena laike ne viršinio buvimo prasme, bet kad laikas priklauso prie vidinės jo sąrangos" (146 p.). Tik šią tiesą atskleidė ne "egzistencinė dabarties filosofija" (t. p.), bet net aukštųjų viduramžių scholastinės gadynės genijus Jonas Duns Skotas, sakydamas: "laiko matas priklauso egzistuojančiam daiktui, kaipo tokiam, kiek liečia jo egzistenciją"[1]). Egzistencija, anot Duns Skoto, nėra kiekybinis matas, kurią būtų galima matuoti kiekybiniu laiku[2]). Pagal jo sampratą, egzistencija yra intensyvi, ir dėl to jai tinka vidaus matas[3]). Jis pirmasis atskleidė ne tik intensyvią vietą, bet intensyvų laiką ir intensyvią amžinybę. Visos būtys yra riboto intensyvumo, todėl joms tinka tik riboto intensyvumo laikas. Tik vienas Dievas, būdamas begalinio intensyvumo, yra matuojamas amžinybės matu. Jame amžinybė reiškia ne begalinio laiko ilgumą, bet vidaus begalinę įtampą. Laiko nesibaigiamumas tėra išviršinis santykio matas. Laiko begalinis intensyvumas yra vidaus esmės matas. Turinčiam laiko intensyvumo matą, visai nesvarbu išviršinis jo ilgis. Dėl to Duns Skotui visai nėra prieštaravimas nors ir šis amžinybės apibūdinimas: "Jeigu per impossibile Dievas liautųsi buvęs, tai vis dėlto Jis būtų matuojamas amžinybės matu"[1]).

Dėl to, kalbant apie egzistenciją ir laikantis laiko, priklausančio prie vidinės jos sąrangos, netikslu yra taikyti žmogaus egzistenjai, tegul ir po fizinės mirties, amžinybės laiką. *"Amžinybė, kaip tikroji mūsų būsena, gali atsirasti tik pasibaigus šiai laikinei, netikrai būsenai"* (152 p.). Kiek mūsų egzistencinis intensyvumas yra skirtingas nuo Dievo intensyvumo, tiek taikydami žmogaus egzistencijai amžinybę anapusinėj būsenoj, darome klaidą. Egistencinė amžinybė yra matuojama ne laiko nesibaigimu, bet begaline būties vidaus įtampa.

*

Trumpai reziumuodami "Jobo Dramos" autoriaus egzistencijos sampratą, galime išreikšti, kad *"Dievo ieškojimas yra egzistencijos sąmonės aktas"* (240 p.). Tokia yra žmogaus buvimo prasmė ir tik tąja prasme egzistencija laikosi. *"Religiniame akte sutiktas Dievas iš tikro yra šaltinis, iš kurio mes tekame sava būtimi"* (194 p.). Taip. Mes tekame savo būtimi, kurią A. Maceina vadina egzistencija. Bet tokia egzistencijos samprata yra perdaug siaura, nes jos sąrangą sudaro tik Dievo gracinis valios veikimas ir žmogaus proto valios sąveika. Iš tos sąrangos turinio yra išbraukta visas Dievo valios kreacinis ir providencinis veikimas. Trumpai sakant, istorinė egzistencijos sąvokos sąranga iš filosofinės plotmės Heideggerio buvo redukuota tik į antropologinę sąvoką, o toliau A. Maceinos perkelta į asketikos sritį. Galėjo Heideggeris surasti kultūros filosofijoje sąvokų žmogaus antropologinei būsenai pavaizduoti, o Maceina galėjo parinkti iš teologijos atitinkamų terminų Dievo žmogaus santykiui išreikšti.

---

1) mensura durationis est rei existentis, ut existens est, prout concernit existentiam. (RP. 2d. 2q. 1n. 2)

2) Ox. 2 d. 2 q. 3 n. 4
3) Ox. 2 d. 2 q. 2 n. 11
1) Qul. 2. 6 n. 15

PAULIUS JURKUS

VARGONAI

I

VASARVIDĮ į mūsų miestelį atvažiavo toks ponas. Nieko jis nenustebino aukšta odine skrybėle nei lendrine lazdele, kurią, lipdamas iš karietos, grakščiai rankose vartė. Bet jo gražiai išskusti ūsai lenkėsi kaip turkų kalavijai, ir kiekvienas suprato: jis iš didelių dvarų.

Ponas užeigoje paėmė numerį ir apsinakvojo. Rytmetį pabudęs susimąstė, lyg būtų kažką baisaus prisiminęs. Liokajus jau buvo sušildęs vandenį ir išpustęs skustuvą barzdai nubraukti, bet ponas užsimetė apsiaustą ir, nieko nesakęs, išėjo.

Stebėjosi smuklininkas Simonas, ko ponas taip išskubėjo. Abu su liokajum žiūrėjo pro langą, kur jis pasuks. Ponas traukė tiesiai bažnyčios linkui, ir abu nusprendė: eina išklausyti primarijos ir pasimelsti prie stebuklingo paveikslo.

Ponas nuėjo ne į bažnyčią, bet į kapines. Ten susirado sargą ir liepė atrakinti koplyčią. Viduje peržvelgė nublukusias sienas, pavaikščiojo senom girgždančiom grindim ir įsižiūrėjo į viškas. Sunkiais žingsniais užlipo ten, valandėlę stovėjo, kažką galvodamas. Paskui lazdele išmatavo sienų aukštį, grotelių plotį ir pasakė "gerai". Lauke jis įspraudė sargui sidabrinį ir nužingsniavo pakalnėn.

— Keistas žmogus! Ir ko jis čia nori? — gūščiojo pečiais sargas, užsišniaukė tabako ir nuspūdino namo.

Į miestelį daug kas užvažiuoja, pernakvoja ir toliau išdunda. Dar vėjas nespėja užpustyti karietų vėžių, kaip žmonės juos užmiršta. Taip atsitiko ir su tuo riestaūsiu ponu.

Po dviejų savaičių jis vėl atvažiavo. Jį lydėjo dar vienas žmogus su žalia plunksnuota skrybėle ir gražiais auliniais batais. Užeigoje jiedu paėmė tą patį numerį ir užsirakinę kalbėjosi gerą valandą. Paskui abudu nuėjo į kapines, atsidarė koplyčią ir užlipo ant viškų. Tas aulinuočius išsitraukė matą, viską išmatavo, susirašė į popierių ir pasakė "gerai". Paskui jiedu lyg nebyliai nusileido nuo viškų, įspraudė sargui sidabrinį, kilstelėjo skrybėles ir nuėjo savais keliais. Žiūrėdamas į juos, sargas net pyktelėjo, net sidabrinį norėjo trenkti į žemę:

— Slankioja kaip piktos dvasios, kažką matuoja ir nieko nesako! — murmėjo sau po nosim.

Abudu skrybėliuočiai patraukė tiesiai į kleboniją pas kunigą Daugėlą, išmintingą ir pamokslais pagarsėjusį vyrą. Kokias kalbas jie ten išvedė, niekas niekada nesužinojo. Greitai jiedu sugrįžo į užeigą, išgėrė arbatos ir, visų didžiausiam nustebimui, nenakvoję išvažiavo.

Po keletos dienų prie kapinių atgirgždėjo trys dideli vežimai, prikrauti visokiausių dėžių. Žmonės manė, kad pirkliai, traukdami į Liepoją, sustojo atsipūsti. Bet vyrai, nusiritę nuo ratų, atsigręžę tempė dėžes ir vilko į kapinių kalną.

Susispietė smalsuolių būrelis ir vyrų tarpe atpažino aną keleivį su auliniais batais ir žalia skrybėle. Kreida jis ženklino dėžes, vartė kažkokius popierius ir kiekvieną naštą palydėjo į koplyčią.

— Ką jie ten veiks? — stebėjosi susirinkę miestelėnai.

Vieni aiškino, kad pastatys pinigams kalti mašinas. Kapinės tokia nuošali vieta — nė skalikas nesuuos! Kiti ginčijo, kad tose dėžėse esą stiklai, atvežti iš tolimų karalysčių. Juos pastatys bokštuose ir naktimis žiūrės į dangų. Dabar pasitaiko su ilga uodega žvaigždžių, kurios kartais nušluoja miestelius. Per tuos stiklus jie viską matys, ir mažytės žvaigždės atrodys lyg rėčiai. Iš toli pastebės ir anas ilgauodeges ir tuoj skambins varpais, kad žmonės spruktų pasislėpti į daubas.

Treti kalbą suko kitur. Tose dėžėse esą šaudyklės ir parakas. Koplyčioje liedins kulkas ir užtaisys šautuvus; juk dabar ponai dažnai šiaušiasi prieš valdžią.

Ir sklido žinia po miestelį, visus ant kojų pastatydama. Rinkosi prie koplyčios, žiūrėjo, kaip vyrai krausto dėžes, kaip iš popierių ir skudurų vynioja blizgančius vamzdžius. Norėjo persimesti žodeliu, bet jie nardė pro šalį ir nesikalbėjo. Ir didžiausi gudročiai, kurie pėsti buvo nu-

sikasę lig Vilniaus, nesuprato, kadėl kapų koplyčioje stato tuos vamzdžius.

Aulinuočius su žalia skrybėle buvo vyriausias meistras. Apsigyveno su gizeliais pas davatkėlę pakapėj ir su saule kas rytą kopdavo į kalną, užsirakindavo koplyčioje ir dirbdavo. Vakare jis nusileisdavo pakalnėn ir su gizeliais ilgai sėdėdavo Simono smuklėje. Šeimininkas ir geresnio alaus pastatydavo ir visokių istorijų prigalvodavo, kad įviliotų į kalbas, bet žodžio iš meistro neišlaužė. Traukė jis baltą molinę pypkutę ir, pasitiesęs popieriaus lapą, kažką braižė. Negalėdami meistro įveikti, miestelėnai metėsi prie gizelių, bet ir šie nieko gero nežinojo.

Kiek vėliau atvažiavo anas ruda skrybėle ponas. Tada paaiškėjo, kad koplyčioje stato vargonus, ir jis yra jų fundatorius. Bet kodėl, — to niekas tiksliai negalėjo atsakyti. Bažnyčios maršalkos klausė klebono, bet šis tik mostelėjo ranka:

— Mirusiuosius linksmins . . .

Viškose augo visokios staklės, iš dėžių kėlėsi vamzdžiai ir ilgom eilėm rikiavosi. Vienur jie lyg strėlės šovė aukštyn į viršų, kitur leidosi žemyn, glaudėsi prie sienos ir skleidėsi lyg balandžio sparnai. Priekyje įsirėmė pačios storosios dūdos. Jos buvo gryno sidabro ir taip blizgėjo, kad galėjai matyti atspindinčius langus.

Nuo lubų vamzdžių kraštais tiesėsi visokie vainikai, ant pakopėlių tūpė linksmi angeliukai, kurie vartė savo rankose dūdeles. Betrūko pačiame viduryje karaliaus Dovydo su arfa, bet jo vietoje pats meistras išdrožė Giltinę. Rūsti, išdžiūvusi lyg elgeta, prie rankos prisirišusi varpelį, ji stovėjo užsimojusi dalgiu. Priešais — gražiais drabužėliais aprengta mergaitė rinko gėles. Su šypsena veideliuose ji tiesė ranką į žiedus, kai Giltinė čia pat grumojo.

Giltinė buvo sujungta su vargonais. Ten, patraukus vieną raktą, ji atsigręždavo, suskambindavo varpeliu ir kirsdavo dalgiu į mergaitę.

Gizeliai piktinosi šiuo drožiniu, bet meistras jiems atsakė:

— Taip ponas liepė!

MIESTELY prie Žaliojo tvenkinio gyveno poetas. Jis buvo apdainavęs Varduvą, Kalvarijos kalnus, žmonių procesijas ir Dievo Motinos stebuklus. Tarp savo knygų turėjo tokį sąsiuvinį, į kurį rašė miestelio istoriją.

Baigiant vargonus statyti, jis pasidrožė žąsies plunksną ir atsivertė sąsiuvinį. Aprašė visa, — ir aną keistuolį poną, gizelius ir patį meistrą. Gale pridėjo, kad šie vargonai bus kažkieno didelis gyvenimas, pavirtęs muzika.

Poetas buvo skaitęs daug visokiausių knygų, apkeliavęs daugelį miestų ir daug girdėjęs. Jis žinojo, kad, statant vargonus ar liedinant varpus, reikia paleisti gandą. Ir juo toliau jis žmonėse pasklis, juo garsiau varpai ar vargonai skambės.

Poetas padėjo plunksną ir susimąstė: kokį gandą paleis šis vargonų meistras?

Ir tikrai, rugsėjo mėnesį pasklido žinia, kad kris didelė žvaigždė. Ateis ji iš rytų, per dangų išties liepsnojančią uodegą ir naktį, kada visi miegos, kris į žemę. Tada girios sudegs, kaip nudžiūvusios žolės, kalnai subyrės į dulkes ir vandenys, pasikėlę iš ežerų ir upių, užlies miestelį.

Pradžioje niekas nenorėjo tikėti, bet kasdieną kėlėsi naujos kalbos. Mokyti vyrai iš knygų privedė, kad gali būti pasaulio galas. Ir klebonas grūmojo iš sakyklos apie ugninį Elijaus vežimą, kuris atlėks sunaikinti žemės, nes vaikai nebeklauso tėvų, tėvai šiaušiasi prieš valdžią, karaliai kyla prieš karalius.

Žmonės pradėjo rengtis paskutinio teismo dienai. Paliko laukuose nebaigtą vagą, iš rudenėjančių pievų nebešaukė galvijų. Susirinkę į namus, perėjo sodus ir daržus, grūdais kvepiančias klėtis, pravėrė skrynias, į kurias per metų metus krovė turtą, ir liūdo, kad visa reikės palikti. Vieni užsivilko švenčių drabužius, įsisegė rūtos šakelę, kad į anapus nukeliautų lyg sekmadienį į bažnyčią, ir paliko lauko vėjam atidarus namus. Kiti skubėdami uždarė klėtis, raktus paslėpė po akmenim, susikimšo į maišelius auksą, sidabrą, žiedus ir vilko su savim, užsimetę ant pečių.

Susirinko kaimai, pasiėmė medinį kryžių ir traukė į miestelį, giedodami šventas giesmes. Praeidami pro savo palaukę, ūkininkai paskutinį kartą žvelgė į rugių želmenį, ir jų skruostai rasojo. Moterys rankomis glostė vaikus, liūdo ir verkė, kodėl jų nekaltas akis išdegins krintanti liepsna.

Miestelyje gulte užgulė bažnyčią ir, sukritę ant grindų, raudojo. Pakilę atvožė senas kantičkas ir giedojo iš eilės visas giesmes. Kurie netilpo bažnyčioje, ištiesė stalus šventoriuje ir soduose, sudegė šventintas žvakes ir žolelėm pasmilkė. Ten susėdę žmonės meldėsi lyg budynėse. Sutemus vieni pasiliko bažnyčioje, o kiti susirinko ant kalno, kad iš toli matytų pasikeliančią žvaigždę, ir maldoje praleido naktis.

Kada visi, laukdami krintančios žvaigždės, diena dienon meldėsi ir atgailojo, vieni meistrai triūsė koplyčioje. Žmonės žvelgė į kapines ir stebėjosi, negi jų širdys tokios skaisčios, kad nereikia maldų. Bet atsirado išminčių, kurie ir tai išaiškino. Kai pasirodys žvaigždė, jie gros mišparus ir su muzika palydės pas Viešpatį.

Meistras dažnai nusileisdavo miestelin ir, paniuręs, giliai užsimaukšlinęs žalią skrybėlę, vaikščiodavo po žmones. Valandėlei užeidavo į bažnyčią, sustodavo soduose, užeigose, įsižiūrėdavo į žmonių veidus, įsiklausydavo į jų dejones ir vėl skubėdavo į koplyčią. Apie vidurnaktį, kada žmonės labiausiai giedodavo, žiūrėdami į žvaigždėtą dangų, jis vėl pereidavo minią ir sugrįžęs vėl derino vamzdžius, kol, patekėjus saulei, valandėlei ant dėžių užmigdavo.

Miestelyje ir kitas žmogus neraudojo su minia. Jis sėdėjo kas dieną prie Žaliojo tvenkinio po obelaite ir žąsies plunksna rašė. Kiekvieną vakarą jis linksmas užversdavo sąsiuvinį ir tardavo: "Ačiū Dievui už eiles!" Žmonės piktinosi, kodėl jis nesibijo dangaus teisybės, juk Aukščiausiajam neužteks jo dainelių! Perpykę norėjo poetą išvyti iš miesto, bet kažkas juos nuramino: nesirūpinkite nereikalingu žmogumi.

Poetas stebėjo atgailojančių veidus, klausėsi giesmių ir sudėjo eiles apie tas dienas, kada bus pajudintos visos galybės ir iš tolo pasigirs dangaus trimitai. Eilėse rūstavo turtuoliai, kodėl palieka patogias lovas ir su savim negali pasiimti bandų. Apkabinę aukso maišelį, žvangėjo visais keliais ir drebėjo, žiūrėdami į skaidrų žvaigždėtą dangų.

Teisieji verkė maldose ir šaukėsi:

— Viešpatie, tu esi be galo geras. Tu leidai mus į šiuos laukus ir dabar vėl pašauki. Neskaityk mūsų nedorybių, neskaityk, Viešpatie!

Su jais meldėsi ir poetas, ašara palydėdamas eiles.

— Viešpatie, — kuždėjo jis obelaitės šešėlyje, — juk tau angelai atvers mano giesmes. Jomis aš liudiju Dievą.

Daug jis buvo prirašęs, kai vieną kartą išsigandęs padėjo plunksną.

— O jei dabar aš mirčiau, būčiau pasmerktas, nes aš nekalbėjau žmonėm, kad ši kometa— tik gandas.

Paliko atskleistas eiles ir nuskubėjo į miestelį. Smuklės tarpduryje sutiko meistrą, berūkantį ir bežiūrintį žmones. Poetas priėjo prie jo ir norėjo sušukti "melas", bet meistras jį sulaikė:

— Tylėk!

— Ne! Man gaila žmonių!

Meistras dar griebė jo ranką, bet poetas išsivadavo ir atsistojo duryse. Meistras, užsimaukšlinęs kepurę, spruko laukan ir bėgo. Už gatvės kampo jis sustojo, peržvelgė sodus ir nuskubėjo į šventorių, kur meldėsi žmonės.

Poetas smuklės prieangyje kalbėjo, kad jokia žvaigždė nekris. Privedė iš senovės raštų ir pasakojimų, kad tai meistro prasimanymas. Iš smuklės jis ėjo toliau į sodus, namus ir kartojo tą patį. Šventoriuje sustojo tarp aukštų topolių ir sušaukė visus prie savęs.

Jis kvietė visus namo, kur klajoja bandos rugienose ir užgeso ugnis židiniuose. Išvargę ir išbadėję žmonės įtikėjo poeto žodžiams. Jie suprato, kokia kometa jiems grasė ugnine šluota. Vieni dar grįžo į bažnyčią tylūs ir dėkojo Dievui, kad leidžia vėl stoti į darbą ir pradėti linamynę. Kiti, vos išgirdę, kad meistrai sugalvojo šią kometą, griebėsi atsineštus turto maišelius ir nuklegėjo į kapines. Ten keikėsi jie, kad net koplyčia skambėjo, raustė akmenis ir mėgino įsiveržti vidun, bet tvirtai užrakintos durys nė nejudėjo. Tada vilnim siautė miestelį, visuose užkampiuose ieškodami meistro ar gizelių, ir, nieko nesuradę, traukė rūstūs namo.

PO KELIŲ dienų iš koplyčios išslinko meistras, visas susivėlęs ir nesiskutęs. Klaikiu žvilgsniu peržvelgė miestelį, ramias eilėn susiglaudusias trobeles, mostelėjo ranka ir nuėjo pas poetą. Šisai sėdėjo prie obelaitės, žarstė lapus, rankoje laikydamas kvepiančius obuolius.

— Kas tu esi? — paklausė meistras.

— Poetas!

Meistras šyptelėjo ir kalbėjo:

— Tu nežinai, ką padarei! Kam sakei žmonėm, kad žvaigždė nekris! Ak, kodėl nedainavai savo dainelių!

— Kam reikėjo taip ilgai varginti žmones!

— Kam? Alum savęs nepagirdysi, nepabudinsi sielos. Sunkiausia vargonus suderinti. Reikia kiekvienam vamzdeliui duoti jo balsą, įkvėpti gyvybę, visus kaip angeliškus chorus sustatyti. Ir štai, kai visi giedojo ir meldėsi, naktimis nemigo, tu nežinai, kaip mes dirbome. Kiekvienas vamzdelis gavo žmonių balsą, jų dejones. Dar diena, ir mes būtume baigę geriausius pasaulyje vargonus. Kas žmonių ašaros, kas jų turtas prieš vargonus, kuriuos mes statėme pono dukrelės atminimui. Ji mėgo muziką ir žuvo jauna. Ponas, čia nakvodamas, sapnavo ją ir prižadėjo jai dovanoti vargonus. Ir būtų jie skambėję, iš visur būtų plaukę žmonės į šias kapines klausytis muzikos, o dabar . . .

Poetas žiūrėjo į tolį. Iš rankų puolė vaisiai ir dingo rudens lapuose. Jis krūptelėjo ir viską suprato. Liūdo kartu su meistru, nes troško, kad vargonai nors iš toli atsišauktų jo sodų šlamesy.

Meistras nuslinko į kapines ir su gizeliais užsirakino koplyčioje.

Tą pačią dieną atvažiavo ponas. Ilgai beldės į duris, kol jį įsileido. Atsistojęs aslos viduryje, staiga išplėtė rankas prieš žvilgančius vargonus. Jo akys šokinėjo statulėlėm, vainikais, aukštų aukštais kylančiom dūdom.

— Tai bent vargonai! — sušuko jis džiaugsmingai, — pagrok!

— Negaliu! — atsakė meistras, sėsdamas ant laiptelių, rankom susiimdamas galvą, — jie nebaigti!

— Nebaigti?

— Nesuderinau aukštųjų gaidų. Pavargo ir išseko mano siela.

Ponas trenkė skrybėlę į žemę ir užgriaudė:

— Ar tam tokius pinigus supyliau?! Jie turi skambėti!

Meistras sunkiai atsikėlė nuo laiptelių ir nusiūbavo į viškas. Jo didelis šešėlis lūžo sienomis, krito ant blizgančių vamzdžių ir dingo tamsoje. Ponas perėjo girgždančiom grindim ir sužiuro į viškas. Jis laukė, kol pasirodys meistras. Koplyčioje buvo tylu lyg karste, tik už langų ūžė vėjas, dejavo kaip neramuolės vėlės ir švilpė bokšte.

— Grok! — sušuko perpykęs ponas, — supūdysiu kalėjime, rykštėmis užplaksiu.

Prie klaviatūros iškilo meistras. Kriste jis sukrito ant suolo ir įsmeigė akis į kerčią, kur

T. VALIUS ILIUSTRACIJA

juodavo dumplės. Ten spietėsi išsigandę gizeliai ir spaudė rankeną. Dumplės išsipūtė, išaugo lyg juodas kalnas ir sugirgždėjo. Meistras pakėlė galvą, uždėjo rankas ant klavišų.

Pamažėliais suūžė storieji balsai. Pridusę švokštė, aimanavo, lyg iš tolimų girių kildama audra. Kas kartą ji stiprėjo, paglemždama naujas vamzdžių eiles, ir augo į galingą nesuvaldomą ūžesį. Rodos, šimtai vėjų susikibo miško keterose ir, senuolius ąžuolus apsikabinę, sverdi, raudami juos iš žemės gelmių. Staiga įsisiūbavusi srovė nutrūko, ir tada sugriaudė perkūnas, drebindamas vargonus ir koplyčios mūrus. Ir vėl nesuvaldomi vėjo gūsiai švilpė, kaukė, tiško lietaus srovėm, liejosi per storus lapus, šniokštė laukais ir upėm, ištvindami ir visa nusinešdami.

Meistras kas kartą tiesėsi, gyvėjo, pagautas muzikos. Jis atpažino vargonų giesmėj atgailaujančias minias, jaunuolių dejones ir skundus.

Kai įsisiūbavusi muzika plaukė, jis užkėlė pirštus ant klavišų, kurie turėjo pabudinti aukštąsias gaidas. Staiga kažkas sucypė nežmonišku

balsu ir šovē į erdvę. Meistras dar laikē, uždējęs rankas, ir jam atrodē, kad išbaidē vyturius iš lizdo. Jie visi nebylūs, negali čiulbēti.

Balsai veržēsi, blaškēsi ir tartum šaukē: tu suteikei visiems gyvybę, tik mus — mažiausius vyturēlius — užmiršai! Rankos bejēgiai nukrito nuo klavišų, ir vargonų giesmē staiga nutrūko. Išblyškęs ir prislēgtas atsikēlē ir sukniubo prie grotelių.

Koplyčios duryse stovējo poetas. Išgirdęs muziką, jis atējo ir prisiglaudē prie mūro. Nešē jį vargonų giesmē tolyn, tolyn į skaidrias grožio šalis. Galējo ten valandas stovēti, sudildinti akmenis, taip džiaugēsi jo siela, bet jį sužeidē aukštieji vargonų balsai. Jis suprato, ką padarē, — pavogē iš nakties žvaigždes, iš sidabrinių mēnesienų pavasario žiedus.

Liūdnas kalbējo ponui apie didelę savo kaltę. Kas jo eilēs prieš muziką. Jis manē, kad jas skaitys angelai, o nūn suprato . . .

Viškose meistras sujudo. Nulipęs žemyn stebējo, kaip dega poeto akys, kaip jo balsas skamba lyg ištisa rauda. Staiga meistras apsisuko ir nērē į viršų. Greit pravērē dureles, įsiveržē į vidų, kur eilēm rikiuojasi plonieji vamzdžiai. Traukē juos vieną po kito, įsiklausē į poeto balsą ir derino, statē į vietas.

Poetas kalbējo ponui apie minias, suplūdusias atgailoti, atsivertē savo eiles ir skaitē. Balse buvo tiek daug kančios ir ilgesio, tokio nesuvokiamo, nesuprantamo, kad ponas sēdosi ant suolelio, išsiēmē nosinaitę ir nubraukē ašarą. Valandom poetas uždusęs sustodavo. Tada viškose pasirodydavo meistras ir tardavo:

— Skaityk, tavo eilēs rauda lyg žmonēs.

Koplyčioj visai sutemo. Gizeliai, vaikščiodami pirštų galais, uždegē žvakes ir sustatē aplink poetą. Jis skaitē ir skaitē, o viškose dirbo meistras.

Apie vidunaktį jis nusileido žemyn ir tarē:

— Baigta! Užteks eilių! Baigta! — parodē ranka į viškas.

Poetas užskleidē sąsiuvinius, priglaudē prie krūtinēs ir sužiuro į vargonus.

— Dabar paklausykit! — sušuko meistras ir šuoliais pakilo į viršų.

Gizeliai jau buvo užgulę dumples, ir meistras, toks linksmas, toks žvalus, ištiesē rankas ir įsmeigē akis į klavišus. Pradžioje pasigirdo tylus balsas, lyg piemens ragelis laukuose. Jis gaudē, virpējo, tartum budindamas savo draugus, kad laikas pakilti ir džiaugtis saule. Ir budo balsų balsai. Čia vienoje eilēje sušvilpē, čia kitoje sudūdavo, jungēsi į draugę ir sūkuriais skubējo. Iš kažkur suklego lyg mergaičių juokas, susisuko skambiais rateliais, o viršum jų pasigirdo plonieji balsai. Tai vyturiai, tai jaunystēs giesmēs skamba viršum didelēs mūsų žemēs.

Šitam džiaugsme staiga suūžē rūstūs balsai. Grūmodami stiprējo, veržēsi į linksmųjų būrį. Kada drebēdami gaudē visi vamzdžiai, meistras šyptelējo, ir jo ranka patraukē raktą, paženklintą kaukuole. Vargonų krūtinēje išdrožta Giltinē sujudējo, suskambino varpeliu ir atsirężusi kirto dalgiu į klūpančią mergaitę.

Ponas, kuris muzikos pagautas šypsojosi, sužiuro į mergaitę, į Giltinę, surimtējo, nuleido galvą.

Muzika pasigavo varpelio aidą, kartojo jį per visus vamzdžius ir vēl skaidrējo, liejosi lyg upelis. Toli dar atsišaukē anie rūstuoliai balsai, dar prasiveržd̀avo pro džiugesio pynes, kol pridusę visai nutilo. Ir vēl gaudē rageliai, ējo žmonių kartos, jaunos ir tvirtos, ir jų keliuose švietē saulē.

Muzika nutilo, ir meistras švytinčiu veidu uždarē klaviatūrą. Kai nusileido žemyn, ponas susijaudinęs apglēbē jį:

— Dieviška! Ji tikrai girdējo šiuos balsus, savo jaunystēs balsus!

Meistras vaikščiojo koplyčioje ir žiūrējo į blizgančius vamzdžius, gērēdamasis savo kūriniu. Staiga jis priējo prie poeto ir tarē:

— Gerai, kad nutraukei suspaudimo dienas ir gandus. Tavo eilēs geriau rauda nei žmonēs . . .

Meistras šypterējo, užsivilko švarką ir su visais išējo. Aplinkui smēkščiojo kryžiai, medžių šešēliai, žolēse ir krūmuose šiureno lengvas vējas, o danguje spindējo žvaigždēs, gražios rugsējo žvaigždes.

Valandēlei visi sustojo, giliai atsikvēpē ir peržvelgē nakties padanges. Poetas likosi nuošalyje, tartum negalēdamas atsiplēšti nuo mūrų. Ponas atsigręžē į jį:

— Keistas tu žmogus ir labai geras. Sudie, bičiuli, nepamiršk musų, aprašyk savo dainose, — įspraudē į ranką sidabrinį, kilstelējo skrybēlę ir nuējo.

Poetas slinko lyg šešēlis. Rankoje nešē eiles, o delne sidabrinį. Jis nieko nejautē, nieko negirdējo — sieloje dar aidējo muzika. Iš rankos išslydo sidabrinis, skambtelējo naktyje. Poetas krūptelējo, sužiuro į tamsumon smengančius žmones ir nuējo tolyn . . .

Jis grįžo į sodą. Pro miegančias obelų šakas nedrąsiai kopē mēnulis ir žvelgē į tvenkinį, kur skleidēsi žvaigždēs. Jos buvo taip toli ir taip arti — čia pat, prie poeto kojų.

Sodo takeliuose šnarējo lapai. Ir jų šlamesy jis girdējo balsą, praējusios vasaros šauksmą. Ar jam ruduo, ar jam dainos išdainuotos?

Įējo į savo kambarį, įžiebē žvakę, atskleidē sąsiuvinį ir paēmē plunksną. Jis rašē. Ir niekada taip džiuginančiai nešokinējo plunksna, kaip dabar.

Mēnulis jau buvo nubridęs į tolimas palaukes, kai poetas užskleidē sąsiuvinį, užpūtē žvakę ir išējo į sodą. Tvenkiny blizgējo tūkstančiai žvaigždžių, ir jis krūptelējo. Lyg kažkur matytos akys mirksi.

Rytmetį jis įrašē į miestelio kroniką: tokiais ir tokiais Viešpaties metais, tą ir tą rugsējo dieną, vēlybą naktį buvo baigti patys geriausi pasaulio vargonai. "Aš pats jų muziką girdējau",—

rašė poetas, — "ji nepaprasta, kad negaliu aprašyti. Vienas jaunuolis" — posmavo poetas toliau miestelio kronikoje, — "kuris gyvena prie Žaliojo tvenkinio, davė vargonams savo sielą, ir taip jie buvo užbaigti".

Buvo didelės iškilmės. Atvažiavo pats ponas ir jo daugybė giminių. Dvylika kunigų laikė gedulingas mišias, pats meistras grojo vargonais taip gražiai, taip galingai, tartum norėdamas išsakyti visą mergaitės gyvenimą, jos dainas ir muziką, kuria jaunystėje džiaugėsi. Suplūdo žmonės iš visų šalių, žiūrėjo į blizgančius vamzdžius, klausėsi jų balsų ir gyrė meistrą. Tačiau niekas nežinojo, kad poetas juos pabaigė.

Visi išsiskirstė. Išvažiavo ir meistras, įrašęs vargonuose savo vardą. Gyvenimas vėl krito su rudens lapais.

Poetas ir toliau sėdėjo po obelaite, žmonės dainavo jo daineles. Jose rado meilę laukų berželiui, upeliams ir rugsėjo žvaigždėm. Tačiau niekas neįžvelgė į poeto gelmes. Kartą nuvyto jo obelaitė, ir jis išėjo su pavasariu. Išėjo ir daugiau nebegrįžo . . .

VARGONAI švytėjo koplyčioje kaip neįveikiama tvirtovė. Dūdos, rodos, sklaidė mūrus, veržėsi pro lubas, kad tik prasivertų jų gelmės, ir tūkstančiai balsų pakiltų į erdves. Tačiau jie tylėjo, — neatsirado nė vieno, kuris surinktų juos į melodijų pynes.

Paprasti parapijos vargoninkėliai, pasibrukę gaidas, užkopdavo ant viškų ir susirūpinę keliais pirštais rankiojo balsus, bijodami ir tuose pasiklysti.

Stori medžiai gožė kalną, apsamanojo kryžiai, krūmai užgulė kapus. Žmonės pamiršo senas istorijas, kometos šluotą, meistrus ir poetą. Praleidę kapą metų, vargonai visai uždusо. Dulkės prikrito vamzdžius, vorai apipynė girlandų vainikus. Kartais ant koplyčios stogo susikibdavo vėtros, blaškydavosi jos bokšte. Tada gūdžiai kažkas suošdavo vargonuose, sudejuodavo ir vėl nutildavo.

VINCAS KAZOKAS

SUSIKAUPIMO VALANDA

Šią valandą į mano sielą ima belstis
Keisti ir nuostabūs garsai.
Šią valandą aš noriu tiktai melstis
Ir šauktis į Tave karštai,

Kaip šaukiasi Tavęsp kasdien bažnyčių bokštuos
Įnirtusių varpų giesmė skardi, —
Už juos garsiau čia blaškosi ir trokšta
Šią valandą mana širdis.

KŪDIKIS

Kai pirmą kartą atveria jisai akis
Ir bailiai dairosi, ir neramiai suklinka —
Išgąsdinti šešėliai sudreba aplinkui,
Ir traukias atbula gūdi naktis

Ir svaigsta, lyg staiga apakus
Vien šito žvilgsnio kerinčia liepsna —
O tamsoje sužibę spindi plačios akys,
Ir jų gelmėj sušvinta rytdiena.

AKMENS SVAJONĖ

Šiandien esu tiktai akmuo, sunkus ir kietas,
Nežinomos man rankos pastūmėtas užmarštin,
Kur mane plauna vasarų aistringi lietūs,
Ir skaudžiai žeidžia saulės spinduliai karšti,

Kuriais lyg plienu laikas manyje išrašo
Sunkaus laukimo ir karčios tylos metus,
Ir kaip visus jis ir mane į naują būtį neša,
Žadėdamas atverti rojaus prarasto vartus.

Todėl dabar bežadis vienas pats svajoju
Ir kantriai laukiu tos didžiosios valandos,
Kada žmogus, ilgai pasaulyje klajojęs,
Staiga prie šalto mano guolio apsistos

Ir tars pats sau ir man: "Štai šitas!
Jo būčiai duosiu naują formą ir kelius.
Jame gyvens manasis sapnas ištašytas,
Ir gyvastim nauja spindės jo veidas nebylus!"

O, kaip tada suvirps džiaugsmu sustingęs mano kūnas!
Ir sudrebės iš laimės niekada neplakusi širdis!
Aš išgyvensiu antrąkart tą didįjį "Tebūnie!"
Ir būsiu jau nebe akmuo, bet jo nedūžtanti mintis.

Ir taip svajodamas vis laukiu. Ir nerimstu.
Praslinks gal amžiai dar. Bet aš esu kantrus.
Gal daug dar kartų teks į tamsumas nugrimsti
Ir vėl iškilt švieson, kol pagaliau antru

Gyvenimu sušvis sunki būtis manoji,
Vos palytėta rankom kuriančio žmogaus.
Apie kurį be paliovos su nerimu sapnuoja
Visi daiktai tarp žemės ir dangaus.

BALTOSKANDIJOS KULTŪRINĖ LIEČIAMOJI

JUOZAS LINGIS

Tautų bendravimo santykiams, kultūrų keliams, kultūrų įtakų, susidariusių kultūrinių ciklų bei kultūrinių sluogsnių riboms nustatyti vieni iš pagrindinių šaltinių yra ir įvairūs kultūriniai elementai, tiek atskiri, tiek jų kompleksai, nežiūrint, ar jie atstovautų dvasinei ar medžiaginei kultūrai. Jie lygiai vertingi, ar jie būtų pasyvių, ar aktyvių kultūrinių santykių padariniai. Tie kultūriniai elementai yra labai margi ir įvairiose gyvenimo aplinkose, įvairiose vietose ir įvairiais laikais labai įvairuoja ir keičiasi. Tų elementų studijos istoriniu bei sociologiniu atžvilgiu — kas sudaro vieną iš pagrindinių etnologijos mokslo tikslų — kaip tik ir leidžia mums įžvelgti į tą istorinį sąryšį bei įvykių raidą ir į pačius žmones taip įvairioje ir kintančioje veikloje.

Benagrinėdami tuos kultūrinius elementus, mes randame atskiras sritis, kurios gali ir neturėti glaudaus istorinio santykiavimo, kalbiškai gali gi priklausyti visai atskiroms giminėms bei grupėms, bet jos turi daug bendrų bruožų, kurie net ir politines problemas sprendžiant turi svarbios reikšmės pačiai problemos visumai.

Seniau prof. K. Pakštas kėlė Baltoskandijos idėją, kaip specialistas ir tų kraštų žinovas, išeidamas daugiau iš geopolitinių aspiracijų. Toji idėja savo aktualumo nėra nustojusi, gal priešingai — ji randa pateisinimo ir grynai etnologiniu atžvilgiu. Todėl šių eilučių autorius, norėdamas nors kaip išreikšti savo padėką ir atsidavimą prof. K. Pakštui, paskatinusiam imtis etnologinių studijų, nori pateikti kelis izoliuotus kultūrinių elementų pavyzdžius, kurie Pabaltįjį ir Skandinaviją priartina prie bendros kultūrinės liečiamosios.

Dėl istorinės raidos Latvija, Estija ir Skandinavija viena kitą lietė dažniau ir stipriau. Tad kultūrinių elementų lyginamuosius pavyzdžius imsiu lietuviškus, kad būtų aiškiau, jog ir Lietuva tam pačiam ciklui priklauso, o pavyzdžiai parinkti tokie, kurie visuose paliestuose kraštuose vienodi.

Šešiakampės klėties sąsparos (Zarasų apskr., Dusetų vls., Vainiūnų km.).

Visos šio straipsnio nuotraukos J. Lingio

Naudojantis dabartiniais etnologinių tyrimų rezultatais, turint galvoje, kad pas mus toji sritis ir liko pūdymauti, nėra lengva įrodyti abipusę įtaką tarp Skandinavijos ir Pabaltijo. Be grynai istorinių poveikių, yra ir paralelinės raidos, o be to, tiek Skandinavija, tiek Pabaltijys impulsų gavo tiesiog iš vidurio, vakarų ar pietų Europos, toms kultūrinėms srovėms tiesiogiai ir neprakeliaujant pro kurią nors iš tų sričių.

Skandinavija, kaip ir Pabaltijys, pirklauso šiaurės Europos spygliuočių medžių sričiai, todėl ir vienur ir kitur gana tobula medžio kultūra dominuoja, o bendra medžiaga dažnai duoda vienodus įrankius toms pačioms technikinėms funkcijoms. Daugelis abiejose Baltijos jūros pusėse pasitaikančių vienodų kultūrinių tipų yra kilę ir iš bendrų klimatologinių sąlygų. Pvz., iš žabų pintos tvoros (virbinės) būdingos beveik visai Lietuvai ir pačiai pietiniausiai Švedijos provincijai Skanei ir ją siekiančioms Blekingės ir Hallando provincijų dalims. Daug silpnesnėse formose ši tvora sutinkama Estijoje, vidurio bei šiaurės Švedijoje. Tai dar nereiškia, kad būtų buvus kultūrinio kontakto tarp Lietuvos ir pietų Švedijos. Geografinis plotis čia yra lemiantis veiksnys. Virbinė tvora yra toliausiai į šiaurę nubėgęs kontinentalinės Europos kultūrinis elementas. Jis būtų pasiekęs ir toliau į šiaurę, jei kita medžiaga nebūtų ten kitos formos pareikalavusi. Nuo tų pačių klimatologinių sąlygų priklauso ir stuobrinių avilių paplitimas. Jie Švedijoje tesutinkami tik Goetalande (t. y. pietinėse

Stuobrinis avilys, įkeltas į ąžuolą (Utenos apskr., Inturkės bažnk., Vižinių km.)

Švedijos provincijose). Bet ir čia jie jau pranykę, o Pabaltijyje jie paplitę net ligi Suomių įlankos.

Skandinavija ir Pabaltijys, priklausydami šiaurės regiono sričiai, kuri pastatus stato į vainiką, turi daug senų užsilikusių kultūrinių elementų, Skandinavijoj labiau susitelkusių šiaurinėje dalyje. Prie tokių elementų reikia priskaityti įvairius kampų sunėrimus, sąsparas, pradedant pačiomis paprasčiausiomis ir seniausiomis, kur rąsto kampe tik paprasti iškirtimai be jokių "capų" ar "raktų". Prie šios formos priklauso ir tos sąsparos, kurių išsikišimai panašūs į kriaušę. Ši forma pasidaro taip: apvalus rąstas aptašomas tik prie pačios sąsparos iš apačios abiejose pusėse, taip kad žiūrint į rąsto galą jis panašus į apverstą kriaušę. Aptašius gi abi puses iš viršaus ir apačios, gaunamos šešiakampės sąsparos, bet apie jas kiek vėliau. Šios formos sąsparos, namotyrininkų vadinamos baltiškomis.

Toliau tai šiaurės sričiai priklauso ir gulsčių, kertėse į šulus suleistų rąstų statyba, klėtys, kurios Pabaltijyje, kaip ir vidurinėje Švedijoje, stovi daugiausia ant žemės, o ne ant medinių kaladžių, nors senuose 16 š. Lietuvos aktuose dažnai minimos klėtys, statytos ant medinių kaladžių. Mūsų senojo tipo klėtys su įėjimu iš galo ir su prieklėčiu, bei tokios pat formos pirtys, kitais žodžiais tariant, megarono tipo pastatai, gryčios dviem galais, kur priešsienis skiria abu galus (seniausia to tipo forma), įvairūs tošiniai daiktai, apskritos skiedrinėmis sienomis dėžėlės, žilvičiais pintos rogės, lopšiai ant lingės ir t.t.— tai elementai, kurie taip pat šiai kategorijai priklauso.

Be šių suminėtų kultūrinių elementų, čia reikėtų priskaityti ir mediniai kaušai su kotu. Pabaltijyje šie kaušai vaidino gana svarbų vaidmenį. Jie giminingi skandinavų, suomių ir rusų mediniams paukščio pavidalo kaušams. Ir pats žodis "kaušas" labai įdomus. Jis sutinkamas beveik visose kalbose aplink Baltijos jūrą: švediškai — kas, kaus, kavs, kosa; daniškai — kovs; žem. vok. — kowse, kausse; vid. žem. vok. — kowse, kouse, kouwese, kausche; rusiškai — kovš; lenkiškai — kousz, kusz; liviškai — kouš; latviškai — kaus; estiškai — kaus; suomiškai — kousa. Etimologiškai tik vienoje lietuvių kalboje kaušas yra aiškus ir vietinis. Taip kad kai kurie kalbininkai (Vilh. Thomsen ir J. J. Mikkola) aiškina, kad šis žodis slavų kalbose yra lietuviškas skolinys, kurs paskui per slavų kalbas pasiekė ir kitas Baltijos pajūrio kalbas. Liviai ir estai yra jį tikriausiai iš latvių pasiskolinę. Tai pačiai šiaurinių kultūrinių elementų kategorijai priskaitomi ir spragilai su šikšnine kilpa spragilo galvai, ir nekotės (geldos) javams vėtyti (dabar pas mus tik kruopoms nekoti), ir didelės klėtys (svirnai) su prieklėčiu ir įėjimu iš šono, ir dideli žirniniai žardai, kurie Skandinavijoje tik šiaurėje tebesutinkami, ir trumpos dalgelės su grėbliuku, ir kuliamoji lazda (plūktuvė), kuri dabar kai kur Lietuvoje tik aslai plūkti tetarnauja. Tarp įdomesnių ir charakteringesnių ele-

Mondeliai (Gubos), apkepurėti atskiru pėdu (Tauragės apskr., Kvėdarnos v., Lembo km.)

Piesta. (Zarasų apskr., Dusetų valsč., Morciūniškių km.)

"Ulyčia", kuri nei sausros metu neišdžiūsta. Kairėje kun. Jauniaus gimtoji sodyba. (Tauragės apskr., Kvėdarnos valsč., Lembo kaim.).

mentų yra didžiuliai cilindriniai kraičkubiliai, kurie Švedijoje teužsiliko Haerjedalen (šiaurinė provincija, Norvegijos pasieny).

Iš tų senųjų kultūrinių apraiškų tipų kai kurie sutinkami tik rytinės Švedijos pakrantėse. Šie tipai yra, greičiausia, atėję iš rytų ir gal kaip tik iš Pabaltijo. Čia pirmoje vietoje priklauso didžiulės mūsų piestos, taip paprastos Pabaltijyje ir rytų Europoje. Rytinės kilmės yra dažymas alksnio žieve ir trinyčiai audiniai, kurie savo turtingomis formomis dominuoja Latvijoje ir Lietuvoje, Švedijoje gi jie sutinkami tik rytuose ir yra kiek jaunesni, negu piestos ir dažymas alksnio žieve. Iš tikrųjų gi esama geroko kiekio kultūrinių elementų, atėjusių į Švediją iš Pabaltijo ar Suomijos. Čia priskaityti reikia mūsų gražiausias kiaurapjūvio rašto prievarpstes. Jos dažnai sutinkamos į rytus nuo Baltijos jūros, o paplitusios tik siaura juosta Baltijos pajūriu nuo Vaesterviko pietuose ligi Haparandos šiaurėje. Tiesiog iš Pabaltijo, šiuo atžvilgiu iš Lietuvos, yra atėjus medinė vėduoklė, kurią Gotlando salos žvejai naudoja, kepdami žuvį. Lietuvoje tokia vėduoklė vartojama, verdant valgį. Reikia manyti, kad šis įrankis Lietuvoje buvo seniau labiau paplitęs. Prie šios rūšies kultūrinio sąryšio priklauso ir gubų (žemaitiškai mondelių) apkepurėjimas atskiru pėdu.

Šie suminėti bendri kultūriniai elementai Skandinavijoje, kaip matėme, orientuojasi labiau į šiaurinę jos dalį, bet Pabaltijys ir Skandinavija susitinka ir Skandinavijos pietuose. Pintos tvoros (virbinės) jau buvo suminėtos. Pačiu pietiškiausiu elementu reikėtų skaityti sandalinę statybą, kuri Švedijoje tik pačiuose pietuose tedominuoja. Ji ir Lietuvoje tesutinkama tik pačiuose pietuose, nors ir gana išblukusiose formose. Ir vadinamoji gulsčių kertėse arba per vidurį į šulus suleistų rąstų statyba, kuri Švedijoje gerokai į krašto vidurį pažengia. Sutinkama ir Pabaltijy, bet taip pat labai neturtingose formose. Prie tų pietinių elementų priklauso ir stipriai bei tvarkingai dengtas lietuviškasis šiaudinis stogas. Pietų Švediją su Pabaltiju jungia ir šelmeninio balkio (gairio) nebuvimas gyvenamuose namuose. Pietinėmis apraiškomis reikia skaityti ir naminių gyvulių bei paukščių laikymą trobose, iš molio plūktas grindis, iš šiaudų pintus indus ir t.t.

Šių pietinių kultūrinių elementų linija Švedijoje eina per šiaurinį ir vidurinį Goetalandą, o antroje Baltijos pusėje tąja linija yra Suomių įlanka. Lyginant didesnę kultūrinių elementų dalį tarp Švedijos ir Pabaltijo, Pabaltijys turi daugiausia panašumo su Goetalandu, ypač pietine dalimi. Bet į Pabaltijį yra įsiskverbę ir daugybė šiaurinėje Švedijos dalyje sutinkamų apraiškų, daug primityvesnių ir senesnių, negu Goetalando.

Čia suminėti kultūriniai elementai jungė pietų Skandinaviją ir Pabaltijį labiau kaip atskiras geografines sritis. Bet yra daug vienodų, arba vienodos kilmės elementų, jungiančių šias

abi sritis tiesiog su vidurio Europa. Pvz., grėbliai su skeltu šakumu, kėdės su iš šiaudų pinta sėdyne, ratai (keturračiai) sutinkami Pabaltijyje beveik visur, Švedijoje gi paplitę tik pietinėse provincijose. Kėdė su iš šiaudų pinta sėdyne jau viduramžiais sutinkama Skanėje ir jos kaimynystėje. Tose pačiose ribose sutinkama ir pas mus visur vartojama kultuvė (žlugtui velėti). Kai kurie viduramžių tipo baldai, pvz., įvairūs stalai, pietinėje Švedijoje sutinkami beveik visur, o Lietuvoje ir Latvijoje tik pajūrio sritimis. Tas pats ir su skardiniu, skylutėmis išbadytu žibintu (liktarna). Bet gal pats ryškiausias iš tos rūšies elementų yra vadinamosios "kupolinės virtuvės" (į namo priemenę išeinančio kamino) paplitimas. Toji kupolinė virtuvė Švedijoje toliau į šiaurę nenueina, kaip tik ligi šiaurinės Skanės, o Pabaltijyje, tik gal kitokioje formoje, ji sutinkama daugiausia vakarinėse srityse. Lietuvoje šis didžiulis kaminas, kuriame ir rūkoma ir verdama, daugiausia paplitęs žemaičiuose. Prie tų pačių pietiškiausių apraiškų reikia priskaityti ir grėblius, kurių kotas be šakumo tiesiai įleistas į grėblio galvą, o kad stipriau laikytųsi, pritvirtintas lankeliu, einančiu per patį kotą į galvą. Jis paplitęs tik pačiuose pietuose tiek Švedijoje, tiek Lietuvoje. Pagaliau ir mūsų žiogrelių tvoras, ir dviašmenius plūktuvus linams plūkti, ir dvibriauniu bei tribriauniu pjaustymo būdu ornamentus turėtume šiai kategorijai priskirti.

O dabar, kokie gi elementai jau tikros skandinavinės kilmės pateko į Pabaltijį? Atsakant į klausimą, reikėtų iš pagrindų tam klausimui skiriamus elementus išnagrinėti, bet ant greitųjų būtų galima suminėti plėšį, šešiakampes sąsparas ir stuobrinę kėdę. Plėšys ((vartoju dusetiškių terminą) — lenktas geležinis aštriais galais įrankis bozui (išilgai rąsto iškirstam grioveliui) pažymėti. Švedų etnologas prof. Sigurd Erixon teigia, kad šis įrankis jau viduramžiais įsiskverbė ne tik į Pabaltijį, bet ir Rusiją bei Lenkiją. Vokietijoje jis nesutinkamas. Šešiakampės sąsparos sutinkamos visame Pabaltijyje. Mūsų krašte man teko jas užtikti tik rytinėje bei pietryčių Lietuvoje. Stuobrinė kėdė (padirbta iš sauso kiauro stuobrio, su atrama) sutinkama dabar tik Latvijoje. Estijoje šis tipas gal seniau taip pat buvo, bet dabar jau išnykęs. Galėjo ir Lietuvoje taip įvykti. Švedijoje ir Norvegijoje toji kėdė labai paprastas reiškinys, bet ji neužtinkama nei Suomijoje, nei Vokietijoje.

Šis pluoštelis kultūrinių elementų, bendrų Skandinavijai ir Pabaltijui, rodo, jog, išeinant iš etnologinio požvilgio, turime teisę kalbėti apie šiaurės Europos — baltoskandinį — kultūrinį ciklą, apimantį Skandinaviją, Pabaltijį ir kaimynines sritis, turinčias panašumo ne tik vienodoms ar giminingoms gamtos sąlygoms veikiant, bet taip pat tų sričių kultūros nešėjams savarankiškai kuriant ir priimant impulsus iš šalies. Čia suminėtos apraiškos atstovauja medžiaginės kultūros lobynui. Prie panašių rezultatų privestų, reikia tikėtis, ir dvasinės kultūros tyrimų rezultatai.

Pusgulstinės tvoros (Tauragės apskr., Kvėdarnos valsč., Lembo kaim.)

Nekotė kruopoms nekoti (Tauragės apskr., Kvėdarnos valsč., Lembo kaim.)

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

PRASMINGA SUKAKTIS

Keturiolika kilometrų nuo Muencheno Ingolstadto linkui drėgnoje pamiškėje stovi per šimtą medinių barakų. Pastatyti jie buvo dar Hitlerio laikais aerodromo darbininkams užsieniečiams, todėl yra labai skurdūs tiek savo išvaizda, tiek savo vidaus įrengimais: sienos plonytės, koridoriai tamsūs, kambariai maži ir žemi, rūsių nėra, tad žmonės krauna vargingą savo mantą palovėse, pastalėse, ant spintų, koridoriuose. Tik neseniai čion buvo atvestas vanduo. Pirmiau ir tą reikėjo semtis iš šulinio. Šviesa vakarais nuolatos gęsta, nes kuro neužtenka, ir žmonės jungiasi krosneles į šviesos tinklą, tad saugikliai neišlaiko. Kartais ištisas valandas tenka sėdėti tamsoje. Tai **Schlessheimo DP stovykla.** Pirmiau ji priklausė IRO žiniai. Bet jau nuo 1951 m. gruodžio 1 d. perėjo vokiečių globon ir dabar vadinasi **DP Regierungslager, Schlessheim b. Muenchen.** Ši stovykla glaudžia po savo stogu per 5000 pabėgėlių, daugiausia rusų ir ukrainiečių. Bet joje yra ir kitų tautybių: apie 700 kalmukų, po keletą šimtų lenkų, žydų, latvių. Lietuvių joje yra tik apie šimtas. Jie neturi sau atskiro barako, bet yra išmėtyti visur.

Šitoje tad vargingoje stovykloje, gal vargingiausioje iš visų DP stovyklų, gyvena jau kuris laikas Dr. Jonas Grinius, kuriam šių metų vasario 21 d. sukako 50 metų amžiaus (gim. 1902 m. Giminėnų kaime, Joniškio valsč.). Schleissheimas nėra pirmoji jo prieglauda. Nuo pat savo atsiradimo Vokietijoje 1944 m. vasarą Dr. J. Grinius įsijungė į mūsų tremtinių visuomenę, todėl buvo blaškomas iš vieno Vokietijos kampo į kitą: Schweinfurt (1945), Nuertingen (1946), Schwaeb. Gmuend (1947-49), Heilbronn (1950), Pforzheim (1950-51), Trauntstein (1951), galop Schleissheim (1951 ligi dabar) yra tos vietos, kuriose teko Dr. J. Griniui gyventi kartu su didesne ar mažesne lietuvių grupe. Nėra abejonės, kad Schleissheimo pamiškė nėra paskutinė jo gyvenimo vieta. Negalėdamas dėl šonkaulio toburekuliozės emigruoti, Dr. J. Grinius yra priverstas pasilikti Vokietijoje, pereiti į vokiečių ūkį ir ieškotis kur nors kokio nors užsiėmimo, nes vokiečiai pabėgėlių — savų ir svetimų — stovyklas pamažu naikina ir gyventojus skirsto.

Tokioje tad aplinkoje ir tokia labai neaiškios ateities nuotaika Dr. J. Grinius švenčia prasmingą savo amžiaus sukaktį. Penkiasdešimt metų yra paprastai daugiau, negu pusė žmogaus amžiaus. Todėl šio nueito kelio akivaizdoje susimąsto ne tik pats sukaktuvininkas, bet kartu ir visuomenė, sekusi jo išsivystymą ir džiaugusis jo darbais. O džiaugtis Dr. J. Griniaus atveju yra kuo, nes šis žmogus yra **daugialapis.** Jis yra ir mokslininkas, ir literatas, ir visuomenininkas, ir galop atviro, tiesaus būdo žmogus. Ir kiekvienoje srityje jis yra davęs nemažų laimėjimų. Pusšimčio sukaktis kaip tik yra proga stabtelti prie šių laimėjimų ir juos, tarsi kraičio skrynią, pavartyti, kad prisimintume, kokių tylių, bet kūrybiškų asmenybių slepia savyje mūsų tautos gelmės.

Gyvenimo eiga Dr. J. Griniui buvo, kaip ir daugeliui iš mūsų, pakankamai varginga. Jo tėvelis mirė gana anksti, todėl motinai teko išauklėti ir išmokyti tris vaikus: sūnų ir dvi dukreles. Baigęs gimnaziją Šiauliuose ir ten jau patyręs didelio vargo, nes reikėjo verstis geraširdžių žmonių duodamais skatikais, J. Grinius studijavo Lietuvos universiteto Teologijos-Filosofijos fakultete lietuvių bei prancuzų literaturas ir pedagogiką-psichologiją; paskui specializavosi prancuzų kalboje ir literaturoje Grenoblyje ir Paryžiuje; 1929 m. pavasarį apgynė Kaune disertaciją **'O. V. Milašius-poetas'**, gavo **literaturos daktaro laipsnį** (Dr. J. Grinius yra vienintelis šios rūšies daktaras Lietuvoje!) ir tais pačiais metais buvo pakviestas docentu Teol. Filos. fak-te. Šias savo pareigas jis ėjo ligi pirmosios bolševikų okupacijos, kai rusai 1940 m. liepos 16 d. uždarė Teol. Filos. fak-tą ir atleido visus jo dėstytojus. 1941 m. liepos mėn., J. Ambrazevičiaus vyriausybei atidarius V. D. U-te **filosofijos** fakultetą, Dr. J. Grinius vėl buvo pakviestas eiti tas pačias pareigas, kurias buvo ėjęs anksčiau Teol.-Filos. fak-te. Bet šį sykį akademinis darbas truko neilgai. Atsisakius lietuviams organizuoti SS legijoną, vokiečiai 1943 m. kovo 16 d. uždarė **visas** aukštąsias Lietuvos mokyklas. 1944 m. liepos mėn. Dr. J. Grinius su žmona pasitraukė į Vokietiją. Visi kiti jo giminės pasiliko Lietuvoje. Jau Paryžiuje bestudijuojant, pasirodė plaučių džiova, kaip išvada ankstesnio skurdaus gyvenimo. Betgi šią ligą Dr. J. Grinius įveikė ir studijas sėkmingai baigė. Tačiau bedocentaujant Kaune, prasidėjo šonkaulio džiova, kuri tebetrunka ir dabar. 1945 m. pavasarį teko Dr. J. Griniui atsigulti į Schweinfurto ligoninę ir iškęsti dvi sunkias operacijas, kurios jį išgelbėjo nuo mirties, bet ligos pašalinti neįstengė. Ši tad liga ir yra priežastis, dėl ko Dr. J. Griniui buvo galutinai užtrenkti Naujojo Pasaulio vartai, nors į ten jis buvo kviečiamas, ten laukiamas ir labai reikalingas.

Mokslininkas yra toji žymė, kuria Dr. J. Grinius yra labiausiai pažįstamas lietuviškojoje visuomenėje. Jau

minėtoji jo disertacija **'O. V. Milašius-poetas'** parodė, kad Dr. J. Grinius yra pašauktas praturtinti skurdų mūsų literatūros mokslą. Tai yra stambus veikalas (per 200 psl.), pats pirmutinis apie Milašių, nes net ir patys prancūzai anuo metu apie šį lietuviškos kilmės poetą turėjo tik keletą smulkių studijėlių. Milašiaus veikalų analizėmis jis ir šiandien yra nepralenktas. — **'Putino lyrika'** yra antrasis Dr. J. Griniaus veikalas. Tai taip pat yra vienintelė knyga apie šį mūsų didžiausią pomaironinės kartos lyriką. Tiesa, Dr. J. Griniaus darbas apima tik Putino **lyrikos** analizę. Tačiau anuo metu ir pats Putinas buvo mums žinomas tik kaip lyrikas. Jo romanas 'Altorių šešėly' tada dar nebuvo pasirodęs. Bet jam pasirodžius, Dr. J. Grinius tuojau parašė platoką studiją apie šį įdomų ir savotišką veikalą ir ją paskelbė "Židinyje'. — Kartu su J. Ambrazevičium ir A. Vaičiulaičiu Dr. J. Grinius išleido **'Visuotinės literatūros'** du tomu. Tai buvo daugiau, negu tik vadovėlis studentams ir aukštesnių gimnazijos klasių mokiniams. Puikiomis autorių charakteristikomis, gilia ir sisteminga jų veikalų sklaida, giliu estetiniu ir istoriniu jų įvertinimu šis veikalas teikia geros orientacijos plačioje pasaulinės literatūros srityje kiekvienam, kuris domisi šia žmogaus kūryba. — Tačiau pats stambiausias ir labiausiai subrendęs Dr. J. Griniaus darbas yra **'Grožis ir menas'**. Tai meno filosofija, tačiau išaugusi ne tiek iš principų sisteminimo, kiek iš estetinių faktų analizės. Derindamas krikščioniškąsias pažiūras į grožį, apibrėžtą kaip tai, "quod visum placet" (šv. Tomas Akvinietis), su naujosiomis teorijomis, pabrėžiančiomis daugiau subjektyvinį elementą grožio pergyvenime, Dr. J. Grinius davė mums giliai pajaustą ir atidžiai išnagrinėtą grožio bei meno teoriją, vienintelę lietuviškojoje šios srities literatūroje. — Jau karo metu, atgavus mums Vilnių, Dr. J. Grinius išleido **'Vilniaus meno paminklai'**, studiją, kurioje jis parodė, kokių didžiulių meno turtų slepia senoji mūsų sostinė. Jaunajai lietuvių kartai šie turtai buvo visiškai nepažįstami, nes Vilnius visą nepriklausomybės metą buvo nuo mūsų atskirtas uždanga, slėpusia ne tik politinę bei ekonominę, bet sykiu ir kultūrinę šio miesto reikšmę. — Pridėkime prie šių penkių Dr. J. Griniaus knygų dar keliolika studijų įvairiais literatūros ir meno klausimais 'Ateityje', 'Atheneume', 'Nauj. Romuvoje', 'Židinyje', ir turėsime **mokslinės** jo veiklos vaizdą. Todėl reikia tik apgailestauti, kad keleri Vokietijoje praleisti metai šio vaizdo nebepraturtino, nes Dr. J. Grinius nuolatos gyveno stovyklose, kur nebuvo net pačių būtiniausių mokslo darbui sąlygų. Tikėkimės tačiau, kad ateityje Viešpaties Apvaizda ką nors įkvėps jam šias sąlygas pagerinti ir tęsti toliau taip vaisingai pradėtą literatūros bei meno tyrinėjimo darbą.

Dr. Jonas Grinius

Literatas yra antroji Dr. J. Griniaus pusė, papildanti jį kaip mokslininką ir padaranti jį kūrybišką **visokiose** sąlygose. Negalėdamas Vokietijoje rašyti mokslo veikalų, Dr. J. Grinius atsidėjo dailiajai literatūrai, būtent, **dramai**. Šia sritimi jis domisi jau labai seniai. Šalia pirmųjų scenos bandymų, savo metu spausdintų 'Ateityje', Dr. J. Grinius dar Lietuvoje išleido **'Sąžinę'**, vaidintą neviename mūsų teatre ir kritikos palankiai sutiktą. Vokietijoje 'Aidai' išspausdino dvi Dr. J. Griniaus dramas: **'Stella Maris'** ir **'Gulbės giesmė'**. Pirmoji yra drama lietuvio dailininko, išvykusio Italijon ir vykdančio kadaise padarytą įžadą nupiešti Marijos paveikslą. Jis šį pažadą įvykdo, pavadindamas savo kūrinį 'Stella Maris', bet žūsta pats. Šis kūrinys, mano pažiūra, yra pats stipriausias ir giliausias iš visų Dr. J. Griniaus dramų. — Antroji drama yra istorinė. Jos siužetas yra karalienės Barboros Radvilaitės gyvenimas su visais tragiškais jo momentais. — Pastaraisiais metais Dr. J. Grinius yra parašęs naują dramą **'Žiurkių kamera'**, kurioje vaizduoja lietuvių partizanų kovas su bolševikais ir bolševikų sistemą kaip žiurkių kamerą, kurioje jie susiėda vieni kitus. Sofokliškasis brolio laidojimo motyvas prabyla Dr. J. Griniaus veikale lietuviškosiose aplinkybėse. Tikėkimės, kad šis mūsų dienomis toks aktualus kūrinys išvys dienos šviesą bent žurnalo puslapiuose. — Lietuvoje Dr. J. Grinius yra palikęs keletą dramų rankraščiuose.

Visuomenininkas yra Dr. J. Grinius dvejopu atžvilgiu: 1. kaip **žurnalistas** ir 2. kaip praktinis **veikėjas.** Žurnalistika Dr. J. Griniui yra artimas dalykas jau nuo studentavimo dienų. Būdamas idealistinės pasaulėžiūros ir tiesaus būdo žmogus, jis negali tylėti, matydamas visuomenines negeroves, todėl jų kritika ir savo pozityviais pasiūlymais jis reiškiasi mūsų laikraščiuose jau keliolika metų. Ilgą laiką jis buvo 'Židinio' leidėjas, 'XX amžiaus' kolektyvo narys, beveik visų mūsų kat. laikraščių bendradarbis. Šio darbo jis nemetė ir Vokietijoje. Priešingai, jis jį tik dar labiau sustiprino. Nuo pat 'Aidų' pradžios jis buvo jų kolektyve, o paskutiniais metais ir jų redaktoriumi. Dr. Grinius su P. Jurkum pervedė 'Aidus' Amerikon ir atidavė juos Tėvų Pranciškonų globon, pasilikdamas ir toliau jų kolektyve ir remdamas juos savo straipsniais. Tačiau Dr. J. Griniaus žurnalistinės plunksnos darbų galima rasti ir "Tėviškės Žiburiuose', ir 'Drauge', ir 'Darbininke', ir 'Šv. Pranciškaus Varpelyje'. Jis atsiliepia į visus svarbesnius mūsojo gyvenimo klausimus, apibūdina naujuosius visuomeninius Europos sąjūdžius, kelia vaisingų sumanymų ir kritikuoja mūsų ydas bei negeroves.

Antroji Dr. J. Griniaus kaip visuomenininko veiklos sritis yra jo darbas pačioje lietuviškojoje visuomenėje. Šio darbo jis ėmėsi irgi jau Lietuvoje. Jis buvo Liet. Kat. Mokytojų valdyboje, 'Saulės' dr-jos valdyboje, Krikšč. Darbininkų paskutinėje valdyboje, perkeldamas su kitais nariais tremtin šios sąjungos tradicijas. Tremtyje jis dalyvavo visų stovyklų, kur tik jam teko gyventi, komitetuose, nesykį eidamas pirmininko pareigas. Šiandien jis yra Darbo Federacijos atstovas VLIKe. Ir reikia tik stebėtis, kokį gilų visuomeninių pareigų pajautimą turi Dr. J. Grinius! Tai yra retas žmogus tarp mokslininkų ir literatų, kurie paprastai nemėgsta sukinėtis visuomenėje ir vengia bet kokių įsipareigojimų. Žinau gerai, kad ir Dr. J. Grinius

imasi šio darbo ne iš malonumo. Jis kaštuoja jam daug sveikatos. Tačiau jis dirba jį, nes jaučia pareigą padėti tremtiniams.

Žmogus galop yra visų Dr. J. Griniaus darbų ir pareigų apvainikavimas; dar daugiau, jų **dvasia,** nes visur, kur tik Dr. J. Grinius veikia, jis veikia kaip žmogus, vadinasi, įspausdamas šiai veiklai savo sielos bruožų. O ši siela yra nuostabiai turtinga ir skaidri. Nepamirškime, kad Dr. J. Grinius yra **dramaturgas.** Šios rūšies kūrėją Ermattingeris yra pavadinęs **idealistu,** skirdamas jį nuo materialisto epiko ir subjektyvisto lyriko. Ir iš tikro, **dramas kurti galima, tik turint gilų idealistinį nusistatymą;** kitaip sakant, jaučiant idealo reikalavimus ir stengiantis juos praktiškai įvykdyti. Šitas tad idealizmas yra jaučiamas ir visuose Dr. J. Griniaus žygiuose. Dr. J. Grinius turi daug priešų. Daugelis jį vadina netaktišku, karštuoliu, užsispyrėliu. Bet niekas niekad jam neprikišo, kad jis vaikytųsi naudos, ieškotų biznio, būtų vedamas ambicijos. Ne, net nė didžiausi priešai tokių priekaištų Griniui nedaro ir negali daryti, jeigu nori kalbėti tiesą. **Grinius dirba vedamas idealinių motyvų.** Jis jaučia įtampą tarp idealo ir tikrovės, kaip ją mes jaučiame visi. Tačiau tuo jis ir skiriasi nuo daugelio, kad teisę jis pripažįsta **idealui,** ne tikrovei, todėl mėgina šią tikrovę taip pakreipti, kad ji idealą įkūnytų ir išreikštų. Tai žymu tiek jo dramose, tiek jo praktiniame veikime.

Tačiau šis tikrovės lenkimas pagal idealą negali apsieiti be jo keitimo, o keitimas be kritikos ir pabarimų. Todėl Dr. Grinius yra **sąžinė,** artimesnių jo bičiulių vadinamas, 'vaikščiojančia sąžine', kuri visus įspėja, peikia, bara arba giria, pagal tai, kiek jie krikščioniškąjį idealą yra savyje išreiškę. Šiuo atžvilgiu Dr. J. Grinius nieko neišsigąsta ir niekur nesustoja. Jis daro pastabą visiems, kuriems tik randa reikalo. Net ir aukštai stovį asmens yra šitokių jo pastabų patyrę; žinoma, dėl to įsižeisdami ir paskelbdami, niekad jam to nepamiršią. Tačiau visa tai Dr. Griniaus nebaido, nes jis žino, kad tai jis daro vedamas tiktai Bažnyčios ir Tautos gerovės, o ne kokių nors asmeninių interesų. Jis ir nukenčia dėl to. Dr. J. Grinius visą laiką pasiliko **docentas** ne todėl, kad jis būtų nekūręs mokslo veikalų(jų, kaip matėme, jis išleido ligi 1940 net penkis!), bet todėl, kad **jo promocija buvo sulaikyta tų, kurie turėjo šioje srityje galios;** sulaikyta todėl, kad Dr. J. Grinius buvo šiems žmonėms pasidaręs persona ingrata dėl savo straipsnio 'Pašalinkime pikta iš savo tarpo' ('Židinys' 1933 m.), kurį parašė kartu su J. Ambrazevičium ir Dr. I. Skrupskeliu. Atviras ir tiesus Dr. J. Griniaus žodis nepatiko viršūnėms, ir šios užmerkė akis prieš fakulteto komisijos sprendimą pakelti Dr. J. Grinių į profesorius, užsimerkdamos tuo pačiu ir prieš jo mokslinius darbus. Šį faktą šiandien keliu todėl, kad pamatytume, kaip mes kartais **subjektyviai** sprendžiame net ten, kur tokio subjektyvumo iš tikro neturėtų būti. Stengdamiesi blogybes pridengti, o ne jas pašalinti, mes kartais griebiamės priemonių, nedarančių garbės nei žmogui, nei tuo labiau krikščioniui.

Jeigu man reiktų vienu posakiu apibūdinti Dr. J. Grinių kaip žmogų, tai pasakyčiau: **jis yra pirklių varinėtojas iš Viešpaties šventyklos.** Kaip kadaise Kristus Jeruzalės bažnyčioje "pargriovė pinigų mainininkų stalus ir karvelių pardavėjų suolus", pastebėdamas, kad šie pirkliai iš maldos namų padarė "galvažudžių olą" (Mt. 21, 12-13), taip šiuo Išganytojo pavyzdžiu seka ir Dr. J. Grinius. Jis negali pakęsti pirklių Viešpaties šventykloje, nes **Viešpaties šventykla yra visa krikščioniškoji egzistencija.** Todėl kur tik jis jų užtinka — moksle, mene, visuomenėje, religijoje, labdarybėje, politikoje — visur jis susisuka pantį ir varo juos lauk. Nėra abejonės, kad pirkliai dėl to supyksta, kaip kadaise ir Jeruzalėje "vyriausieji kunigai ir Rašto žinovai. . . užsidegė pykčiu" (Mt. 21, 15). Tačiau tai krikščionies neturi gąsdinti. Negąsdina tai, kaip sakėme, nė Dr. J. Griniaus. Jis eina šią sunkią, bet garbingą pareigą ištikimai ir gana uoliai. Tai yra būdingiausias, bet kartu ir kilniausias Dr. J. Griniaus kaip žmogaus ir kaip krikščionies bruožas.

Švęsdamas savo penkiasdešimt metų amžiaus sukaktį, Dr. J. Grinius apžvelgs, be abejo, savo nueitą kelią ir susimąstys ties juo, ieškodamas ženklų, ar jis buvo tinkamas ar ne. Jeigu tad būtų mums leista atkreipti jo dėmesį į šiuos ženklus, tai mes jam kaip tik ir nurodytume: jo **kūrybiškumą** mokslo ir literatūros srityje, jo **idealizmą** praktinėje veikloje ir jo **nepakentimą blogio** religinėje srityje. Tai būtų liudytojai, kad Dr. J. Griniaus išvaryta mūsų tautoje vaga yra neišdildoma. Sykiu mes palinkėtume, kad šie ženklai ateityje tik dar skaidriau sublizgėtų, nes sutemos mūsų visuomenei artėja labai greitai; sutemos **mokslo,** nes mūsų mokslininkai pamažu nyksta; sutemos **veiklos** srityje, nes ši veikla vis labiau apsibrėžia duonos medžiokle; sutemos **krikščioniškojoje** srityje, nes jos atstovai vis labiau sukasdienėja. Kam pavyks šiose sutemose išlikti žiburiu, tas bus tikrasis mūsų tautos gelbėtojas, nes dvasinė naktis tautai yra daug pavojingesnė, negu politinis aptemimas.

A. Maceina

PRELATAS KAZIMIERAS URBONAVIČIUS - JONAS KMITAS

(1874—1952)

Ruošiant lietuvių poezijos antologiją, teko į vieną sąrašą sutraukti autorius, kurie laisvajame pasaulyje tebėra gyvi. Bemaž pačiame jų priešakyje atsistojo prelatas Kazimieras Urbonavičius, raštuose ėjęs Jono Kmito slapyvardžiu. Nūn jis pasitraukė iš to gyvųjų sąrašo; jis mirė kovo 1 dieną Bostono mieste, kur ilgą laiką gyveno ir dirbo. Pasitraukė senas lietuvybės veikėjas, Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaras ir rašytojas, kuris spaudoje pradėjo reikštis dar "Varpo" laikais. Baigėsi apie šešiasdešimt metų apimąs jo veiklos laikotarpis lietuvių raštuose.

Jonas Kmitas jokiu būdu nepriklauso vadinamųjų grynųjų rašytojų grupei. Beletristikoje ir eilėse jam vis rūpėjo pravesti kurią idėją, arba išstoti prieš tai, kas jam atrodė klaidinga ir žalinga. Jis pats sakėsi, kad berašydamas jis geriausiai jausdavosi, kai galėdavo "užsisėsti ant arkliuko". Praktiškai — didžiausi jo "žirgai" buvo du: socializmas ligi pirmojo karo ir komunizmas — vėliau.

Raštų pasauliui daugiausia jisai atsidėjo, ėmęs artėti į šešiasdešimtąjį savo kryželį. Jo baras nūn pasigėrėtinu darbštumu ir energija buvo varomas dviem linkmėm: publicistika ir grožinė literatūra. Publicistikoje jis apie 20 metų buvo nuolatinis "Darbininko" vedamųjų autorius, kas savaitę pateikdamas po du straipsnius. Ilgokai jis buvo ir vyriausias šio laikraščio redaktorius. Sykiu jis turėjo laiko bendradarbiauti ir kituose lietuvių laikraščiuose, duodamas jiems ar straipsnių, ar originalios kūrybos, ar vertimų. Gal tiksliausiai J. Kmitą nušviestų, jeigu kas atrinktų geriausius jo vedamuosius ir juos išleistų. Iš jų išryškėtų svarbiausieji jo rūpesčiai ir problemos, kuriomis jis sielojos per tiekos metų.

Originalioj savo kūryboj jis yra dviejų poezijos knygų autorius. Paskutinysis rinkinys, išėjęs prieš penkerius metus, turi ir būdingą pavadinimą — "Kvieslys į laisvę". Velionis

senovinio pobūdžio raštai, kuriuose jis su pasimėgimu komplikuoja akciją, įneša nemaža bravūros ir publicistinio elemento.

Be originalių apysakų, jis yra paliks ir vertimų — Dickenso "Oliverį Tvistą" ir Mark Twaino "Finną". Mėgo versti rusų poetus — Krylovą, Puškiną, Lermontovą. Jo prozos vertimai siekia jau apie 40 metų, bet šen ten pakeitus jau nevartojimus išsireiškimus, yra sklandūs ir gyvi. Toks "Finnas" yra žymiai geresnis už vėlesnį kitų vertimą.

Su prel. K. Urbonavičium - J. Kmitu netekom šviesaus žmogaus, tauraus mūsų tėvynės Lietuvos sūnaus, kuris ir žilcj senatvėj nesiliovė plušėjęs savo tautos labui. **A. V.**

Prel. Kazimieras Urbonavičius - Jonas Kmitas

buvo senosios kartos žmogus. Jo eilėraščiai yra daugiausia proginiai, pašaukti kurio nors konkretaus reikalo. Tačiau vienas jo poezijos dalykas buvo tarp tų, kurie plačiausiai skambėjo laisvoje Lietuvoje. Būtent, jis buvo parašęs žodžius Stasio Šimkaus sukompcnuotoms mišioms. Lietuvos bažnyčiose įspūdingai gaudė velionies žodžiai.

Štai užbaigėm auką gausią.
Laimink, Dieve, mus visus —
Ir tėvynę mūs brangiausią,
Ir senuosius tėvelius.

J. Kmitas nemėgo visų tų, kurių tiek mintis, tiek jausmai, tiek ir forma poezijoje nebuvo krištolinio skaidrumo. Ta prasme jis vertino ir daugelį naujausių mūsų poetų. Juos jisai gi sekė ir mėgdavo apie juos savo nuomonę pareikšti. Jis buvo susipažinęs ne tik su lietuvių paskutiniais raštais, bet atidžiai skaitė ir paskutiniuosius rusų autorius, juos gaudamas iš Harvardo universiteto bibliotekos. Taip jisai stovėjo arti poezijos apraiškų, bent tiek, kiek jos atsimušė lietuvių ir rusų literatūroje.

J. Kmitas poezijai reikalavo aiškumo. Tas postulatas susivesdavo jam į tai, kad mintis būtų ryški ir kad rimų galūnės sutaptų. Apskritai jo eilėraščiuose bemaž visa kas atrodo laikina ir progiška. Iš gana gausaus pluošto tik vienas kitas dalykas yra įdomesnis. Antra vertus, jis pats puikiai nusivokė ir sakė, kad jis rašąs tik reikalui, o ne kokiems laurams.

Pasiekęs amžiaus, kada kiti jau pasitraukia iš bet kokios veiklos, Jonas Kmitas kaip tik subruzdo ir parašė puslapių skaičiumi savo stambiausius beletristinius veikalus: "Vytį ir Erelį" ir "Partizanus". Jau patys šie pavadinimai sako, kad autorius čia liečia aktualiuosius lietuvių tautos klausimus. Šiaip tai yra

APIE POEZIJĄ IR JOS PASKIRTĮ

Šia proga trumpai pasidalinsiu su jumis savo mintimis apie poeziją ir jos paskirtį, — mintimis, kurios manyje po truputį per ilgą laiką pribrendo iki aiškumo.

Neseniai Anglijos rašytojas ir poetas Richard Aldington konstatavo faktą (daugeliui gerai žinomą), kad naujais "mokslo" laikais poezija baisiai nupuolė, ir prie to pasakė sekamai:

"Didelis mokslo pasisekimas nuolat silpnino poetiško proto pajėgas ir jau iki tiek, kad šiandien mes negalime įvardyti nei vieno poeto, kurs būtų neginčijamai didis Europos poetas, tebesąs tarp gyvųjų. Žinoma, poezija dar nemirė, nėra mirus ir nemirs, bet **ji nebetriumfuoja, nebėra vaisinga ir nebėra pažangi."**

Kada Europoj taip atsitiko su poezija, negalėjo su ja kitaip atsitikti ir Lietuvoj.

Lietuvos vėlesnieji poetai, man regis, labai susižavėdavo "naujenybėmis", ar tai kokiu **nauju** prancūzų poetu, ar tai **nauju** vokiečių ar rusų poetu, tiktai dėl jų naujumo, be kritikos, — visai nežinodami ar nepaisydami, kad naujausi prancūzų, vokiečių ir rusų poetai reprezentuoja vis didesnį poezijos sumenkėjimą turinyj ir formoj.

Poezija kitąsyk buvo dailė, menas, **Ars** — didesnės svarbos negu muzika, tapyba ar skulptūra. Šiandien poezija visur nustojo buvus Ars, ir dažnai yra labai nesmagus kratinys — be įkvėpimo, be imaginacijos, be dailumo, be širdies ir savo vėliausiose "naujenybėse" — be mažiausios prasmės.

Poezijos grožio tobulumo ar pilnumo mes turime ieškoti praeityje.

Savo gražumo čiukuro poezija pasiekė Italijoj tarp 13-to ir 16-to (pusės 17-to) amžiaus. Tai buvo Romanso ir Renesanso laikotarpis

Šito laikotarpio italų poetai: Petrarka, Dante, Lorenzo de'Medici, Gaspara Stampa, Tasso, Marino ir be galo daug kitų, su stebėtinu gražumu jų eilių, metrų, rimų ir stanzų davė poezijai ir jai priklausomą turinį — tyrąją lyriką.

Susižavėję italų poezijos dailumu ar "meningumu", iki italų poezijos aukščio pakilo ir to pačio laiko prancūzų ir ispanų poetai. Tokios poezijos tuomet neturėjo nei vokiečiai, nei rusai, nei lenkai, nei anglai (šie su išimtimi).

Kada ši italų, prancūzų ir ispanų poezija, "mokslo" nustelbta ir nuslopinta, 17-to amžiaus pusėje mirė, vėliau buvo bandymų ją atgaivinti (Prancūzijos ir Anglijos romantika), bet jos gaivintojai neturėjo širdingumo ir jų poezija greit virto sausa, dirbtine retorika. Po to buvo Byrono laikas ir jo pasekėjų: Mickevičiaus, Slovackio, Puškino ir Lermontovo. Didelė jų poezijos didžiuma nebuvo lyrika.

Suvedant, ką čia trumpai pažymėjau, praeityj aš nematau nieko dailesnio ir tobulesnio už italų Romanso ir ir Renesanso poeziją. Nesistebėkite, kad bent dalinai (ne aklai) esu linkęs būti praeities italų poetų "įtakoj". Grožėjuos jų poezijos forma, bet nesu jos "vergas", pasiskolinu tik tai, kas man ir lietuvių kalbai tinka. Jaučiu jų poezijos **širdingumą** ir todėl galiu pažinti, kas pas kitus yra neširdinga. Su savo nimfomis, amūrais ir satyrais šiandien yra pasenęs jų sonetų, baladų, dainų (canzone), serenadų ir pastoralių turinys. Nepasensta tik jų poezijos branduolys — Meilė.

Tikroji poezija yra lyrika (ne epas, ne versifikuota proza), o lyrika yra lyrika, kada ji širdingai, drąsiai, atvirai, tiesioginiai, tinkamais ir tinkamai suderintais žodžiais ir **ne alegoriškai** išreiškia meilę visuose jos apsireiškimuose.

Skausmas ar liūdesys, netekus meilės objekto, priklauso meilės sričiai. Bet tai turi būti tikras **meilės** skausmas ar liūdesys. Poezijos reiškiamame skausme neprivalo būti piktumo, "kartumo", tulžies, pavydo, satyros, kandžiojimų, neprivalo būti karčių priekaištų nepastoviai mylimajai, neprivalo būti priekaištų Dievui. Pastebėtina, kad dabartinieji kritikai ir poezijos vertintojai visai bent kokį "skausmą", nežiūrint kaip melagingą, afektuotą ar kaip aiškiai komercialų, laiko poezijos "stiprumu" — kada tas "stiprumas" yra tiktai piktumas. Piktas žodis skamba "stipriau" negu malonus žodis. "Stiprumo" ieškotojai iš tikrųjų suranda tik piktumą. Todėl neva "stiprioji" šių dienų poezija yra kone visa surūgus piktume ir meilės skausmo neišreiškia.

Kad poezija vėl triumfuotų, kad ji vėl būtų "vaisinga" ir "pažangi", ji turi sugrįžti į savo sritį, o tai yra meilės sritis. Meilei privalus yra gražumas, didžiausias gražumas, todėl poezija turi vėl įsigyti formos grožį ir tobulumą.

Šioj linkmėje poezija turėtų atgyti ne tik lietuviuose. Ji yra arti mirties visame Europos kultūros pasaulyje (aš mažai ką žinau apie kinų ir japonų poeziją). Todėl ji turi būti gaivinama visoj Europos kultūroj: angluose, prancūzuose, vokiečiuose, italuose, ispanuose. Apie lietuvių dalyvavimą šiame gaivinime — kodėl gi ne: aš manau, kad lietuviai galėtų būti pirmieji poezijos gaivintojai, jeigu jie tik nusikratytų dabartinių svetimų įtakų, kurios **dvelkia** supuvimu. Aš manau, kad lietuvių kalboj **gražią** poeziją galima **gražiau** rašyti negu anglų kalboje. Lietuvių kalba, kaipo **dainuojama** kalba, prašyte prašosi muzikalaus išreiškimo. Darkyti ją asonomsais yra neatleistina nuodėmė.

Kl. Jurgelionis

KRIKŠČIONIŠKASIS STRINDBERGAS

Stockholmo šiaurinėse kapinėse, įėjus pro pirmuosius vartelius, vadinamajame neturtingųjų kvartale, slėnely, yra supiltas nedidelis, dabar žolele apaugęs kapas, ant jo neukštas, kokio pusantro metro, juodai dažytas paprastas medinis kryžius. Kryžiuje įrašas: Ave crux spes unica. Daug žmonių praeina pro tą kapą. Prie jo stabteli gal tik tas, kurs iš anksčiau žino, kad čia ilsis didysis švedų rašytojas Augustas Strindbergas. Iš tos taip gilios lotyniškos sentencijos sprendžiant, reikia daryti išvadą, kad čia ilsis pamaldus krikščionis. Skaičiusiam Strindbergo natūralistinius romanus bei apysakas, nesinorėtų tikėti, kad tokie žodžiai galėjo būti įrašyti į Strindbergo kryžių. Strindbergą mes žinome, kaip brutalų natūralistą, ateizmo druska pasūdytą. Bet toks Strindbergas išbuvo ligi savo penkiasdešimtųjų metų. Paskui jis pradėjo ieškoti išganymo ir atpirkimo, nors religinių pradų netrūko jau ir jo jaunesnėje kūryboje. Ten ir reikia ieškoti jo krikščioniškosios raidos užuomazgos, nors pats jo atsivertimo centras yra jo paskutiniuose veikaluose, net ir ne "Inferne", nuo kurio jo religinis persilaužimas imamas skaityti.

Daug buvo rašyta apie Strindbergą. Ne viena monografija išvydo bibliotekų lentynas. Bet nė vienas iš jo biografų bei monografų nesuprato Strindbergo religinės problematikos, net ir toks didelis žinovas, kaip prof. Martin Lamm, kurs už Strindbergo komentarus net į Švedų Akademijos kedę atsisėdo. Pro šalį praėjo ir prieš metus pasirodžiusi Gunnar Brandell detali studija apie Strindbergą. Neseniai pasirodė dar viena knyga — Jakob Kullingo. Kaip ir visada, bežvelgdamas klasinę švedų literatūrą, labai nedrąsia forma mėgina Kullingas dar kartą panagrinėti Strindbergą, bet šį kartą jau iš grynai religinio aspekto. Jis mėgina nuškicuoti visą Strindbergo religinės raidos eigą, bet svarbiausiu uždaviniu yra vistik pavaizduoti paskutiniųjų metų religinius kūrinius, jau po **"Inferno"** ir **"Legendų."**

Autorius pastebi, kad Strindbergo sukilėliška drama **"Į Damaską"** (I) dar nėra gilaus Strindbergo religingumo liudininkas. Bet ten jau yra takeliukų, kurie Dievo malonės mintį paliečia. Strindbergas ima artėti į krikščioniškąjį Kristaus atpirkimo pažinimą. Toji problematika dominuoja jo paskutiniųjų dvejų metų kūryboje". **"Folkungų giminės pasakoje"** svarbiausias personažas, Magnus Eriksson, yra savotiškos rūšies Kristus, savo giminės kalčių atpirkėjas. Atpirkimas yra ir jo dramos **"Velykos"** tema. **"Karūnuotosios nuotakos"** centrinė tema yra pasakojimas, kaip žmogus, tikėdamas vien tik į Kristų, gali būti išganytas.

Sekančiais metais Strindbergo pasaulėžiūroje ima dominuoti sinkretistinė linija. Kaip kad po "Inferno" krizės jis išslydo iš katalikybės, kurią jis daugelyje taškų buvo palietęs, taip dabar, nors ir negalutinai, jis atsisako ir liuteriškojo požvilgio. Šis požvilgis gi nuolat pasikartoja tiek jo kūryboje, tiek jo privačiame gyvenime. Jis mėgina atmesti visokius vienpusiškus sprendimus, jis kovoja už religinę toleranciją (pvz., dramoje **"Gustaf Adolf"**), o **"Į Damaską"** (III) jo sintezė dar labiau prasiplečia, vienuolynas ten yra "vakarietiško švietimo paminklas", o pats prioras ten labiau žmogiškas, negu kunigiškas. Vienuolynas yra jokiam tikėjimui nepriklausą, humaniškumui bei rezignacijai skirti namai.

"**Svajonių vaidinime**" narsto budistinės- šopenhaueriškos mintys, o išpažinimo knygoje "**Vienišas**" Strindbergas rašo: "Aš nesu katalikas, tokiu niekada nebuvau, nes aš negaliu prie vieno išpažinimo prisirišti". "**Gotiškuose kambariuose**" staiga didžiai nustebintai iškyla gana aštri polemika prieš protestantus. Jau dramoje "**Gustavas Vaza**" protestantizmo pionieriaus Švedijoje Olaus Petri sūnus Reginaldas atmeta Liuterį.

O kai Strindbergo kely vėl ima niauktis, Dievo malonė jame vėl įgauna naujo aktualumo ir tikrovės. Jis įžiūri, kad žmogus savo pagrinduose yra pykčio apsėstas, ir iš to intensyvaus žmogaus sugedimo ir bejėgiškumo pergyvenimo gimsta nauja orientacija. "**Religiniame renesanse**" (Kalboje švedų tautai) Strindbergas rašo: "Kaip jau žinoma "Mėlynosiose knygose", aš vėl grįžau į krikščionybę, kaipo į vienintelę, man galimą dvasinio gyvenimo formą". Būtų galima dar ryškiai pabrėžti — vienintelis Strindbergo pribrendęs krikščioniškas kūrinys ir yra "**Mėlynosios knygos**", kuriose yra bene pačios šviesiausios vietos visoje švedų krikščioniškoje apologetikoje. Ir tik "Mėlynosiose knygose" stabilizuojasi krikščioniškoji Strindbergo pasaulėžiūra. Pagalba yra, "bet tik vienoje vietoje, tame, kurs pats yra kelias, tiesa ir gyvenimas". Strindbergas protestuoja prieš Strausso mėginimą "nuaiškinti didžiulį Dievo atpirkimo stebuklą".

Kullingas savo veikale su didžiu užsidegimu mėgina pabrėžti tą liuteriškąjį bruožą galutinėje Strindbergo religinėje pasaulėžiūroje, o tatai didžia dalimi ir teisinga. Bet jis yra garbingas ir tiesos žmogus, jis neužmiršta paminėti, kad Strindbergas save "Religiniame renesanse" pareiškia, jog Liuteris savo kovoje vien tik už tikėjimą neteisingai aiškino katalikų mokslą "priskirdamas katalikams vien tik gerus darbus išganymui gauti, o jie (katalikai) tuo tarpu skelbė ir tikėjimą ir gerus darbus".

Ir Strindbergo privačiame gyvenime pastebimos tos jo naujos pasaulėžiūros konsekvencijos. Jis vėl iš naujo pradeda lankytis Bethlehem bažnyčioje. Ant staliuko prie jo lovos nuolat buvo padėta maldaknygė ir du psalmynai. Savaitę prieš mirtį jis paprašė vieno savo draugo, kad jis jam iš švedų psalmyno paskaitytų 417 psalmę, kurios paskutinįjį posmą sudaro mirštančiojo malda Kristui. Jis, kaip žinoma, mirė tardamas "Allt aer foersonat" (Su viskuo susitaikyta) ir savo sunertose rankose laikydamas Naująjį Testamentą. Jis norėjo, kad ant jo kryžiaus būtų išpjauta — Ave crux spes unica.

Kullingas pats pirmasis išvedė visos Strindbergo religinės raidos liniją. Jis suprato, kad svorio centras nėra Strindbergo "Inferno" krizėje, o paskutiniųjų metų grįžime į savo vaikystės tikėjimą, ir kad Strindbergo pagrindinis religinis veikalas nėra dar nepribrendęs "Į Damaską" (I), o "Mėlynosios knygos", kurios savo laiku liberališkai pašvinkusių literatūros istorikų buvo palaikytos beprotiškomis. Nieko nuostabaus, tie patys literatūros nestoriai ir šv. Brigitos mistinius pergyvenimus, tą krikščioniškojo gyvenimo pačią tikriausią formą, laikė nervų liga, kurią šventoji būtų išsigydžiusi, jeigu ji būtų vartojus tinkamą dietą. Strindbergo "Mėlynosios knygos" priklauso gi švedų klasinei krikščioniškajai literatūrai.

Juozas Lingis

KNYGOS ir ŽURNALAI

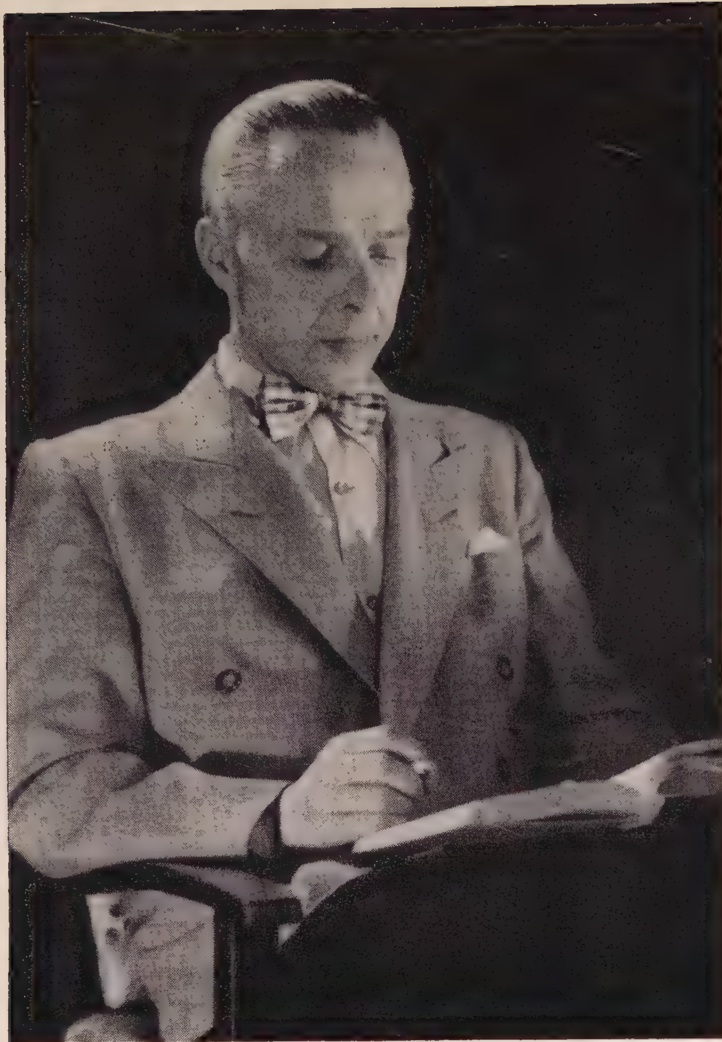
Pulgis Andriušis: SUDIEV, KVIETKELI! Apysaka. Išleido Australijos Lietuvis. Adelaide, 1951 m. 181 p.

Pulgis Andriušis veda mus į kaimą — senovinį ir tradicinį, mielą ir savo kasdienybėje įdomų. Autorius neieško retų atsitikimų ir vaizdų: jį traukia visa pilkoji mūsų žmonių būtis, jų papročiai, kalbos, darbai ir rūpesčiai. Jam kiekvienas daiktas įgyja svarbos ir savotiško ryškumo. Galėtum tarti, kad apysakos veikėjai yra ne tik žmonės, bet ir visa tai, su kuo jie susiduria — ir vieškeliai, ir vandens sėmimas iš šulinio, ir pieva, ir akmenys, ir terba, ir iš kaminų berūkstą dūmai. Ir kiek įvairumo šiuose tėviškės stebėjimuose ir atsiminimuose! Nors ir toji iš kamino berūkstančių dūmų vieta — jai skirta bent pora puslapių, o šis motyvas veikale dar ir vėliau kartojasi: "Kančiukais, čiurkšlėmis, kamuoliais, stūgelėmis dūmas skuba palikti kaminus ir, prieš pasileisdamas į aukštą Viščių dangų, melsvu rūku persunkia sodus, patvorių medžius, teletninkų karklus, kurie tuomet atrodo lyg ežero dugnan nugarmėję šešėliai" (64 p.).

Į lietuviškąjį kaimą atsigręžęs, Pulgis Andriušis mums atneša įvairių įvairiausių būtovinių ir apyvokos dalykų. Beskaitydamas stebiesi tuo apstumu, besiverčiančiu iš knygos lapų. Kartais net tiršta nuo visokiausių reikmenų: "Pravažiavus totorių raugyklas, Suviekas pakvimpa pyragu ir sakais, kurie skleidžiasi žiemos šaltyje nuo šieninių, kiaušininių, grybautinių, bulbinių kašelių, sumaustytų bokštais ant rogių. Lyg iš balto sūrio išriekti ušėtkai, ėdalinės, raugalinės, blyninės diečkutės, kopūstiniai, grūdiniai kubilai, sviestamušės, nėkočios, sietai, kultuvės, skietai, staunelės, šaukštai, samčiai, kibirai, nalivočiai, — ak, sviete tu mano, ir ko tik nesugalvoja šie šilo ir ežerų žmonės" (114 p.).

Pulgis Andriušis į aną tolimą Lietuvos žemelę žiūri su meile, ilgesiu, švelnia lyrine gaida ir sveiku humoru. Jis tas nuotaikas perduoda ir skaitytojui, kuris pasigrožės ir pasigėrės, pavaikščios tėviškės takeliais, jeigu tik neskubės ir lėtai sklaistys šio kūrinio lapus. Lėtai eina laikas aname tradiciniame Lietuvos kaime, taip lėtai dera ir "Sudiev, kvietkeli" skaityti. Čia užkliūsi už sakinio, už aprašymo, už žodžių, už žmonių, už vaiko svajonių, už kokios įgudusia rašytojo ranka ornamentuotos detalės, — ir vis rasi ką nors įdomaus ir vertingo. Tolydinė akcija veikale kaip ir nevaidina kurios nors rolės, užtai vyrauja epizodai, kurių daugis gali eiti visai savarankiais vienetais: ar kaip kaimenę gano, ar kaip berniukas eina į bažnyčią, ar kaip vyrai ežere maudosi, ar kaip jie, pievelėje sugulę, šnekučiuojasi, ar kaip jaunimas linksminasi. Pakeliui turėsi progos kiekviename puslapyje sugaišti ir pasidomėti. Ir tai daug kuo.

Pirmiausia — Pulgis Andriušis yra sakinio meistras. Mėgsta juos ilgus, perijodinius, visaip išvingiuotus. Reikia tik įsistebėti, su kokiu mostu jis išveda tą sakinio vingį, jo melodiją. Nors rašoma apie senovinį ir, saky-

Nuotr. Algio, Sydney

Pulgis Andriušis,
už apysaką "Sudiev, kvietkeli" gavęs Rašytojų Draugijos premiją 1500 dol.

tume, tartum primityvų kaimą, tačiau apie jį bylojama visa sakinio ir stiliaus kultūra bei spalvingumu. Tai pajunti jau nuo pirmų knygos žodžių, taip skambančių: "Važiuotas ar pēščias keleivis nuo Padeksnių pusēs, besimēčiakodamas per kalvas, jau kelinto kaimo lauke išvysdavo akiratyje pasmilkusį kalną, kurio dirvų rēžiuose žaliu keturkampiu užsiskersinusi kēpsojo sodyba" (5 p.). Šiuo pasakojimo įsibangavimu, dailia sakinio melodija Pulgis Andriušis šiandien mūsų prozoje yra retas ir laimingas reiškinys. Antra vertus, tokiame rašymo būde nesunku būtų pastebēti didžiųjų pasaulinēs literatūros autorių metodą ir priemones. Tik visa tai Pulgis Andriušis pravērčia grynai lietuviškajam vaizdui nupinti.

Toliau įsidēmētinas nepaprastas autoriaus žodingumas. Šiuo atžvilgiu jis savo tinklą užmetē giliai ir ištraukē gausią žūklę. Nebūtų klaidos pasakius, kad šioj srityje jisai yra nepavejamas. Jis ištraukia rečių rečiausių žodžių, kurių kitus pirmą sykį tematai ir tegirdi. Ir kas pagirtina: tuos žodžius jis moka savo vietoje pavartoti. Jie yra įaugę į pačią pasakojamąją drobę ir neatrodo, lyg būtų atsitiktinai arba iš didelio mokējimo įsprausti į sakinį. Apsukria plunksna jis geba verstis veiksmažodžiais ir veiksmažodiniais daiktavardžiais. Dažnai šie jam įgauna naujo vaizdumo ir tikslumo — "rujų metu vilkai araruodami apgrauždavo net rogių pavažas" (42 p.), "subeda nosis į kiauliažclę" (58), "diemedžius permušdamas savo pypkēs smarve" (59 p.). Arba dar: "Tykus, tykus uliuliavimas . . ." (85 p.), "Vestuvininkams iš bažnyčios sugagējus į Abromo kambarius" (125 p.). Tokių vietų kiekviename puslapyje raškykis, kiek tinkamas. Žinoma, mažiau žodingas skaitytojas tarpais stebēsis ir teirausis, ką čia dabar tai galētų reikšti. Tačiau autorius savo vaidmenį atliko: žodžiui jis rado natūralią aplinką savo išprusintame sakinyje. Galop tai liečia ne tik pavienius žodžius, bet ir ištisus išsireiškimus, kurių gausumas taip pat yra be krašto. Štai pora pavyzdžių: "košdamas pro tarpupirščius rožančiaus žirnius", "duonos griaunelē", "prirūgusi moterēlē", "išbēgęs kaip bulbienojus pagirnyje", "mūras savo akmeniniame glēbyje vos tesulaiko virstančius laukan klevus ir kaštanus". Kaip iš ištraukų lengva susivokti, ne visa kas čia yra grynai liaudinis išradingumas: Pulgis Andriušis daugiau patsai susikuria tuos vaizdžius ir įspūdingus pasakymus, yra sąmoningas savo amato meistras.

Pro knygos ilgesį, pro savotišką graudelį į mus ateina tolimas ir gražus pasaulis. Kartais tasai Lietuvos kampelis mums pasivaidena lyg kokia egzotiška šalis — tiek jisai margas, įvairus ir spalvingas tame savo lietuviškosios būties pilkume ir ramiame tekējime. Šį mažą ir tolimą pasaulēlį, lyg tie Čiurlionies karaliai, Pulgis Andriušis stebi atsidējęs, įžvelgia jame tiekos retų bruožų ir varsų. Jį jis apgaubia savo dvasios šiluma, jautrumu, meile — ir humoru. Ši žymē, gali sakyti, dvelkia per visą veikalą, o vietomis ir labai tirštai, kaip šioj ištraukoj: "Grigaliui praējus ulytkeliu, iš jo kailinių muša suplēkusių tvorgalių maras" (65 p.). Tarpais humorą jisai sieja su lietuviškuoju etiketu, elgsena, įsijautimu, kaip antai: "Ant kluonienos tvoros su kitais Viščių pusberniais, apsikabinęs viena ranka vyšnios kamieną, sēdējo ir Petrokas, nes pievelēje gulēti tegalējo vyrai, pilni gaspadoriai" (61 p.). Kai kada Pulgio Andriušio humore atliepia ir donelaitiška dvasia.

Galop reikia atžymēti poetinį šios knygos toną, kuris nenuklysdamas lydi tave. Nuotaikingai apimti ir vaizdai, ypač kada bylojama apie gamtą: "Pavasarį, šiltiems vējams su trenksmu laužiant ežero ledus ir pasistojus piestu upeliui, pro pirkelēs stogą paliaudavo sunktis dūmai" (42—43 p.). Štai vakaro paveikslas: "Ulytkelį užgulē šešēliai, su vakaro vēsra dar stipriau pakvipo Šilinskyčių diemedžiai, o nutilę viščiškiai žiūrējo į Baikio liepas, kurios dar per

gerą pusę į viršų buvo nutvaskintos saulės potvynio" (62 p.). Arba kokia epinės poezijos jėga prasiveržia šisai vaizdas: "Ošia pavasario naktis nematomuos pakraščiuos, tarytum nuo paties dangaus skardžių kristų upės, iškilusios iš savo guolių debesyse ir šniokšdamos ieškotų naujų vagų" (86 p.).

Imant knygos visumą, ji nėra vienoda: nuo antros pusės lyg ir lūžta, vietomis netenka ano kaimiško žalumo, šen ten tampa paprasta įvykių kronika. Mat, kaikurie veikėjai išklysta iš savo lietuviškosios aplinkos, iš savo namų ir krašto — ir juos apgaubia lyg kokia sėkluma. Savo ruožtu, tai paveikia ir pasakojimą. Knygos pabaiga vėl sutvirtėja, kai nusikeliame į Kauną, nors senovinis, tradicinis stilius nūn taip darniai neatliepia, kaip pirmojoje knygos dalyje, nes jis nėra taip organiškai suaugęs su naujuoju pasauliu. Visuma būtų apvalesnė, jei Pulgis Andriušis, kaip kadaise Vaižgantas "Dėdėse ir dėdienėse", savo žmonių nebūtų išvedęs iš tų laukų ir girių, kur jie tegali vešėti.

Veikalo kompozicija yra sunkoka, tarpais lyg ir pabira.

Autorius savo kalba, kaip buvo minėta, atvožia tikrą lobių skrynią. Tetektų kai kur sutvarkyti rašybą (stūmiamas, 126 p., pasigęs, 149, griūvo, 156 ir t. t.). Rašant nederėtų laikytis ir tokių tarmiškumų, kaip šlapjas (27 p.) ir dar vieno kito.

Atsisveikinant su knyga, pasilieka tarti: "Sudiev, kvietkeli! Gera buvo su tavim grįžti į tėviškės žemę, regėti ją ir jos žmones tradicinėje jų aplinkoje ir kuklioje lietuviškoje grožybėje". **Aug. Raginis**

LITUANICA TARPTAUTINĖJE FOLKLORO ENCIKLOPEDIJOJE

FUNK AND WAGNALS STANDARD DICTIONARY OF FOLKLORE, Mythology and Legend, vol. I-II, XII+1-531 ir 532-1196 psl. in 4°, New Work 1949—1950.

Paruošė: Maria Leach ir Jerome Fried.

Senoji lietuvių tautos kultūra vis dažniau ir dažniau pasirodo kitų tautų kultūrų tarpe įvairiuose mokslo veikaluose. Ir prieš metus išėjusi ši nepaprastai svarbi folkloro ir gretiminių mokslų enciklopedija turi gausius lituanistinius skyrelius, pateiktus Dr. J. Balio, buvusio Lietuvių Tautosakos Archyvo, vėliau ir LMA Etnologijos Instituto direktoriaus, šiandieną dirbančio Indianos universitete tautotyrinį darbą.

Šioje dviejų tomų folkloro enciklopedijoje Dr. J. Balys rašo apie lietuvių tautosaką ir mitologiją (Lithuanian folklore, 627-628; Lithuanian folk song, 628-631; Lithuanian mythology, 631-634; Perkūnas, 858; Aitvaras 31), taip pat ir apie latvius (Latvian folklore 606-607; Latvian mythology 607-608). Jis yra parašęs ir apie estų, suomių ir kitų jų giminaičių tautosaką bei mitologiją. Apie lietuvių senąją kultūrą rašo ne vien tik J. Balys, bet ir Gertrude Prokosch K u r a t h, žinoma tautinių šokių specialistė ir atskirų darbų autorė. Jos parašyta atskiri straipsneliai apie kai kuriuos lietuviškuosius šokius, k. a. Malūnas (668 p.), Mikita (724), Noriu Miego (797 p.), o atskirame skirsnyje apie šokius ir jų sistematiką (dance: folk and primitive 276-296) sumini Rugučius, Kubilą, Aguonėlę, Suktinį Klumpakojį, Kriputį, Dzūkų, Kepurinę, Vengerką, Našlį ir Jonkelį.

Įdomiausi lietuviui yra Dr. J. Balio straipsneliai apie lietuvių tautosaką, o ypač — tikėjimą. Pastarasis straipsnelis prakalba ir gana nauja šneka, nes J. Balys rašo apie senąjį lietuvių tikėjimą, atsiremdamas daugiau mūsų tautosakoje išlikusiais įvaizdžiais, o ne įprastiniais ir mažai tebylojančiais šaltiniais, kuriuose apie senąjį mūsų tikėjimą prirašyta daugelis nebūtų dalykų. Todėl šiame, tegu ir trumpame, darbelyje, palyginti, daug kalbama apie dievus (Perkūną, Žemyną, Laimę), įvairias senąsias dvasias (laumes, slogutes, vilkolakius, raganas ir kt.), bei gamtos įsielinimą (Worship of Nature). Atskirai dar kalba apie mirtį ir vėles.

Kalbėdamas apie lietuvių dievus, Dr. J. Balys **vyriausiuoju** visų lietuvių dievu laiko **Perkūną**. Tačiau, kada mūsų Perkūnas vadinamas **dievaičiu** (pvz. "Perkūne dievaiti" arba tiesiog — "dievaiti"), kyla ir vienas labai svarbus klausimas: kas gi tas mūsų **"dievas"**, kurio tėvavardinė lytis **dievaitis** buvo prijungta prie Perkūno, Gabijos ir kitų dievų vardų? Todėl ar tas **dievas**, kuris baltams reiškė "dangų, dangaus skliautą, šviesųjį dangaus skliautą", nėra tas ieškomasis "vyriausiasis lietuvių dievas" arba Vyriausioji Būtybė (das Hoechste Wesen)? J. Balys vieną kartą yra parašęs, kad **"vieno "vyriausio dievo" greičiausia nebuvo."** (Viltis, 26 psl., 1949), tačiau mūsų "dievo" tautoje išlikusi įvairiopa reikšmė pridurmui veda prie graikų Zeu pater, ilirų — Deipatiros, sen. indų — dyaušpita, lotynų — Jupiter, ir kitų tos pat šaknies bei darybos žodžių, kurie yra reiškę indoeuropiečiams Vyriausiąją Būtybę. Dr. J. Balys savo straipsnyje apie latvių mitologiją tokią Vyriausiąją Būtybę pripažįsta **baltams** (**Dievs,** god, or **Debestevs,** the Father of Heaven, is the supreme god of the old Balts, 607). Man atrodo, kad mūsų "dievas" buvo ir **lietuvių** Vyriausioji Būtybė dar krikščionybės išvakarėse (XII a.). Tik Perkūno kultas galėjo būti raiškesnis, todėl lengviau svetimtaučių pastebėtas ir tuo pačiu pateko į šaltinius. Tuo tarpu senojo dangaus skliauto sudievinimo likučių dar ir šiandieną tautoje galime pastebėti, pvz. Kelmės apylinkėje žmogus laidojamas kojomis **šiaurės** link, ta kryptimi meldžiamasi (M. Čilvinaitė, "Gimt. Kraštas", 201 psl., 1943). **Šiaurės** maldos kryptis, vasarą žiūrint į **šiaurės gaisus,** paliudyta dar nuo Salako, Tverečiaus, Dusetų, Mažeikių, Priekulės ir kitų vietų. Pagaliau ir mūsų žegnonė turi įspraustinį "Dievo", ko nėra lotynų ir kitų kalbų tekstuose, išskyrus vokiečių kai kuriuos nukalbėjimus, surištus su žegnone, bei vieną neaiškią vietą pas Liuterį. Ar šie "netikslūs" vertimai kartais nepriklauso anam pirmajam mūsų krašte krikščionybės tarpsniui, kai išversti vienu "Tėvu" būtų buvusi nesąmonė, nes Vyriausiosios Būtybės arba **Dievo Tėvo** įvaizdis tebebuvo gyvas? Todėl, mano nuomone, krikščionybės išvakarėse (XII a.) **Dievas,** bet greičiausia **Dievas Tėvas** (tada visai aiškūs ir Perkūno, Gabijos bei kiti tėvavardiniai priedai), tebebuvo dar **visiems baltams,** taigi ir lietuviams, Vyriausioji Būtybė.

Lituanistui šioje folkloro enciklopedijoje labai svarbūs ir slavų tautosaką bei mitologiją liečiantieji straipsniai (1019-1028) ir visa eilė kitų. Todėl ši folkloristinė enciklopedija turėtų rasti vietos kiekvieno lituanisto knygų lentynoje.

Prie šios enciklopedijos silpnybių reikia priskaityti lenkų politinė tendencija. Jie sugebėjo pažymėti, kad **Vilnius** priklauso jiems (769 psl.). Vilniaus muziejai prirašyti prie Lenkijos. Labai gaila, kad nei lietuviai, nei latviai, nei estai su suomiais neturi čia nė vieno muziejaus. Kitos tautos pasirodo apdairesnės. Jų muziejų leidiniai arba atskiri žmonės prabilo. Tuo tarpu mes ir mūsų broliai nesugebėjome pasisakyti, kad muziejus neblogesnius turėjome ir turime net už kitus kaimynus, kurie pasistengė surašyti savo net ir smulkiausius bei nereikšmingiausius. Man atrodo, kad šalia Vilniaus muziejų, kurie turi būti prie Lietuvos įrašyti, galėtų būti minimi V. D. Kultūros muziejus (Kaune), "Aušros" muziejus (Šiauliuose), "Alkos" muziejus (Telšiuose), Dzūkų muziejus (Alytuje) ir dar vienas kitas. Jie pakankamai buvo

turtingi savo rinkiniais ir jų suminėjimas lietuviams gėdos nepadarytų.

A. Mažiulis

Balys Sruoga: KAZIMIERAS SAPIEGA. 4 veiksmų 9 paveikslų istoriška kronika. Išleido Terra. Chicago. 258 XII psl.

Balys Sruoga lietuvių literatūroje suvaidino dvejopą rolę. Vienu baru jis atžengė kaip lietuvių lyrikos novatorius, atnešęs naujus ir gaivius vėjus. Tarpukario pradžioje, pirmiau už kitus, jis buvo didysis pradininkas, griovęs senas formas ir visu savo nenumalšinamu gaivalingumu traukęs naują dainą. Šis jo žygis buvo mums ir savas, nes buvo pagrįstas ne svetima, bet lietuviška medžiaga. Kai šiandien plačiai kalbama apie visokių modernistų reikšmę lietuvių literatūroje, nereikėtų pamiršti, kad patys tikriausieji buvo J. A. Herbačiauskas prieš pirmąjį karą ir Balys Sruoga tuoj po anų vėtrų. Paskui jo daina nuskaidrėjo, įgavo klasiškesnį pavidalą, bet tai nesustingdė jo sielos: kaip buvo, taip ir pasiliko ji nerami, nuotaikinga ir iš pačių tikrųjų lyrinių versmių sau jėgą semianti.

Antras Balio Sruogos baras — jo išaugimas, kaip dramaturgo. Geriau pasakius, jam nereikėjo išaugti: jis išsyk čia atėjo didelis. "Milžino paunksmė", pirmagimis jo kūrinys scenai, stovi tarp pačių pagrindinių ne tik Balio Sruogos, bet ir visos lietuvių dramos kūrinių. Į scenos pasaulį jis irgi žengė su nauja misija: jis buvo pasikėlęs duoti mums naują dramą, atsiribojančią nuo ligtolinio realizmo lietuvių teatre. Tuos savo siekimus jis yra išdėstęs savo raštuose. Juos trumpai apibūdina pagiros žodyje ir šioje knygoje Jurgis Blekaitis, tardamas:

"Sruoga kovojo prieš natūralistinį, vergiškos kopijos meną. Jis norėjo teatro "bent per vieną metrą viršum žemės" — nebuitiško, atsisakiusio smulkmenos, užstojančios gyvenimo esmę, pakilaus, šventiško, poezijos ir sintetiško suvokimo keliu atkelto į aukštesnio prasmingumo plotmę" (VI p.).

Tai reiškia, kad Balys Sruoga laikėsi romantiškosios dramos, tą romantizmo žodį čia suprantant kuo plačiausiai ir jo nesiejant su kokia konkrečia praeities mokykla. Nors ir naujų kelių ieškodamas, Balys Sruoga savo dramose daugiau yra tradicinis ta prasme, kad jaunystės laisvūnai vėjai čia suimami į griežtas formas, kaip ir tinka dramos menui. Jis truputį gali priminti ir vieną kitą ankstesnių laikų dramaturgą, rašiusį istorines tragedijas ar kronikas, kaip kad pavadintas "Kazimieras Sapiega".

Balys Sruoga dramas svajojo kurti ne kaip literatūros, bet kaip teatro veikalus — kurie savo tikru gyvenimu alsuoja tik scenoje. Jo tikslas turėjo būti — dramą iš literatūros istorijos perkelti į teatro istoriją.

Manytume, kad šiuo atžvilgiu jisai pats nesilaikė savo teorijos: jisai žiūrėjo, kad jo dramos būtų stiprios ir kaip literatūros dalykai, kad jose plazdėtų kūrybinė dvasia ir poetinis grožis, ligi joms dar patenkant į sceną. Gali teoretikai galvoti kaip tinkami, vienok nepaneigsi fakto, kad teatras klesti ir iškyla tada, kada jis gaivinasi stiprių autorių kūriniais, sykiu priklausančiais ir literatūros istorijai ir scenai. Dideliam teatrui reikalingi ir dideli grožiniai veikalai.

Balys Sruoga davė tokių reikšmingų dramų lietuvių literatūrai. Gražus ir stiprus kūrinys yra ir "Kazimieras Sapiega", kurio čia turime antrą leidimą. Ši kronika mus perkelia į septyniolikto amžiaus galą ir pačią aštuonioliktojo pradžią. Balio Sruogos nuopelnas, kad mūsų istorijoje jisai rado naują lapą, kurio dar buvo nedainavę nei poetai, nelietė nei mūsų dramaturgai. Tad iškeldamas mūsų didikų luomą savo veikaluose, autorius šiuo atžvilgiu irgi yra pradininkas.

Vaizduodamas anuos neramius ir gan liūdnus laikus, Balys Sruoga mums duoda įvairų ir margą praeities paveikslą. Scenos keičiasi — nuo karaliaus rūmų ligi Lietuvos pilių, nuo šventorių ligi mūsų tėviškių laukų. Prabėga spalvinga minia — bajorai, didikai, kunigai, vienuoliai, raštininkai, pasiuntiniai, damos ir kiti. Čia sukasi intrygos, vaidai, giesmės, šokiai, meilės atodūsiai, ginklų žvangėjimas, mirtis, papirkimai, plūdimaisi, kerštas, laukinis šėlsmas, graudi dejonė ir susimąstymas. Tarpais veiksmas darosi vien tik išviršinis, tarpais lyg ir epiškas, be to, jisai nėra ištisinis: jį jungia ne tiek vienas kuris nuotykis ar intryga, bet viena idėja. Autorius yra meistras masinėse scenose, kur dalyvauja minia ir išauga galingi kontrastai. Čia jisai pasiekia didingo įspūdžio, nors kartais įterptieji juokingi momentai pasilieka plokštūs ir be aidesio. Iš visų personažų savo gelme prasimuša patsai Kazimieras Sapiega. Paskutiniame veiksme jo siela prasiveržia ta ypatinga sruogiško lyrizmo gaida. Norėtum tarti, kad savo dramose autorius kaip tik stipriausias, kur jis paliečia šią lyrinę stygą. Toks buvo Jogaila, toks dabar yra ir Kazimieras Sapiega. Šio lyrinio vėjo palytėti, jo personažai įgauna naujos gelmės, jų siela atsiveria su visu savo žmogiškuoju rūpestėliu bei mūsų gyvenimo prasmės klausinėjimu.

Štai žavūs Kazimiero Sapiegos žodžiai:

Kaip debesis, gyvenimas nuščiuvo...
Senatvėj praskleidžiau tuščias putas.
O, Viešpatie, atleisk žlibumą mano,
O, nukankintoji tauta manoji,
Šventų smūtkelių raudanti giria,
Priimk paklydusį nevertą sūnų,
Leisk ašarom išverkti kruvinom
Prie tavo kojų visą žemės skausmą...

(251 p.)

— — — — — — —

Į Lietuvą žiemojančią einu.
Prie kryžkelių stovėsiu smūtkeliu,
Milžinkapiuos varpais nakčia
[skambėsiu,
Kad speiguose po stora miline
Neliautų plakus Lietuvos širdis.

(256 p.)

Šie posmai išreiškia ir dramos idėją. Visą gyvenimą ėjęs su bajorais, Kazimieras Sapiega dabar, palaužtas ir nelaimingas, praregi, kad tikroji Lietuva yra tenai, kur "šventų smūtkelių raudanti giria", kur mūsų tautos liaudis. Ten "po stora miline" plaka Lietuvos širdis, ir jis, žymus karo vadas, didikas ir valdytojas, nusilenkia prieš gyvąją lietuvių tautą.

Knygos gale yra įdėtas Balio Sruogos veikalų sąrašas. Ten klaidingai pažymėta, kad "Apyaušrio Dalia" tebėra rankrašty. Tas veikalas jau yra išspausdintas Lietuvoje prieš keletą metų.

Baigiant kyla mintis, kad Balio Sruogos kūrybai reikėtų pasitarnauti dar vienu atveju: dalis jo lyrikos dar vis tebėra nespausdinta knygoj — jo Alpių eilėraščiai, "Miestas" ir dar kiti. Jų tarpe esama pačių gražiausių poeto kūrinių — ir jie dabar beveik neprieinami. Be to, tektų pridėti jo vertimus iš kitų tautų poetų — Novalio "Himnus nakčiai", Heinės "Šiaurės jūrą", Otokaro Bžezinos ir dar kitus dalykus. O tai geri vertimai — juose trykšta poezijos dvasia. Arba būtų metas sudaryti jo rinktinę, jau sudedant ir knygose dar nebuvusius jo eilėraščius.

Aug. R.

GABIJA. Literatūros žurnalas. Išeina keturis kartus metuose. Nr. 1. 1951. Red. **Stp. Zobarskas.** Leidžia Knygų Platinimo Centras Gabija.

Mūsų literatūroje Gabijos vardas nenaujas: pirmasis literatūros almanachas, išleistas daugiau negu prieš 40 metų, buvo pavadintas "Gabija".

Ji išėjo kaip romantiškosios lietuvių literatūros atolas, tačiau su visai naujomis tendencijomis, pasukdama jaunutės lietuvių prozos ir poezijos kelią nauja kryptimi. Tai būta drąsaus, beveik revoliucijonieriško žygio.

Po daugelio blogų ir geresnių metų, po visos eilės naujų literatūros almanachų ir žurnalų, naujoji "Gabija", leidžiama sunkiausiomis Lietuvos dienomis, išeina, palyginti, žymiai kuklesnė ir neskelbdama jokių kovos šūkių, neieškodama jokių naujų kelių, net pasakytume, perdaug santūri, ypač formaliniu atžvilgiu. Eksperimentavimas kūryboje dažniausiai būna jaunystės arba neramaus talento pažymys. Gi "Gabijos" redaktorius yra pasiryžęs sutelkti "visas talentingąsias lietuviškas pajėgas", vadinas, be amžiaus, žanro ar srovių skirtumo. Toks rimtas, telkiantis, o ne skaldantis principas yra sveikintinas dalykas. Prie reikalavimo, kad kūrinys būtų meniškai vertingas, reiktų pridėti ir pageidavimą, kad jis savo turiniu nebūtų destruktyvus ar pažeidžiantis tautinius, etinius bei estetinius jausmus.

Kaip tas uždavinys sekasi vykdyti "Gabijai"? Pirmajame numeryje randame visą eilę tremties rašytojų, kurių dauguma ir savo vardais ir savo darbais tuos redaktoriaus siekimus paremia. Dalyvauja: J. Aistis, J. Balys, A. Baronas, Bern. Brazdžionis, Bražvilius, J. Cicėnas, A. Gustaitis, J. Jankus, F. Kirša, J. Kruminas, A. Landsbergis, V. Maciūnas, N. Mazalaitė, A. Rimydis, A. Tulys. Be to, įdėta K. Borutos romano fragmentas ir K. Binkio apie liaudies poeziją ir liaudies poetus.

Lyrika, satyra, beletristika, literatūriniai essay, recenzijos — visa grynai literatūrinė medžiaga, amerikonišku matu atkirpta — trumpa, dėl to įvairi ir gali būti lengviau prieinama net eiliniam inteligentui skaitytojui. Kad žurnalas leidžiamas ne vien rinktiniams literatūros mėgėjams ar literatams, regime ir iš leidinio redakcijos: prie kūrinių dedama autorių paveikslai ir trumpos charakteristikos. Iš autoriaus charakteristikų reikalaujama, kad jos, nors ir trumpai, bet kondensuotai, įžvalgiai ir tikrai charakteringai tą ar kitą autorių skaitytojui pristatytų. Tas ne visur pavyko — jaučiama vienodumas. Bet pirmiems žingsniams sunku būti be trūkumų, ypač, kad, kaip redaktorius sako, ir poetai, ir beletristai, ir kritikai, pridėsime, ir redaktorius, dirba darbą, kuris nieko arba labai maža teturi bendro su kūryba. Be to, pasigendame K. Binkio, Borutos kūrinių šaltinių ir žodžio apie juos. Trūksta žodžio apie F. Kiršą.

Leidinys panašus į JAV-se leidžiamus literatūrinius "kvartalnikus", kurie čia yra tokie gausūs. Savo išvaizda daugelį jų net prašoka. Tik estetiškiau reiktų sutvarkyti skelbimus, kurie dabar (kaip 47 psl.) perdaug gremėzdiški ir skaitytoją gali atstumti, ne pritraukti. Literatūros žurnalui nederėtų reklamuoti menkaverčių knygų — tai kenkia pačiam žurnalui. Linkėtina "Gabijai" išsilaikyti meninėje aukštumoje, tobulėti ir nemirti jaunai.

J. B-tis

MENAS

JUOZAPO PAUTIENIAUS TAPYBOS STILIUS

I.

Tokia yra visatos santvarka, kad čia visa juda, visa kruta: kalnai pavirsta jūrų gelmėmis, jūrų gelmės tampa kalnų viršūnėmis; vienos žvaigždės, stipriai švietę, gęsta, kitos iš slaptingų ūkanų formuojasi, ima spindėti ir įsijungia į darnų judėjimą apie savo saules.

Panašiai yra ir mūsų žmogiškuose santykiuose ir meno srity. Vieni meno kūrėjai sušvinta ir paskleidžia aplink save šilumą. Po kiek laiko — trumpesnio ar ilgesnio — jų šviesa blėsta ir šiluma silpnėja, o jų vietoj kyla kiti ir pakartoja panašią istoriją, ir taip be galo.

Lietuvių meno žvaigždyne vyksta tas pat. Kadaise pirmavę, ėję avangarde užleidžia vietą kitiems, jauniems, kylantiems į dienos šviesą. Tremtyje pradėjo reikštis keletas naujų vaizdinio meno kūrėjų, kurie, nors ir labai sunkiose sąlygose, pradeda išsiveržti iš nežinomybės ir užkariauti sau vietos šio meto meno priešaky. Tarp jų yra ir J. Pautienius, kuris Lietuvoje kaip dailininkas buvo mažai težinomas, todėl čia norima supažindinti jį su mūsų skaitančiąja visuomene.

J. Pautienius yra Suvalkijos sūnus, gimęs 1900 m. balandžio 15 d. Šiaudadūšių kaime. Pradinį ir vidurinį mokslą yra gavęs Suvalkijos mokyklose.

Nepriklausomai Lietuvai atsikūrus, 1920 m. buvo įsteigta Kaune Lietuvos Meno Mokykla. J. Pautienius buvo vienas tarp pirmųjų tos mokyklos lankytojų. Tais pačiais metais Kaune buvo surengta pirmoji Nepriklausomoj Lietuvoj dailės paroda. Jos rengėjai ir dalyviai buvo daugiausia tapytojai ir skulptoriai, anksčiau studijavę meno dalykus Rusijoj ir Vakarų Europoj. Bet drauge su jaisiais galėjo debiutuoti ir tik pradedą mėginti savo talentus. J. Pautienius pasirodė toj parodoj su kompozicija "Šmėklos". Tą jo darbą Druskius (kun. A. Dambrauskas) savo recenzijoj apibūdino trumpai ir aiškiai: "Šmėklos"

Tuo metu greta įsteigtos L. Meno Mokyklos veikė ir A. Varno tapybos studija, Švietimo Ministerijos šelpiama. Tarp tos studijos lankytojų buvo ir J. Pautienius. Kiek A. Varno jis buvo paveiktas, dabar sunku būtų pasakyti, bet daug mokančio, gero piešėjo mokytojo patarimai negalėjo likti visai be įtakos.

Gavęs L. Meno Mokyklos diplomą 1924 m., J. Pautienius iš menininkų tarpo buvo visai pasitraukęs: dailės parodose nedalyvavo, į menininkų organizacijas nėjo, kovingų moderninio meno manifestų nerašė, trumpai sakant: buvo visai pranykęs iš menininkų tarpo ir gyveno daugiausia provincijoj, mokytojaudamas gimnazijose, keletą vasarų važinėjo po Žemaitiją, rinkdamas tautodailę M. K. Čiurlionio Galerijai, keletą metų, nuo 1931-1934, lankė V. Didž. Universitetą, studijuodamas kalbas.

Tuo laiku nupiešęs tiktai Karo Muziejui mokytojo Tomo Žilinsko portretą ir Vilniaus Gedimino kalną, bet per šį nevaisingą laikotarpį, — kaip pats pasakoja, — dažnai sapnuodavęs, kad jo tapybos darbai išstatyti kažkokiose parodose, kad tenai jis vertinamas. Atsibudimas visą tą triumfą išsklaidydavo, ir likdavo tikrovė: nieko nedirbama.

Pirmosios bolševikų okupacijos, nors tik vienų metų patyrimai, įtikino J. Pautienių, kaip ir daug kitų, kas laukia visų, atėjus antrajai okupacijai, tad ir jis, drauge su banga nenorinčių patekti į kiečiausią

vergovę, atsidūrė už Lietuvos ribų. Išvykęs iš Lietuvos arkliais, apkeliavo daug Vokietijos vietovių ir miestų. Čia turėjo progos susipažinti su vokiečių miestų meno turtais. Bremeno ir kituose muziejuose pirmą kartą pamatė didžiųjų vaizdinio meno meistrų veikalus. Po ilgų bastymųsi vokiečių žemėje pagaliau buvo apsistota Teutoburgo miškų aplinkumoj. Didžiausias tų apylinkių miestas Hanoveris turėjo nemenką muziejų ir privačių galerijų, kur galima iš senų meistrų daug ko pasimokyti. Turint gražaus laiko bendrauti su dideliais vaizdinio meno meistrais ir stebint jų laimėjimus, atgijo J. Pautieniaus susidomėjimas tapybos menu ir stiprus noras dar kartą pamėginti savo jėgas šioj srityj. Susiradęs būtiniausių tapybos priemonių, ėmėsi darbo, bet greit apsivylė teptuku pasiekiamais rezultatais. Pajuto, kad išeina ne tas, ko norima.

Peilis pasirodė labiau už teptukus patenkinąs, bet daug daugiau reikalaująs iš menininko spalvinės medžiagos pažinimo. Jei teptukais dedant paletėj sumaišytus dažus, savo netikrumą galima užtušuoti spalvotais purveliais, tai peiliu dedant grynas spalvas viena greta kitos, mažiausias netikslumas rėkte rėkia ir kitas spalvas aliarmuoja ir kiršina. J. Pautienius, norėdamas būti tikresnis spalvų vartojime, atsidėjęs ėmė studijuoti jų estetinius ir cheminius privalumus, dėstydamas jas drobės gabaliukuose pavieniui ir įvairiose kombinuotėse vieną su kitomis. Atlikęs kelis šimtus tokių studijų su visais esamais rinkoje dažais, pasijuto stipriau ant kojų atsistojęs ir sąmoningai operuojąs spalvinėmis medžiagomis.

Po metų tokio įtempto darbo jis parodė savo tapybos vaisius menininkams, kurių ten buvo įvairių tautų. Jie visi sutartinai pripažino, kad daug laimėta tapyboj, ir paskatino surengti savo darbų parodą. Detmoldo-Augustdorfo Lietuvių Komitetas, pagerbdamas J. Pautienių 1949 m. Tautos Šventės proga, suruošė jo darbų parodą. Joje kartu debiutavo ir jaunas gabus bestudijuojąs meną Jonas Tričys, kuris pirmas meno žinias buvo gavęs iš dailininko Kolbos ir Kauno Valst. Teatro dekoratoriaus Andriušio. Tričys taip pat susidomėjo špachteline tapyba ir, patariamas J. Pautieniaus, pradėjo daryti gana sėkmingus bandymus tapyboj.

Ventorfo pereinamoj stovykloj ilgokai laukiant laivo, taip pat buvo surengta jo darbų paroda, susilaukusi vokiečių spaudos rimtų recenzijų, pripažinusių autoriui nemenkų gabumų.

Įsėdus į laivą "Gen. Muir", ten pasirodė bevažiuojančių keletas IRO tarnautojų, kurie buvo lankę jo darbų parodas Vokietijoj. Jie buvo iškėlę mintį surengti laive jo darbų parodą. Buvo jau imtasi ruoštis iškabinti paveikslus, bet subjurus ir įsisiūbavus jūra išblaškė visus estetinius nusiteikimus. Audrai praslinkus, pasirodžiusi saulė pakeitė rūstų jūros veidą. Pasirodė žavingi saulėleidžiai. Vienas tokių saulėleidžių įspūdis J. Pautieniaus buvo užfiksuotas drobiagalyj, padovanotas laivo IRO vadovui ir pakabintas jo kajutėj.

Atvykęs į Chicagą, J. Pautienius dirbo įvairiuose fabrikuose, vis ieškodamas pakenčiamesnių darbo sąlygų. Pagaliau susirado darbo didžiuliame aliuminijaus fabrike "Reynolds Metal Co.". Kurį laiką jis čia operavo dideliu teptuku: dažė tvoras, sienas, mašinas. Kadangi šį darbą gavo rekomenduojant įtakingesniems menininkams "All Illinois Society of Fine Arts", kurios nariu jis yra, tai fabriko administracija susidomėjo juo. Fabriko direktorius George Simms pasikvietęs pasiūlė jam, ar nepagamintų jiems fabriko panoramos pagal iš lėktuvo padarytą nuotrauką. Nuobodesnio ir nedėkingesnio tapytojui uždavinio sunkų būtų surasti ir labai ieškant. Tą uždavinį sėkmingai atlikus, direktorius ir visa administracija buvo labai patenkinti. George Simms pasikabino tą darbą savo kabinete.

Nuo čia prasidėjo naujas J. Pautieniaus gyvenimas: buvo išskirtas iš bendros dažytojų komandos, gavo administracijos rūmuose didelį kambarį su gera šviesa ir pradėjo dirbti su mažais teptukais. Be eilės kitų darbų, J. Pautienius administracijos rūmus papuošė ir vienu Lietuvos peizažu.

II.

Rimti meno reiškiniai neiškrinta iš dangaus, jie formuojasi čia žemėje lėtai, dešimtmečiais ir šimtmečiais. Kaip didelės upės susidaro iš daugelio šaltinių, iš jų ištekančių upelių, taip lygiai ir meno didelės, reikšmingos srovės yra daugelio menininkų kartų kūrybos išdavos. Taigi ir originaliausi menininkai, kaip Leonardo da Vinci, Mykolas Angelas, ir daug kitų, turi savo pirmatakus ir savo įpėdinius, kitaip tariant yra istoriški ir genetiški — patys ieškodami savo keliu, naudojosi pirmatakų laimėjimais ir savo ruožtu padaro įtakos būsimoms kartoms, jei ne betarpiškai jas sekančioms kartoms, tai tolimesnėms, kartais labai tolimoms.

Norint susekti J. Pautieniaus meno giminystę su jo pirmatakais, tenka kiek žvilgterėti į netolimą praeitį. Betarpiškas kieno nors pamėgdžiojimas prie gero neveda, bet būti rimtų meno kūrėjų rikiuotėje nereiškia pažeminimo, bet garbę ir pasididžiavimą.

Antroj 19 amž. pusėj visa Europos vaizdinė tapyba buvo pražydusi po impresionizmo vėliava. Impresionizmas buvo tolimesnė pleinerizmo raida, kurio pradžia glūdi jau G. Courbet (1819—1877), realizmo atstove.

Ligi Courbet vaizdinė tapyba buvo pagrįsta ne gamtos studijomis atvirame ore, bet uždarose atelier dirbtinėj šviesoj, gaunamoj iš viršutinio arba šoninio lango ir siužetai buvo imami ne tiek iš gamtos, kiek iš vaizduotės.

G. Courbet pirmasis išlaisvino tapybos meną iš kūrybos uždarose atelier pagal pastatytų modelių menininko nuožiūrą. Jis atmetė tapybą uždarų atelier aplinkumoj ir iš vaizduotės semiamas scenas.

Nors jo tapyba buvo baigiama atelier, bet buvo pagrįsta gamtos studijomis atvirame ore.

Du jo didieji pirmatakai: D. Ingres pasižymėjo savo meno objektyviu statiškumu, o E. Delacroix subjektyviu dinamiškumu. G. Courbet atmetė vieną ir kitą. Jis vietoj to pabrėžė gamtos judrumo ramybę arba gamtos ramybės judrumą. Tam sudėtingam ir teisingam gamtos suvokimui nebuvo praeityj priemonių, tad jis išrado savo reikalui ypatingą techniką: paletos peiliu skleisti drobės paviršiuj peršviečiantį dažų sluogsnį su pertraukomis vienur kitur. Be to, jo tapyboj matomų daiktų spalvos pasirodo visai reliatyvios. Lokalinė daiktų spalva, paskandinta oro virpėjime, nustojo objektyvumo, darosi priklausoma nuo oro ir šviesos. Tuo būdu G. Courbet, būdamas kovotojas už realizmą, tapo ir pleineristų srovės vadu. Toliau pažymėtina, kad jis ir kiti jo įpėdiniai nebesirūpina materialiniu daiktų apčiuopiamumu. Jie pradėjo vaizduoti daiktus, kaip jie akims rodosi, o ne jų materialinius privalumus.

Natūralizmas rūpinosi atvaizduoti natūralias substancijas skirtingai viena nuo kitos. Pleineristai suliedino jų skirtumus, paskandindami juos spalvų ir dažų substancijoj. Pleineristų tapyboj mūsų pirštai junta ne ką kita, kaip tik gauruotą judrų dažų sluogsnį.

Kol tapyba buvo daroma uždarose patalpose įžambioj ir neatmosferinėj šviesoj, daiktų formos buvo matomos ir modeliuojamos smulkmeniškai ir

preciziškai. O atvirame ore išsklaidytoj saulės šviesoj kietos daiktų formos suminkštėja ir jų ribos sušvelnėja.

Pleinerizmo tolimesniu etapu ir triumfu buvo impresionizmas. Pirmasis perėjo į antrąjį, kai šviesa kaip bespalvė tonalytė buvo transformuota į grynas spalvas. Tam perėjimui atėjo į pagalbą Helmholzo optikos traktatas. Iš čia paaiškėjo, kad balta saulės spalva yra sudėtinė iš visų spektro spalvų ir galima ją dekompanuoti. Iš čia taip pat išryškėjo, kad E. Delacroix išrastas dėsnis apie kontrastines papildomas spalvas nėra jo pramanytas, bet pagrįstas fizikos dėsniu.

Iš kontrastinių papildomųjų išplaukė daug pasėkų ir galimybių sustiprinti spalvų žydrumui. Pvz., gauti stipresnį žalio lauko žalumą ir šviesumą, žalias lauko plotas padrabstomas smulkiais raudonais taškeliais, tuo būdu sustiprėja žalumas. Iš čia atsirado ir reikalas trumpų teptuko kirčių. Be to, impresionistai beveik visai ištirpino matomus daiktus saulės šviesoj, nes jiems ne daiktai buvo svarbu, bet spalvota šviesa. Matomų daiktų apšviestos ir šešėliuotos dalys, transformuotos į kontrastuojančias papildomas spalvas, nustoja daiktiškumo ir medžiagiškumo: pavirsta vien tik maloniu spalvų deriniu.

Pavertimas matomo pasaulio į grynų spalvų derinius buvo didžiausias revoliucinis žingsnis į natūralizmo nugalėjimą. Tuo buvo atpalaiduota tapyba nuo vergiško gamtos mėgdžiojimo ir padarytos meninės priemonės laisvos nuo matomų daiktų.

Impresionizmas buvo meno reiškinys genetiškai labai reikšmingas: iš jo išplaukė daug naujų atskalų su įvairiais pavadinimais: post-impresionizmas, kurio žinomiausi buvo P. Cézanne, Van Gogh ir Gauguin. Jie atsistojo į opoziciją impresionistų tikslams; kiti vėl, kaip G. Seurat, P. Signac ir Cros, impresionizmo teoriją dar toliau pastūmėjo ir padarė iš jos visas išvadas. Jie buvo praminti neo-impresionistais. Jų vadas buvo G. Seurat (1859—1891). Jis, neneigdamas impresionistų pasisavintos spalvų sistemos, ėmė dar labiau dekompanuoti spalvas, negu impresionistai darė. Jis savo tapybos būdą pavadino "divizionizmu". Šis pavadinimas visai gerai atitinka jo tapybą, sudarytą iš smulkių spalvinių taškelių, bet ne grynų dažų. Juo pasekė keli jauni tapytojai. Jų žymiausi P. Signac (gim. 1863 m.) ir Cros (1856—1910). Jie pavertė "divizionizmą" "pointilizmu" — dėstymu grynų spalvų didokomis petmėmis, palikdami žiūrėtojo akiai suliedinti jas į darnią visumą. Taip padėtos spalvos įgalina išgauti stipriausius chromatinius ir šviesos efektus. Dažai sumaišyti tarp savęs, nors tikrai prisilaikant jų cheminių privalumų, vis tik daug nustoja savo chromatinės jėgos. Tyri dažai be priemaišų, darniai sugretinti, sustiprina vieni kitus ir gali žėrėti visa jėga. Tokie deriniai išgauna stipriausius šviesos įspūdžius, kokie tik yra įmanomi esamomis dažų savybėmis.

Impresionistai tapytojai atidengė regimo pasaulio spalvingumą, kas ligi jų nebuvo pastebėta.

III.

Padarius mažą iškylą į praeitį, grįšime prie J. Pautieniaus tapybos. Jis betarpiai išėjęs iš Signac'o ir Cros'o "pointilizmo", trumpu laiku — per trejetą metų, visai nutolo nuo jų ir susirado savo stilių, kuris yra glaudžiai susijęs su šio laiko tomis moderninėmis srovėmis, kurios ypač rūpinasi spalvinėmis problemomis ir vadovaujasi šūkiu: tapytojui koloritas — visa. Atsipalaiduoti nuo savo pranokėjų jam nemaža padėjo tapybos priemonių pakeitimas. Jo pirmatakai 19 amž. vartojo tradicines priemones — teptukus, o J. Pautienius, vietoj anų, pasirinko įvairių dydžių peilius ir "špachtelius". Tos neįprastos praeity priemonės žymiai padėjo jam surasti savo stilių. Pažymėtina, kad jo rankose šios priemonės įgijo nepaprasto lankstumo ir įgalina išgauti neįprastų spalvinių efektų ir nuotaikų.

Dar vėlyvesniuose savo kūriniuose dažus jis dėsto labai stambiomis pėtmėmis ir priartėja prie bedaiktinės abstraktinės tapybos.

J. Pautienius įnirtusiai sąmojingai ir sąmoningai spręsdamas kolorito problemas, vis tik sugeba neišsižadėti iš gamtos imamų siužetų. Tai įgalina žiūrovą paturtinti paveikslą sąsainiu (asociatyviniu pradu).

Meno kūrinys įprastinai turi dvi puses: reprezentacinę ir asociatyvinę. Reprezentacinė pusė yra tai, ką akis mato. Ji gali būti besiužetinė: tam tikrų spalvų deriniai, tam tikros linijų kombinuotės daro kokį nors įspūdį akims ir smegenims. Bet su tuo visa nesiriša jokie žiūrovo pergyvenimai ir atsiminimai. Visa tai jam gali būti visai naujas, neįprastas įspūdis, ir daugiau nieko. Tokių įspūdžių žadina šio meto abstraktinė tapyba. Todėl ji daugumui žiūrovų yra labai svetima, nieko nesakanti nei protui nei širdžiai.

Vaizdinė tapyba yra kalbi ir miela žiūrovui, kai jis gali į ją įnešti, su jąja susieti jam brangių asociatyvinių pradų: atsiminimų, pergyvenimų, pirmiau gautų įspūdžių ir t. t. Pvz., paimkime krūvą vaisių, pavaizduotų drobėj. Reprezentacinė pusė čia bus pats vaizdas: vaisių apybraižos ir spalvos, padėtos drobėj. Bet tai, ką matome, gali sukelti mumyse vaisių skonio prisiminimus, gal vaisinius medžius, kurie mums kuo nors miela prisiminti, gal ir savo gimtinį sodą, tėviškėj gyventus laikus ir t. t. Čia gali būti sužadinta ilga prisiminimų vilkstinė — visa tai yra asociatyvinė vaizdo pusė, kuri daugumui žiūrovų būna svarbesnė už reprezentacinę, formalinę pusę. Beveik kiekvienas žiūrovas savo įnešamais asociatyviniais pradais paturtina reprezentacinę vaizdo pusę.

Todėl žiūrovams meno kūriniai turi labai nevienodą reikšmę dėl asociacijų įvairumo, kurias žiūrovai prikergia prie matomos formalinės vaizdo pusės.

J. Pautienius nors daugiausia rūpinasi formaline, ypač spalvine savo kūrinio puse, bet neperžengia ribos, už kurios reprezentacinė, formalinė pusė visai atitrūksta nuo žiūrovų asociacijų, arba labai pasunkina kokių nors asociacijų pažadinimą.

J. Pautieniaus drobėse Lietuvos vaizdai kolorito įtampa ir vaiskumu nors ne ką teturi bendra su pilka Lietuvos gamta, su dusliu koloritu, bet vis tik lietuviui jie sužadina brangių, mielų atsiminimų. Tai didina jo populiarumą lietuvių tarpe. Kadangi ir formalinė jo tapybos pusė dažnai būna įspūdinga ir stipri koloritu, tad ir svetimtaučiuose kelia susidomėjimą.

1951 m. dalyvaudamas keturiose amerikiečių meno parodose, jis savo stiliumi sukėlė jų tarpe tam tikrą susidomėjimą.

Per nepilnus dvejus metus jo tapybos darbų randame Cicero banke, Lituanistikos muziejuj, pas meno kolekcionierių A. Klofak, šv. Kazimiero Kolegijoj Romoj ir kitur.

Įdomu ir nuostabu, kad J. Pautieniaus tapyba, labai sąskambi su šio meto moderninėmis meno srovėmis, neatbaido eilinių žiūrovų, kurie bent kiek domisi menu. Atvirkščiai, jų tarpe atsiranda gana gausiai jo meno mėgėjų. Tai įrodo, kad eiliniai žiūrovai nėra jau taip akli moderninio meno kai kuriems reiškiniams.

Kadangi špachtelinė vaizdinė tapyba yra labai retas dalykas, o J. Pautienius špachtelinės tapybos faktūra (darysena) visai skirtinga nuo visų kitų, tai ji sukėlė platų susidomėjimą jaunųjų dailininkų tarpe. Meno Instituto keli studentai kreipėsi į J. Pautienių, norėdami pasimokyti

vartoti špachtelį vaizdinei tapybai. Bet čia užmirštama, kad tos rūšies tapyba reikalauja spalvų pažinimo ir jautrumo, kurių nedaug kas turi tokiame laipsny, kokiame turi J. Pautienius. Neturint tokių gabumų, špachtelis ne kiek gali padėti.

Baigiant šį straipsnį pažymėtina, kad J. Pautieniaus pasisekimai jo nemigdo. Jo darbuose dar nematyti polinkio užmigti ant laurų. Jis turi savo menui dar tolimų raidos perspektyvų, kurias siekdamas, gali dar daug savo meną paturtinti, tuo pačiu išeiti į plačią pasaulinio meno areną. Žinoma, tai priklausys nuo daugelio "jeigu", kurių daug tenka sutikti, kylant aukštyn.

Ignas Šlapelis

VISUOMENINIS GYVENIMAS

KOMUNIZMAS IR RELIGIJA ITALIJOJE

Kai Italija pereitame kare kapituliavo, tuomet ypač šiaurinėje jos dalyje iškilo gana gyva partizanų veikla. Partizanai tuomet kovojo su Mussolinio daliniais ir su vokiečiais, kurie rengėsi stipriai laikytis šiaurinėje Italijos dalyje. Partizanai buvo ano meto didvyriai ir gana populiarūs. Tai buvo daugiausia komunistai. Jų veikla šiandie yra lukštenama, ir jie traukiami atsakomybėn už daugybę be teismo nužudytų italų. Tie žudymai buvo ne kas kita, kaip, turint rankose ginklą, atsiskaitymas su politiniais ir asmeniniais priešais. O išėję į laisvą kelią, komunistai prieš mases didžiavosi atlikę Italijai didelį pasitarnavimą. Už tuos "nuopelnus" jie buvo sodinami į atsakingas valdžios vietas ir ministerių kėdes. Komunistų partija anuo metu stojo į kitų partijų gretas ir ėmė verbuoti sau narius ir šalininkus būsimiesiems rinkimams. Kadangi Italija yra katalikiškas kraštas, komunistai gudriais manevrais ir pareiškimais stengėsi patraukti italų darbininkų mases ir nuraminti tikinčiųjų sąžines. Jie mokėjo gražiai pakalbėti ir apmulkinti mažiau kritiškus ir silpniau galvojančius italus. Todėl ir nenuostabu, kad paskutiniuose rinkimuose, nors ir nelaimėjo absoliutinės daugumos, vis tik surinko stebėtinai didelį balsų skaičių ir komunistų partija išėjo (drauge su kairiaisiais socialistais) po krikščionių demokratų stipriausia parlamento grupė.

Komunistai Italijoje turėjo pasisakyti ir religijos klausimu. Kai 1945 m. komunistų partijos centras buvo paklaustas, koks yra partijos nusistatymas religijos atžvilgiu, atsakymas buvo trumpas ir aiškus: "Italijos komunistų partija gerbia — ir turi noro taip pat ateityje gerbti — visų piliečių sąžinės, religijos ir kulto laisvę; įstoję į partiją gali liktis tikinčiais. Tarp komunizmo ir krikščionybės ne tik kad nėra nesuderinamų dalykų, bet net yra daugybė bendrų punktų, kiek komunistai ir katalikai siekia naujos gyvenimo santvarkos, paremtos aukštesniu gyvenimo lygiu". Kad neliktų jokios abejonės, pareiškėjas užtikrino, kad jei Sovietų Sąjungoje ir buvo imtasi represijų prieš tam tikrą dvasiškijos ir tikinčiųjų dalį, tai atsitikę ne dėl jų religinių įsitikinimų, bet dėl antivalstybinės veiklos ("Unita" 1945. V. 29).

Po tokių gražių pareiškimų atsirado katalikų italų tarpe tokių, kurie patikėjo komunistų gražiems žodžiams ir, stodami į jų eiles, manėsi galį suderinti savo religinius įsitikinimus su komunistų partijos programa. Susidarė netgi "katalikų komunistų" grupė, bene vieno kunigo vadovaujama. Reikėjo griežto Šv. Sosto įsikišimo, kad ši nesąmonė būtų likviduota. Dar ir šiandien yra nemaža italų, tikinčių ano meto komunistų pareiškimui ir abejojančių, ar tūkstančiai kunigų, nužudytų ir ištremtų sunkiesiems darbams Lietuvoje, Vengrijoje, Čekoslovakijoje, Rumunijoje, Bulgarijoje, Lenkijoje, tikrai yra persekiojami kaip Bažnyčios nariai, ar gal tik kaip "sąmokslininkai" prieš liaudies respublikas ir jų santvarką.

Italijos komunistai iki Šv. Sosto ekskomunikos dekretų vis dar manevravo ir, palyginti, laikėsi santūriai religijos bei Vatikano atžvilgiu, tikėdamiesi ir toliau spekuliuoti neva religijos ir komunizmo suderinamumu. Tik kai Šv. Sostas aiškiai įspėjo katalikus, kad tie, kurie priklauso komunistų partijai ar bet kokiu būdu remia jos veiklą, negali būti Katalikų Bažnyčios nariais, Italijos komunistai nusimetė kaukę ir visu atvirumu bei brutalumu ėmė pulti religiją ir Vatikaną, operuodami tais pačiais šūkiais ir terminais, kuriuos vartoja Maskva, vadindami popiežių ir Vatikaną Trumano politikos ramsčiu bei katapitalizmo rengiamos kovos prieš Sovietų Sąjungą palaikytoju. Pulti popiežiaus asmenį Italijos komunistus sulaiko ta aplinkybė, kad popiežius yra Vatikano valstybės suverenas ir pagal Italijos įstatymus jo asmens puolimas ir įžeidimas yra baudžiamas italų įstatymais kaip ir kiekvieno suvereno įžeidimas. Tačiau religijos, tikinčiųjų ir visų religinio gyvenimo apraiškų juodinimas, šmeižimas, faktų iškraipymas yra kasdieninis reiškinys. Komunistų pyktis prieš Vatikaną yra tuo didesnis, kad po Šv. Sosto ekskomunikos dekretų Italijos komunistų partija yra nustojusi kelias dešimt tūkstančių narių. Medžiagos komunistų pykčiui ir puolimams davė Šventieji Metai, kada į Romą suplaukė milžiniškos minios iš viso pasaulio ne pramogauti, ekskursuoti, bet pasimelsti, pelnytis atlaidus ir sustiprinti savo tikėjimą. Tur būt, nebus Italijoje vyskupijos, net parapijos, iš kurios tam tikras skaičius tikinčiųjų nebūtų atsilankę į Romą Šventųjų Metų proga. Neseniai buvo suvažiavę Šventųjų Metų atlaidų pelnytis visų Italijos miestų ir miestelių burmistrai ir kiti administracinio aparto pareigūnai. Komunistai šūkauja, kad tai yra sąžinės išprievartavimas, nes tokie suvažiavimai esą priverstini, ko iš tikrųjų nėra.

Išryškėjus italų komunistų tikrajam veidui religijos atžvilgiu, pamažu nukrinta ir patrijotinė kaukė, kuria jie iki šiol maskavosi. Po garsaus Togliati pareiškimo, kad Rusijai užpuolus Italiją, italai komunistai nepakels ginklo gintis, tikriesiems italų, net ir kairiųjų nusiteikimų patrijotams pasidarė aišku, nuo ko Togliati ir jo partija priklauso. Iš Maskvos einančios direktyvos vis labiau išryškėja Italijos komunistų veikloje. Iš tenai padiktuoti nurodymai praktiškajai veiklai yra lygiai tokie ir tokiomis pat priemonėmis siekiami, kaip ir kitų kraštų komunistų. Nors Italijos komunistai slepia savo priklausomybę nuo Maskvos ir bando vaidinti patrijotus, tačiau jų opozicinė veikla, nuolatinis politinio pobūdžio streikų organizavimas, prieš Europos gynybos pastangas pasisakymas, vis labiau rodo, kad Italijos komunistai neturi nei mažiausio savarankiškumo ir savo-

sios tautos gyvybiniai reikalai yra palenkiami Maskvos planams.

Italijos katalikiška ir patrijotinė spauda šiandien visu intensyvumu demaskuoja gudrius komunistų manevrus ir veidmainiškus pareiškimus, parodydama tikintiesiems patrijotams tikrąjį komunizmo ir jo veiklos veidą. Tuo būdu italai vis labiau įsitikina, kad Italijos komunistų parpartija iš ten gauna smulkų veiklos planą. Maskvos nusistatymas religijos atžvilgiu yra privalomas ir Italijos komunistams. O medžiagos tam įrodyti šiandie yra pakankamai, nes Maskvos mestas šūkis — neapykanta prieš kapitalistinį pasaulį, kuris rengiąs naują karą prieš Sovietų Sąjungą — paskatino Maskvos komunistus nesilaikyti iki tol praktikuojamo atsargumo pasisakyti aiškiai ir religijos atžvilgiu. Be abejonės, Maskvos balsas turės nuaidėti ir pasaulio komunistų partijos veikloje. Čia Italijos komunistai atsidurs prieš alternatyvą: paklusti Maskvos linijai ir išeiti į viešą kovą su religija Italijoje, tuo būdu dar labiau atstumiant nuo savęs mases, arba išsikreipti iš bendrosios linijos, kas reiškia Maskvos prakeikimą.

Koks gi yra Maskvos nusistatymas religijos atžvilgiu pagal paskutinį žodį? Į šį klausimą atsako Rusijos komunistų oficialus organas "Maskovskij Propagandist" 1950 m. 6 numeryje, kur uolus komunistas Sidorov rašo: "Religija yra pavojingiausia kapitalizmo liekana; tai yra reakcinė ideologija ir savo prigimtimi komunizmo priešininkė." Savaime suprantama, kad šitaip apibūdinta religija turi būti naikinama ir su ja kovojama visokiais būdais. Sidorov savo "draugams" aiškina tokios kovos reikalą, išskaičiuodamas tas negeroves, kurias religija neša komunizmui. Esą, religija turi būti sunaikinta, nes ji "aprobuoja ir pašventina buržuazinį darbo supratimą, kuris esąs ne kas kita, kaip žmogaus pelnyta bausmė už jo nuodėmes". Religija, esą, "palaiko kapitalistinę sistemą, ji įkvėpia tikintiesiems neišvengiamo pasmerkimo, neveiklumo ir likimui atsidavimo jausmą, ji siekia palaikyti primityvias teorijas apie gamtos išsivystymą ir apie visuomenės santvarką." Religija yra "konservatyvinė, antimokslinė sistema, priešininkė visokio naujumo ir pažangos, užgniaužianti bet kokį bandymą pažinti teisingai pasaulį." Religija, esą, "ideologinės įtakos pats stipriausias įrankis rankose išnaudotojų mažumos, siekiančios valdyti darbo klasės sąžines ir valią."

"Išmintingasis" religijų palygintojas Sidorov, sugretindamas Šv. Raštą, Koraną, Talmudą ir kitas "šventas" knygas, tvirtina, kad religija "kursto tautinę neapykantą ir aprobuoja žmogėdriškos rasės teorijas." Evangelija, esą, skelbianti "kruviną neapykantą tiems,, kurie išpažįsta kitą tikėjimą, persekiodama tuos, kurie nepasiduoda religinėms dogmoms." Ir kuo ta religija nekaltinama? Esą, ji "palaiko vyro ir moters nelygybę, visiškai pavergdama moterį, kurią vadina vyro tarnaite." Religija pagaliau "subordinuodama visokią žemišką veiklą sielos išganymo tikslams, palieka žmoguje dvasinę tuštumą, paraližuodama jo valią kovoje už komunizmą." Sidorov nurodo dar ir praktiškąjį motyvą, dėl kurio reikia kovoti su religija, nes ji "skelbia, kad reikia atleisti priešams ir juos mylėti, tuo tarpu kai Sovietų žmogus paneigia šitokią moralę, nes tikrasis žmogiškumas mokąs mylėti žmones, turi skelbti neišvengiamą neapykantą visiems žmonijos priešams, imperialistams, darbo žmonių išnaudotojams."

Kad šitokia yra komunizmo etika — paremta neapykanta, jėga, smurtu, liejanti kraujo ir ašarų upes, kad galėtų išsilaikyti valdžioje, — gal daugelis italų buvo girdėję, bet dabar bus įtikinti, kad taip iš tikrųjų yra, išgirdę autentiškus maskviškio komunisto žodžius, pasakytus su negincijamu aiškumu ir tikslumu.

O kaip su katalikų religija, kurią Italijos komunistai 1945 metais žadėjo gerbti ir ateityje? Sidorov ir čia aiškiai pasisako: "Katalikų religija yra pats svarbiausias kapitalizmo ramstis. Romos popiežius ir Vatikanas yra Trumano sąjungininkai kovoje prieš komunizmą, taiką ir demokratiją." Katalikų Akcijos žmonės esą ne kas kita, kaip fašistai, klerikalinės partijos ir organizacijos esančios "finansuojamos Morgano ir prancūzų bei italų bankininkų."

Kaip matyti, komunizmas su religija kovoja dėl dviejų priežasčių: 1) dėl to, kad ji yra "katalikiška", t. y. visuotinė, "burianti aplink save visą kapitalistinį pasaulį kovon prieš Sovietų Sąjungą" ir 2) dėl to, kad ji yra "religija", t. y. "nesuderinama su materialistine, tikrai moksliška, teorija ir ideologija." Taip aiškina kitas Maskvos agitatorius prof. Olešiak, komunistų mokytojų organe, 1949. XI. 26, nr. 23, straipsnyje "Religija— reakcinė ideologija".

Po viso to belieka, kad Italijos komunistai peržiūrėtų savo 1945 metų pareiškimą ir pasisakytų savo mokytojų žodžiais. Jie nervinasi, kai šie Maskvos mokytojų išminties "perlai" yra paskleidžiami italų spaudoje, nes jais katalikai bado komunistams akis.

Draugas Sidorov jau minėtame str. "Marksizmas-leninizmas ir religija", atrodo, pataiso Italijos komunistų partijos pareiškimą apie galimybę partijos nariams likti tikinčiais. Jis rašo: "Ar gali partijos narys likti tikinčiu? — prieš kelerius metus vienas amerikiečių žurnalistas yra paklausęs Stalino. Draugas Stalinas atsakė: "Tokie "komunistai" (kabūtėse) neturi rasti vietos mūsų partijoje."

Šitokių Maskvos komunistų partijos žmonių pasisakymų akivaizdoje galima vertinti Europos komunistų pasipiktinimą Šv. Sosto ekskomunikos dekretais, paskelbtais pereitais metais tiems, kurie bandys liktis komunistų partijos nariais, būdami katalikais. Juk tikintieji "komunistai" Stalino akyse yra jau ekskomunikuoti ir jokie komunistai. Taigi ir Katalikų Bažnyčia negalėjo jų laikyti "katalikais".

Vis labiau demaskuoti Italijos komunistai religijos nusistatymo atžvilgiu, vis labiau netekdami simpatijų tikinčiųjų italų akyse, paskutiniu laiku griebėsi kito metodo. Matydami, kad su suaugusiais bus sunku susikalbėti, kad tokie nėra patikimi partijos nariai, nes "išaugę po kunigo skvernu", ėmė į savo eiles vilioti italų vaikus. Įsteigta "pionierių" organizacija, mesta milžiniškos sumos propagandai ir visokioms vaikų vilionėms. Žinant, kad Italijoje šeimos yra gausios, darbininkų tarpe daug skurdo, nenuostabu, kad į "pionierių" eiles įstojo nemaža italiukų, kur jie veltui gauna maisto, drabužių, saldumynų, žaislų, visokių pramogų, netgi vasaros stovyklavimas kalnuose ir pajūriuose — viskas veltui. Nesusipratę tėvai žavėjosi tokiu "pionierių" organizatorių dosnumu ir leido savo vaikus vien ekonominiais išskaičiavimais. Bet netrukus šalia gausios labdarybės pasirodė ir tikrieji komunistų siekimai — palaužti bet kokią moralę ir sužaloti jaunas sielas iš pat pagrindų, kad iš jų išaugtų jau "tikrieji" komunistai. Tokiu būdu tikimasi pasiauginti būsimųjų narių, jau nebuvusių po "kunigo skvernu". Iš atvirų ir naivių vaikų, grįžusių iš "pionierių" sueigų, pasipasakojimų paaiškėjo skandalingų nusikaltimų prieš dorovę: būrio vaikų žiūrovų akivaizdoje "mokytojai" praktiškai aiškindavo lytinio akto techniką ir malonumus. Buvo vietų, kur vasaros stovyklose jaunuoliai 8—12 metų buvo stovyklos metui sutuokiami, poromis guldomi į palapines, o stovyklai pasibaigus vėl ištuokiami. Be praktikos, vaikai buvo mokomi ir teorijos, kurioje Dievas yra Stalinas, kunigai reikia išžudyti, nes jie darbininkų priešai ir t. t. Tokio auklėjimo vaisiai galima jau net viešai pastebėti nors ir tokios Romos gatvėse, kai būriai abie-

jų lyčių mažamečių jaunuolių laido replikas sutiktam kunigui arba susikibę atvirai ir begėdiškai vaidina "meilės" scenas.

Pirmieji, pastebėję pavojų, subruzdo Italijos vyskupai. Pasipylė ganytojiški laiškai, įspėjant tėvus, kad jie apsižiūrėtų, kam už duonos kąsnį parduoda savo nekaltų kūdikių sielas. Italijos spaudoje iškilo skandalingų vaikų gadinimo aprašymų, ir nemaža uolių "mokytojų" atsidūrė prie teismo stalo. Pagaliau įsikišo ir Šv. Sostas, paskelbdamas ekskomuniką tiems tėvams, kurie leidžia savo vaikus į "pionierių" eiles. Reikia tikėtis, kad šios efektyvios priemonės sulaikys beplintantį blogį ir išgelbės Italijos vaikus ir tuo būdu katalikiškos Italijos ateitį.

Iš šalies žiūrint į komunistų agresyvią veiklą, stengiantis kastis po valstybės, Bažnyčios, šeimos pamatais, kyla klausimas, ar krikščionys demokratai, kurie šiandie vairuoja Italijos politinį gyvenimą, ne perdaug atlaidžiai žiūri į komunistų kėslus, kai toji partija griauna valstybės ir šeimos pagrindus? Čia tenka konstatuoti tasai faktas, kuris ryškiai matyti ypačiai Italijoje, kad katalikai, net ir turėdami valdžios vairą savo rankose, dažniausiai yra gynimosi rolėje, nes jie negali panaudoti su jų apsaulėžiūra nesuderinamų priemonių.

Net ir patys italai, eiliniai piliečiai, kelia sau klausimą, argi nebus kartą sudrausti komunistų darbai, ir pati partija paskelbta už įstatymų ribos. Bet tasai laikas Italijoje dar, matyt, nėra atėjęs. **Dr. J. Sav.**

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Vaclovas Biržiška: VYSKUPO MOTIEJAUS VALANČIAUS BIOGRAFIJOS BRUOŽAI. "Aidų" leidinys, Brooklyn, 1952. 99 p.

O. B. Audronė: BERŽŲ PASAKOS. Poezija. Iliustravo L. Vilimas. 1952 metais. 96 p. Kaina $1.50.

V. Gutauskas, S. J. KAS ŽIŪRI IR NEMATO. Religiniai pašnekesiai nr. 1. T. Jėzuitų leidinys, Chicago, 1952. 92 p. Kaina 1 dol.

VARDAN DIEVO. Mažųjų maldos. Tekstas **kun. St. Ylos,** paveikslai **Pauliaus Augiaus.** Išleido Nek. Pr. Seserys, Putnam, Conn.

Vytautas Alantas: PRAGARO POŠVAISTĖS. Romanas. Išleido Tremtis, 1951 m. 432 p.

James Hilton: SUDIE, PONE ČIPSAI. Išvertė **K. Barėnas.** Išleido Akiratis, Britanijoje 1952 m. 62 p.

Kun. Dr. J. Vaitkevičius, M.I.C. GYVOJI DVASIA. II tomas. Išleido kun. Pranciškus Juškaitis, Cambridge, Mass. 1952 m. 543 p.

*

Karys, pasaulio lietuvių karių mėnesinis žurnalas. Vyriausias redaktorius kpt. Sim. Urbonas, 1952 m., 2 nr. Turinyje: S. Narkeliūnaitė — Pasaulio lietuviai 1951 metais, Jurgis Lengvenis — Faktų ir idėjų pakopomis, adv. K. R. Jurgėla — 1830-31 metai, J. Švaistas — Nė vienos pėdos, plk. O. Urbonas — Lietuvos vietinė rinktinė 1944 metais ir t. t. Žurnalas gausiai iliustruotas ir įdomiai redaguojamas. Prenumeratos kaina — metams 4 dol., pusm. — 2 dol. 50 c. Administracijos adresas: 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

Ateitis, 1952 m. nr. 2. Rašo: J. Gobis — Patriotizmo pagrindai, Vyt. Žvirzdys — Socializmo saulėleidis, ir kiti. Poezijos duoda Bern. Brazdžionis, J. Aistis, Ada Karvelytė ir keletas jaunesniųjų. Žurnalas sumaniai tvarkomas. Vyr. redaktorius Paulius Jurkus.

RAŠYTOJŲ DRAUGIJOS PREMIJA

Lietuvių Rašytojų Draugijos grožinės literatūros premijai skirti jury komisija, kurią sudarė J. Brazaitis, Bern. Brazdžionis, A. Merkelis, Stp. Zobarskas ir A. Vaičiulaitis, 1952 m. kovo 8 d. 1500 dol. premiją už geriausią 1951 metų veikalą paskyrė Pulgiui Andriušiui už apysaką "Sudiev, Kvietkeli".

Rašytojas Pulgis Andriušis gyvena Australijoje, Adelaidėje. Ten išspausdinta ir jo apysaka, pirmoji lietuviška knyga Australijoje.

Premijos pinigus — 1500 dol. — suaukojo septyni Venecueloje gyveną lietuviai, kviesdami ir kitus laisvojo pasaulio lietuvius prisidėti prie mūsų grožinės literatūros ugdymo, savo auką pavadinę trijų Lietuvos prezidentų — A. Smetonos, A. Stulginskio ir K. Griniaus — vardu.

* * *

"Aidų" meninės dalies prižiūrėtojas dail. Telesforas Valius Kanados grafikų sąjungos pakviestas dalyvauti dviejose parodose, kurių viena ruošiama Toronto karališkame muziejuje, o antra — to miesto meno galerijoje. Šio dailininko anksčiau išstatytus du medžio raižinius nupirko Londono, Ont., meno galerija.

* * *

Vasario 10 d. "Aidų" bičiuliai Clevelande, Ohio, surengė vakarą, kurio pajamas paskyrė žurnalo palaikymui. Buvo vaidinta Grušo "Tėvas", keturių veiksmų drama. Ją režisavo akt. P. Maželis, o paties vakaro rengimu daugiausiai rūpinosi K. Gaižutis. Rengėjų pastangas nuoširdžiai parėmė visuomenė. Visi svečiai negalėjo sutilpti šv. Jurgio parapijos salėje. "Aidų" žurnalą atstovavo T. Dr. V. Gidžiūnas ir prof. S. Sužiedėlis. Leidėjai reiškia gilią padėką vakaro rengėjams, ypač p. K. Gaižučiui, režisoriui p. P. Maželiui, artistams ir visiems kokiu nors būdu prie šio pobūvio prisidėjusiems.

Taip pat ir Toronte, Kanadoje, "Aidų" žurnalui paremti šį pavasarį ruošiamas didelis dainos ir literatūros vakaras, kuriame dalyvauja išgarsėjusi operos dainininkė Paulina Stoškiūtė.

* * *

Tėvų Pranciškonų spaudos centras balandžio 27 d. 4 val. p. p. Brooklyne, 1080 Willoughby Avenue, N. Y., rengia dainos ir literatūros vakarą, kurio metu bus įteikta ir šio žurnalo skirtoji 500 dol. premija už vertinimo komisijos išrinktą spausdintą arba rankraštyje prisiųstą literatūros veikalą. Dalyvauja: solistai Juzė Augaitytė ir Stasys Baranauskas. Iš rašytojų gi sutiko savo kūrybą skaityti J. Aistis, Kazys Bradūnas, Henrikas Nagys, Vl. Prosčiūnaitė ir Mykolas Vaitkus. Įžangos žodį tars prof. Juozas Brazaitis.

Visi yra maloniai kviečiami atsilankyti.

"AIDŲ" žurnalo administracijoje, Kennebunk Port, Maine, gaunamos šios knygos:

Naujas Testamentas. Vertė arkivyskupas J. Skvireckas, išleido prel. P. M. Juras. Kaina 2 dol. Audeklo viršeliais — 3 dol.

Tomas Kempietis — Kristaus sekimas. Vertė O. Labanauskaitė, išleido prel. P. M. Juras. 424 psl., kaina 2 dol.

Lekcijos ir Evangelijos. Išleido arkivyskupas J. Skvireckas. Kietais viršeliais. Kaina 2 dol. 50 centų.

1951 m. "Aidų" žurnalo komplektas, įrištas kietais viršeliais. Kaina su prisiuntimu 9 dol. 50 centų.

Jurgis Baltrušaitis — Poezija. Spaudai parengė J. Aistis, išleido prel. P. M. Juras, 270 psl., kaina 1 dol.

A. Vaičiulaitis — Kur bakužė samanota. Išleido Kultūros Institutas, 288 psl., kaina 2 dol.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis • Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Redakcijos adresas: Ant. Vaičiulaitis, 85-64 144th St., Jamaica 2, N. Y.

Dailininko adresas: Tel. Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Administracijos adresas: AIDAI, Kennebunk Port, Maine